

100

chi l'a pi 'd fil farà pi 'd teila

Ex libris

LUIGI FIRPO

27. 6. 23.

FIRPO

3076

BIBLIOTECA NAZIONALE
TORINO

18101 -

10/3

CAROLI PASCHALII
REGIS IN SACRO
CONSISTORIO
CONSILIARII

LEGATIO RHÆTICA

PARISIIS,
Ex officina PETRI CHEVALIER
via Iacobeæ, sub signo Diui Petri.

M DC XX

Cum Privilegio Regis.

AD
L V D O V I C V M
D E C I M V M
T E R T I V M
F R A N C O R V M
N A V A R R Æ Q V E R E G E M
C H R I S T I A N I S S I M V M
C A R O L I P A S C H A L I I
I N L E G A T I O N E M R H Æ T I C A M
P R Æ F A T I O.

D O M I N E

*More militia nemo inssa ducis pere-
gisse dicitur, qui non ei retulerit, fa-
ctū esse quod imperavit. Nemo item
publicum munus implese censetur,
qui non, quo quidque loco sit, ei renū-
tiarit, penes quem est omne regimen*

summae rei. Harum renuntiationum illa eò pertinet, ut is, cuius ductu bellum geritur, intelligat, teneatne in exercitum summam imperij. Altera id agitur, ut ei, cuius humeris Respub. sedet, ubi omnia resciverit, consilium sub manu, ut aiunt, nascatur. Non minimam utriusque ministerij partem sibi legatio vindicat, cuius ope externa, & longinqua non minus explorantur, quam domestica & proxima. Nimirum, ut excubitorem principis oculum nihil fugiat eorum quae usquam fiunt. Absit ut quidpiam referendo in commendationem mei mihi ipse plus equo placeam, aut plaudam, potissimum apud maiestatem tuam. Verum tamen id dici quod res desiderat, nulla, opinor, verecundia prohibet. Parens tuus rex, in cuius venerationem infinita posteritas consurget, ante annos quindecim me suis

P R Æ F A T I O.

rebus imposuit apud Rhetos, gentem
 Gallie regibus maioribus tuis anti-
 quo fœdere sociatam, qua tempesta-
 te ei undique versus horum fœdera-
 torum studia, & obsequia subtrabe-
 bantur, ipsumque fœdus improbis
 artibus rescindi apparebat. Quam
 ad rem & illinc, & ex illis vicini-
 tatibus multæ novitates, velut signo
 dato, eruperunt, de earum genere,
 quas ab iis non aduerti, in quorum
 perniciem insurgunt, propemodum
 est ad alienæ audaciæ arbitrium cir-
 cumagi. Vt enim ex iis, quæ blan-
 diendo nocent, oritur inconsulta
 quedam opinio securitatis parum
 diligens in tutela sui, ita è palam in-
 festis progignitur cautus quidam,
 & salutaris metus imminentis pe-
 riculi depulsor. Quisquis hac peri-
 tia censetur, vnus, id quod ego vel
 primum puto personata discernit ab
 ingenuis, inania à solidis, vnus ami-

eos certos diiudicat à dæmoniis. Ipse qui-
 dem, quamdiu moratus ibi sum, id
 sedulo curavi, ut, nequid, cuius ad-
 notator esse deberem, subtraheret se
 notitia mea. Id ipsum ne memorato
 parenti tuo, dein tibi incognitū esset,
 mearum crebritate literarum asse-
 quutus videor. Neque sic tamen me
 mei officij numeros obuisse credidi, si
 non ea, que tunc disperse, & mi-
 nutatim scripsissem, in corpus reda-
 cta offerrem maiestati tue; præter
 illa quidem, que iamdiu arcanò a-
 pud ipsam deposita nec tunc publi-
 carifas fuit, nec nunc memorari ne-
 cesse est. Tardè hoc debitum exsoluo,
 sed, opinor, excusate, cum citius non
 petuerim, diuturno, scilicet, morbo
 præpeditus; per cuius tamen laxa-
 menta mihi denique & rem aggre-
 di, & consummare licuit. Postea
 cognoui, hoc, quod susciperem, non
 solum non omitti, sed ne diutius qui-

P R Æ F A T I O.

dem differri oportere, nimirum, ad id omne refellendum, quod anno superiori ab improbo, & furente quodam semiferorum grege per insignem contumeliam buccinatum per omnes gentes fuit. Quæ immanitate hæc lues luculentissima, & celebratissima illa regum, magni præsertim parentis tui in Rheticam gentem beneficia obscurari, & suum scelus iniquissima bonorum in sectatione obtegi posse speravit. Falso. Nam Deus hoc veritati singulare dedit, ut solo interuentu suo calumnie caliginem dispellat. Prodit ergo in conspectum Christianissime maiestatis tuæ hæc mea cura, quæ est nuda narratio eorum, quæ intra curriculum decennij, me præsentem, in Rhetia acciderunt. Iniucunda, taliaque, ut vix aliud, quàm tedium legentis parere possint, si non subiret cogitatio, Non id, quod cuique suaue est, sed

implacida, & spinosa esse illum stimulum, qui ingenium ad artes veteratorias acumine compungendas vehementer exsuscitat. Eadem pro-
 peratione sollers, & assidua scrutatio nequaquam inter obuias amœnitates, sed ipsa terra viscera idem-
 dem fodiendo aurum, & gêmeam supellectilem reperit. Hoc unum cō-
 firmo, hîc omnia pudenter, & religiose scripta, eaque simplicitate, que est comes & amica fidei. Quo nomi-
 ne à tua regia bonitate impetrari posse confido, ut ea in tutelam recepta ab hodierna malignitate, que se nudari, & produci indignatur, & frendet, protegat. Te, regum decus, quàm diutissimè saluum præstet is, cuius beneficio, etsi pueritiam vix egressus, tantam rerum molem virili firmitate sustines. Hæc scripsi in Cutiano meo secessu, exeunte anno Domini MDCXX.

CAROLI PASCHALII

Regis in sacro consistorio

Consiliarij

LEGATIO RHÆTICA.

Vos hodie vocant Grifones, ac trito verbo tria fœdera, nimirum tres populos, seu ciuitates fœderatas, ea est gens Alpina eorum montium incola, qui ab ortu solis Italiam, ab occasu Galliam, à Septentrione Germaniam spectant, & quâ in hanc vergunt, à Tyrolensibus, quâ in Italiam, à Tridentinis continua in meridiem serie ad Valesios, Helueticam gentem, porriguntur. Toti huic tractui olim nomen Rhætia superior. Et Rhætia quidem, quòd est pars eius Rhætiae, quæ Ro-

manos annales peruolutanti sæpe est obuia. Superior, quòd est situ præalto, ac se tota aëriis, & niualibus montium verticibus attollit. Montanos Rhætos, omnemq; illam Alpinam uicinitatem populatibus & rapto uiuere assuetam Augustus Cæsar, ductu Tiberij, & Drusi rupibus deiectam perripuit ac perdomuit. Denique per conualles asperissimis cacuminibus interiectas, perque ipsa Rhætica iuga Romanis exercitibus compendiarium iter in Germaniam patefecit, ac munit. Cui rei præter prisca monumenta documento sunt crebræ illæ turres, ac totidem ferè castella versa in conualles, & secundum Rhætica itinera locis disruptis imposita, hodie quidem uetustate propemodum dilapsa. Apparet, stationes militis præsidarij castellatim fuisse dispositas, ut gentem obsequij insuetam compescerent, & per loca prius inuia, aut latrociniis infesta securitatem viatoribus præstarent. At-

que adeò ne quid in illis tot anfractibus infidiarum strui aduersus militares copias illà vadentes, aut alicubi subsistentes posset, præter conualles crebrioribus præfidiis infestas, pleraque itinera in locis deuuis & in dorsis saxeis, & confragosis aperta. Alia, amotis obicibus, repurgata; multa squalentia transuersis tramitibus complanata. Nihil in tota regione tam scopulosum, & inaccessum fuit, quod non suo militi peruium, & superabile vis Romana fecerit. Ipsis sarcinariis iumentis, carris & plaustris, bellicis machinis, aliisque impedimentis omnia meabilia reddidit. In culmine Alp̄is Iuliæ est iter silice stratum, in quo impressa orbitæ vestigia manent specie recentissima. Nec sine stupore quisquam per Malogiam transierit, locum Romano opere insignem, quâ ex hac Alpe Iulia, & ex Engadinâ superiori pronum est in Prægalliam iter, vt per Berlinam & Posclauium in Valtelli-

nam. Nec verò sub Augusto solùm ,
 sed & sequentis temporibus clari aliquot
 Romani duces Rhætici iugis degressi
 crebrò ex Italia in Germaniam , inde
 in Italiam legiones transduxerunt,
 stante , & vigente , videlicet , imperio.
 Nam , verso rerum statu , cùm nec se
 Roma consiliis regeret , nec prouincias
 armis tegeret , ac veriùs vnà cum virtu-
 te omnis pristina eius felicitas prope-
 modum deflueret , hic Alpium tran-
 situs , qui nihil molienti nulli prorsus
 vsui esset , sensim exoleuit. Et cùm to-
 ta regio vix vllò stato reddito cense-
 retur , sed sola via , quæ non vtendo fa-
 cta esset inuia , vt solum vacuæ posses-
 sionis , audenti relicta. Huic occasione,
 vt suæ , non defuit inops miles , qui ibi
 necessitudinibus , & propinquitatibus
 mixtus inueterasset. Cùm enim nullus
 in iis locis dux reliquus esset , qui ab
 ipso sacramenti fidem exigeret , credi-
 bile est , eum , tanquam religione solu-
 tum quam antea Romano principi ,

eandem sibi posthæc operam dedisse ; certè vnde armis pelli non posset, has sibi sedes fato monstrari credidisse. Ad postremum , ibi consedissee vt in suo. Nec tamen omnes pari sorte. Sed castellorum præfectos id sibi è pristina fortuna seposuisse, vt è præfectis domini euaderent ; circumiecta prædia sibi vectigalia facerent ; ea vt vacantia & colenda, & fruenda in milites diuiderent.

Romani Imperij nomine non tantum in longinquis, sed & in ipsis suburbanis prouinciis propemodum oblitterato, in Gallicorum Regum ditio- nem, sicuti pleraque Germaniæ, hæc quoque Rhætia concessit. Cuius ego rei hæc habeo documenta, quòd acta publica ibi nomen regis prætulere ; Et quòd ab iisdem regibus ibidem condita sunt cœnobia, quæ hodiè que extant, Disertinum & Fauertianum, illud in intimo Alpium recessu, hoc sinistrorsus ad ripam amnis Rheni, quæ è

LEGATIO

Rhætia in Heluetiam maiori agmine incipit euolui. Gallicam potentiam excepit magnitudo Imperatorum Germaniæ, qui & hisce locis novos dominos imposuerunt, & qui ea loca prius infedissent, hos eorumque posteros per nomen Comitum, Baronum, Dominorum in fidem, & clientelam acceperunt. Horum progenie ex magna parte aut pulsa, aut variis casibus extincta, omnis illa montana multitudo, inuidente, & aduersante nemine, ad libertatem experrecta sibi iura condere cœpit, tum magistratus creare, ac statutis diebus, & stato loco cunctorum concilium indicere: denique & mutuo inter se, & sociali fœdere conterminis Heluetiis obstringi. Hanc societatem cùm multę ciuitates coirent, è tot, tantarumque virium connexione sensim coaluit illa, quæ vno Heluetico nomine censetur bellicosarum gentium compago præpotens. In his est hæc Rhætica, quam locorum asperita-

tibus, vt natiuo munimento, tum fo-
cialibus auxiliis tutam magis metuen-
dum est, ne mala discordiæ, & impro-
borum ciuium cupiditates euertant,
quàm vlla externa vis atterat, aut ob-
ruat. Sanè internorum, & externorum
muniminum tantum habet, quantum
fatis est ei, qui non id agit, vt cuiquam
imperet, sed vt ne cui seruiat. In ex-
ternis est fœdus, & fides amicitiaë,
quam cum Francisco Primo Galliaë
Rege, dein cum successoribus eius, vs-
que ad hodiernum Regem, fœderatos
Heluetios imitata, sanxit. In Rempub.
his auspiciis, & hac ratione constitu-
tam inductæ sunt eæ leges & instituta,
quæ hodieque manent. Non est con-
siliium de vetustate gentis plura dicere.
Quippe ea, quæ sub Romani occasum
imperij vsque ad tempestatem huic
nostræ proximam illic acciderunt, con-
jectare veriùs quàm scire datur. Quin
& ipsum inquirentem nescio quæ via
ducere ad verum possit. Ergo ab in-

LEGATIO

compertis me abstinere; cùm præsertim non scribam res Rhæticas, sed ea tantùm quæ inciderunt in legationem meam, quæ multis nouitatibus insignitior fuit, de earum genere, quæ quò rariùs accidunt, hoc fructuosius aduertuntur. Harum causas & processus à nonnullis eorum nesciri, aut dissimulari video, qui res huius æui posteritati narrandas suscipiunt. Nescio qua infelicitate sit, vt præcipua rerum plerunque mendaciter vulgentur. Hinc multæ pestes. Nam quicquid cuiuslibet veteratori contra fidem comminisci, ac disseminare libet, id, scilicet, vulgus tam citò credit, quàm stolidè. Nec mirum, si veritas hinc calliditate, hinc credulitate circumuenta, denique commaculata, & multifariam infracta eius opem exposcit, qui se tam indignis acceptam modis reddere pristino decori, & integritati potest. Quantum quidem ad Rhætos attinet, ne rem mihi à magno, & incomparabili rege

mandatam, certè integrè, impigreque curatam mendaciorum præstigijs vltra in peius torqueri patiar, meas partes esse duco. Quis enim sycophantiis animosiùs obuiam eat, quàm is qui verborum improbitatem rerum fide reuincere potis est? Sanè cùm non alia exequenda susceperim, quàm ea, quibus & interfui, & ex magna parte præfui, quantum eniti cura ac diligentia potero, perficiam vt intelligi possit, me veritatem nulli affectui meo gratificari. Ceterùm quod in tot rerum monumentis, quæ hodie sunt in manibus, exigua, nec enim audeo dicere nulla, scopulosæ huius Rhætix mentio fit, signi sat est, hanc gentem, quæ neminem lacefferet, & ipsam illacessitam per multas ætates nullam nec famæ, nec rerum scriptoribus materiam præbuisse. Nec tamen abnuerim, interdum ipsos inter se gentis regulos manus miscuisse; aut multitudinem discordem sæpe in seditionem exarsisse;

aut manum aliquam conglobatam aduersus Episcopum Curiensem in acie quandoque constitisse. Nam talium nonnulla adhuc fama durat, quamlibet vanescens, & nullo, quod sciam, idoneo autore. Quo magis mirum videri potest, aliquot ab hinc annis, hosce populos inexpectatis rumoribus flagrasse, sæpeque vicinos turbarum frequentia perculisse; atque adeò procul sitos etiam nunc cogere sciscitari, vnde sint illi apud Rhætos repentini motus; quibusque tempestatibus hæc regio de subito fiat tam procellosa. Quippe talia agrestis illius, ac tamen lasciuiantis libertatis mala in operis contextu ipsa res aperiet. Atque hæc quidem si non iucunda lectu, at nec absurda cognitu fatebitur quisquis in rerum monumentis non tam scrutatur id, quo oblectari, quàm quo erudiri, & aduersus ingruentia roborari possit. Ad rem venio.

Exitu anni millesimi sexcentissimi

quarti lectu, missuque Henrici Quarti Regis Francorum & Nauarræ profectus sum ad Rhætos, vt ibi succederem viro amplissimo Merico de Vic, qui vtriusque legationis munere fungebatur, Helueticæ, & Rhæticiæ. Illò vt adueni, illico intellexi, quantum mihi negotij datum esset, quem turbidæ res exciperent. Firmaui tamen animum is, qui tanti regis auspicijs rem gererem. Turbæ ex eo erant, quod mihi altiori initio repetendum video.

Iam inde ab anno millesimo quingentesimo nonagesimo nono Alexander Aiardi, homo Italus, de fœdere inter Venetos & Rhætos paciscendo cum paucis, qui se Rhætorum primores ferrent, seriò ac diutiùs egerat. Quæ res antea per quemdam Rhætum tentata, sed non absoluta, tunc quidem fuit ab istis non solùm probata, sed auidè arrepta. Verùm magnæ molis inceptum reformidant, propter id Gallici fœderis caput, quo transitus continetur.

Hoc si expugnetur, nihil præterea tam arduum vident, quod non confici apud communitates possit. Sic vocant conuentus eorum pagorum (nam Rheti pagatim habitant) qui iisdem iuribus, & eodem foro vtuntur. E pluribus pagis singulæ communitates constant, è pluribus communitatibus singula fœdera, è tribus fœderibus tota gens. Proinde qui tria fœdera, aut communitates dicit, vniuersam gentem signat. Qua ergo ratione communitates auerti possent à nouando eo Gallici fœderis capite, quo transitus Alpium continetur, omni ope ab istis quæri cœptum. Iam enim de fœdere, cui, & Henrico Tertio idem finis fuisset, cum Henrico Quarto successore eius in Heluetia renouando agebatur. Comminiscuntur, inde Gallicum fœdus in inuidiam apud vniuersos vocari posse, quod ius transeundi per Alpes Rhæticas regi promissum non Rhætos tantum, sed finitimas Rhætiæ gentes

non parum sollicitas habeat, quæ de ea re ita loquantur, vt si Gallici exercitus iam Alpes transcenderint, & Insubriæ aperta populentur. Quin & illud infurrari posse aiunt, hanc legem fœderis, quæ transitum complectitur, ibi ab ijs insertam fuisse, qui de ea re nunquam communitates consuluerint. Ac proinde ea neminem teneri. Hæc si communitatibus subijciantur, posse eas adduci, vt Gallicum fœdus omnino non renouent, aut ei saltem caput illud transitus detrahant. Hæc dicentibus non pauci adstrepebant, quos in Venetas partes non suo ingenio, sed prauis artibus tunc traductos constitit, cum de Gallico fœdere nouando in Rhætia agi cœptum. Regis enim ministri, qui nihil aliud peterent, nisi vt fœdus ijsdem legibus renouaretur, quibus antea ictum esset, omnia dura, & aspera, præter solitum, præterque spem experti sunt. Nec alij tunc regijs rationibus obstinatiùs aduersabantur, quàm

huius Veneti negotij curatores; etsi ip-
 sis hoc inceptum tunc quidem frustra
 fuit. Nihilo enim minùs Rhæticiæ com-
 munitates, Helueticos pagos imitatae,
 cum Henrico Quarto foedus inierunt
 conceptum in easdem leges, in quas
 M. DC. II. antea cum regibus Christianissimis pa-
 ctum fuisset. Tunc isti quod hac via
 non successerat, alia aggrediuntur.
 Manente Gallico foedere nulla sui parte
 mutilato, aut mutato, reperiunt, quo
 pacto Venetum admitti possit. Fortè
 per eos dies Rhæticiæ gentis conuentus
 is, qui inducendæ reformationi, quam
 vocant, constitutus esset, instabat. Ea
 erant quædam instituta, quæ meliori-
 bus mutari publicè expediret. Hanc
 occasionem insinuandi Veneti foede-
 ris isti opprimunt. Tusium, siue To-
 sanam, quò id consilium ad eam rem
 indictum esset, frequentes veniunt, eò
 suæ factionis popularibus vocatis, ijs
 præsertim, qui rei promouendæ ido-
 nei crederentur. Ibi eius foederis men-

tio vsque eò increbuit, vt iam de eo liberiùs, & fortiùs agendi tempus maximum esse crederetur. Et verò tunc ibi perfectum est, vt à singulis magnis communitatibus Curiam mitterentur nuntij viceni quini, qui per causam & simulationem illius reformationis de re consultarent. Scilicet, in illa frequentia ita voluntates explorari posse crediderunt, vt, quò is confessus inclinaret, eò rem adduci posse spes esset. Tunc etiam animaduersum est, in publicis itineribus quosdam cum sarcinis, & mercibus vltro citroque commearre, qui per speciem mercatorum quicquid vbique diceretur, exciperent, & ea quæ hinc inde libassent, suis referrent. Horum specimen fuit quidam Quinterius de Quinteriis Mediolano mercator, qui, quòd esset homicidij reus solum verterat. Iste, dum in Rhætia salnitrum, quod Venetias veheret, mercabatur, aliò mentem, aliò diuidebat aures. Cùm è Rhætia discessit,

quemdam Rhætum, qui postea fuit fax
 eius factionis, per aliam speciem Ber-
 gomum perduxit, vbi cum illo magi-
 stratu de legibus, & conditionibus
 eius fœderis seriò agi cœptum. Ab his-
 ce tentamentis ventum est ad rei rudi-
 menta; quibus, velut quibusdam aus-
 picis addicentibus, anno demum mil-
 lesimo sexcentesimo tertio Senatus
 Venetus misit in Rhætiam, qui id
 fœdus rogaret. Is fuit Ioannes Bapti-
 sta Padauinus, vnus è scribis Reipub.
 Venetæ, hodie secretarios vocant. Vbi
 is fuit Curia, repente eorum studiis fre-
 quentari cœpit, qui Reipub. Venetæ
 capitaneatibus, quos vocant, præsi-
 diorum præfecturis, muneribus inha-
 rent. Huius Quinterius Comes, & adiu-
 tor additus. Iam fœdus scripto manda-
 tum erat in manibus. Parum aberat
 quin mitteretur ad Communitates, vt
 ibi sanciretur. Qua re in Heluetiam
 perlata, Mericus regis legatus, qui tunc
 ageret Soloduri, mense Iulio Curiam
 raptim

raptim profectus monuit istos, etiam atque etiam videant, ne rem præcipitanter actam sera pœnitentia consequatur. Sed nequicquam. Sanum consilium surdæ aures, & animi auidi non admiserunt. Quod reliquum esset, id modò sibi temporis concedi postulat, quod expedito satis sit ad excurrendum in Galliam, qui de hac tanta novitate regem edoceat, eiusque responsum referat. Ægrè ad eam rem pauculi dies impetrati. Eius enim fœderis molitores, qui mallent eam susceptionem à rege improbari, quàm impediri, summa ope rem appropèrant, & perficiunt. Quæ res frequentes eorum querelas euocavit, qui publicæ fortunæ illachrymarent. Heu, inquit, quo nos loco rex habiturus est, qua fama apud omnes gentes futuri sumus, si quæ regi studiis flagrantibus promissimus, quæ iureiurando sanximus, ea nunc ad alios transferre audemus? Si quidem nostrarum Alpium claustra

hoc fœdere sibi referari Veneta Respublica postulat. At nos id ipsum fecimus iuris regij, eorumque quos ab se in amicitiam receptos rex profitebitur. Hæ innoxie multitudinis voces etsi istis pectora perpauefaciebant, non tamen his cœptis desistunt; sed rei perficiendæ omnes vias tractant. Callidè reperiunt, quo pacto ex autoritate regis nihil tale suspicantis sibi destinata procedant. Non dubitant spargere in vulgus, id fœdus regi gratum, & acceptum fore, quò pluribus munimentis res Rhætica insulat. Quin & ipsas inter communitates disseminare audent, introductione huius fœderis omnem Hispano spem adimi vllius cum Rhætis ineundæ societatis. Id quoque audacter vulgant, Quorum in Venetam Rempubl. studia extent, hos eisdem Francici nominis cultores haberi. Regis, & Reipubl. Venetæ rationes vsque eò connecti, vt, his qui consulit, illis quoque consul-

rum velit. In primis multa religionis mentio iniecta. Afferunt enim, Si Venetum fœdus fiat, haud esse dubium, quin euangelium (hoc Protestantes religioni suæ nominis induunt) quamprimùm Venetiis vigeat, & inde per omnem Italiam propagetur. Multitudini his artibus circumuentæ fœdus obtruditur scriptum in eas condiciones, quæ infra dicentur. Tauosij mense Augusti omnia festinata, ac transacta. Ibidem legatio Venetias decreta, quæ nulla mora dedit se in viam. Huic sese quàm plurimi aggregant, quos omnes diuersæ spes eò trahebant. Ne tamen facerent, à quodam vicino amicè commonefacti fuerunt. Sed amentia, & avaritia præcipites nulla ratio retinere potis est. Enimuero Donus Petrus Areuedus Comes Fuentanus Mediolanæ vrbis, regionisque præfectus Rhætis, qui tam cupidè Venetum fœdus amplexi essent, impensius irasci. Edicit ne eæ merces, quas

LEGATIO

Germania & Insubria sibi mutuò sup-
 peditant, dein eo itinere, quo itur in
 Rhætiam, vehantur, haud dubia spe,
 fore vt Rhætica plebs hoc tanto dam-
 no irritata, hisce enim vecturis pluri-
 mùm viuit, seditione facta, cæteros
 omnes ad hoc nouum fœdus rescin-
 dendum vel inuitos adigeret. Non hoc
 contentus, atque adeò vindictæ pro-
 perus ad lacum Larium loco editiori
 & syluestri, cui nomen Montecchio,
 tantùm non in agro Rhætico extruen-
 dæ arcis locum deligit, ac dimetitur.
 Iam sylua cæditur. Iam omnia ædifica-
 tioni necessaria eò comportantur. Id
 quod vbi in Rhætia pernotuit, enim-
 uero communitates fremere, ac tan-
 rùm non arma capere. Certè ad ope-
 ras non solùm prohibendas, sed &
 contrucidandas impetu ferri. Sed is
 motus sedatus à prudentioribus dico,
 an ab iis, quos Fuentanus ad obse-
 quium sui promissis, & muneribus
 perduxisset? Id mihi parum comper-

tum. Postea quidem multitudo sæpe
questa est, tunc sibi eorum artibus il-
lusum fuisse, qui per corruptelam
Fuentano fauere dicebantur. Ex his
quæ sequuta sunt, arbitrato quisque
suo rem æstimabit. Haud multò post
à Rhætis ad Fuentanum mittitur qui-
dam nomine Zambra rogatum, vt
Rhætico senatui fide publica Medio-
lanum mittere legationem liceat. Id
iste ea lege impetrauit, vt de Alpium
transitu omnia pactionibus transigan-
tur. Dicit vestris, huic ait Fuentanus,
si quos huc miserint, mihi fore gratos.
Sed pacta lege, si mecum de transitu
volunt adire ad pactionem. Si aliter
sunt animati, domi maneant. Hæc
Rhætis per Zambra nuntiata primò
prudenteriores, mox vniuersos percule-
runt. Dum Curia quid facto opus ef-
set, consulitur, huc vertunt. Ex archio
Curiensis Episcopatus promuntur nes-
cio quæ veteres membranæ, quæ dice-
rentur esse diplomata quorundam

imperatorum, quorum pacta quædam
 cum Episcopis Curienſibus conuenta
 iis membranis contineri dicerentur. Iis
 pactationibus imperatores palàm fa-
 ciunt, omnibus mercibus exin tran-
 ſitum fore per Alpes Rhæticas, quæ
 iter eſt ad lacum Piuarium, hodie Va-
 leſtatenſem, dummodo Episcopi præ-
 ſtent itinera tuta, & peruia. Hac ve-
 tuſtate, velut iure minimè dubio,
 quàm libet non uſurpato, freti illi, qui
 iſta curabant, palàm dicunt, Non lice-
 re Hiſpano eos tranſitus occludere, nec
 Rhætos Mediolanenſi commercio
 prohibere; cùm Mediolanenſem du-
 catum conſtet eſſe feudum imperij.
 Hac fiducia, & Fuentani fide, vt dixi,
 interpoſita, Mediolanum legatio de-
 cernitur. Atque adeò Episcopus pro-
 pè modum nolens implicatur hoc ne-
 gotio. Certè ab iſtis fatigatus vnà cum
 Rhæticiſ legatiſ Mediolanum proficiſ-
 centibus, mittit quemdam Lucium
 Beli, cui denique ea res propriis male-

factis cumulata capite stetit. Legatis Rhæticiſ præter literas & mandata, ve-
tuſta quædam pacta traduntur, in quæ
Blanca Maria Dux Mediolori, & quæ-
dam Rhæticiæ communitates olim
conueniſſe dicebantur. Qua de re iſ,
cuius ore legatio apud Fuentanum e-
dita, nomine Sonuigus ita diſſeruit,
vt ea pacta nulla ratione conuelli poſſe
dixerit. Ad ea Fuentanus, Saluete, in-
quit, Vos ducatus Medioloriſiſ, vni-
de tantum capitiſ commodorum, me-
moriam ex animiſ veſtriſ eieciſtiſ. Diu
adhæſiſtiſ regi Chriſtianiſſimo. Et ſi-
mul cum dicto caput aperuit, & cor-
pus inflexit. Id fœdus vos clariſ, poteñ-
teſque faciebat. At nunc vobiſ Vene-
ta Reſpub. columeñ eſt. Ea reſ vob in
modum torrentiſ præcipiteſ dedit.
Vob ſciſtiſ quid de tranſitu ſtatuereſtiſ.
Si eſt, vt de eo mecum conuenire in
animo habeatiſ, mecum tractationem
inſtituite. Ad ea legati, Extant, in-
quiunt, pacta cum Blanca Maria, quo-

rum autoritatem equum est esse eternam, & inuiolabilem. His, & alijs vtrinque dictis, huc decursum est, vt pauci è regis consilio delecti cum legatis de hoc negotio disceptarent. Et verò cùm die postero is conuentus in ædibus Georgij Menrichi Hispani haberetur, in eo Rhæti firmarunt, Non licere præfecto Mediolanensi, ab arce Mussi vsque ad Rhæticiæ conlimitia vllum ædificium ponere. Pactis enim conuentis anni millesimi quingentesimi trigesimi primi disertim contineri, vt arx Mussi diruatur. Multò ergo minùs in iisdem vestigijs, aut in vllò loco Rhæticiæ propinquiori vllam arcem sisti posse. Tunc Mediolanenses consiliarij, Vos vestris fœderibus hæc pacta reddidistis irrita. Iis enim disertim expressum est, vt amicitia vtrinque tam sanctè colatur, vt si Mediolanenses & Rhæti non duę, sed vna tantùm gens esse censeantur.. Hęc, inquam, tam vnita vos vestris fœderibus deiunxi-

stis. Inde cùm de transitu agi cœptum esset, Rhæti dixerunt, pacta conuenta cum Blanca Maria omnibus fœderibus esse vetustiora, ac proinde fortiora. Res vtrunque magna contentione iactatâ. Sed cùm in ea disceptatione neutra pars adhuc superior videretur, ille conuentus redactus est ad pauciores, qui denique fuerunt sex, vt numero legatorum equaretur numerus consiliariorum. In hoc demum contractiori conuentu conscripta sunt capita fœderis, & omnis res propemodum transacta. Quicquid ibi pactum fuisset, legati polliciti sunt intra sesquimensem à communitatibus firmatum, ac Mediolanum missum iri. Illo ipso die Rhæti Fuentano valedixerunt. Tunc is versus ad eos, Si ea, inquit, quæ facitis, ex animo facitis, prorlus maturato opus est, ne id vestri fœderati resciscant. Nam si rescuerint, rem infectam video. Hæc fuit summa, & exi-

tus illius Mediolanensis tractationis.
 Nuntio Episcopi, eiusque fratri, qui
 ei nuntio comes datus esset, ut uter-
 que cum Fuentano de portorijs, & ve-
 ctigalibus agerent, seorsim admissis
 benignè responsum; ac dona ytri-
 que missa, singulis torquis aureus. Atque
 hi quidem omnes, quò exsoluerent
 promissa, ut in patriam remearunt,
 contenderunt ut ea quæ acta Medio-
 lani essent, communitates quam pri-
 mùm rata haberent, sanè acrius, quam
 ut non empti pecunia viderentur. Sed
 prætexebant, ex eo nec pauca, nec par-
 MDCIV. ua commoda sperari, in primis arcis
 demolitionem, & belli, cuius metus
 impendat, euitationem. Mense de-
 MDCIV. mum Ianuario anni millesimi sexcen-
 tesimi quarti Curia habitum est pitta-
 gum. Sic vocant conuentum eorum
 nuntiorum, quibus singulæ commu-
 nitates publica negotia mandant. Va-
 let senatus, aut consilium gentis. Ibi
 cognitum, omnes propemodum

communitates consentire de confirmatione pactiorum Mediolanensium, dummodo hanc ratihabitionem arcis demolitio è vestigio consequatur. Ibidem decretum, vti de hoc negotio Heluetij prius quàm quicquam vltra statuatur, certiores fiant. Quapropter his de rebus in Heluetiam missa legatio est, & Mediolanum altera. Qui ex Heluetia redierunt, Helueticis pagis Mediolanensia pacta probari dixerunt. At is, cui ad Fuentanum legatio data, qui fuit ille ipseus Beli iam mihi narratus, versute quædam occuluit; quædam pauculis in aurem insuffurrauit. Propalam hanc Fuentani postremam orationem fuisse dixit, Si Rhæti pacta sibi consignata miserint, arcem solo æquatum iri. Hac conditione audita, eam communitates insidiosam iudicarunt. Quid, inquit, si fœdere à nobis probato, & consignato, arx nihilominus maneat? Num quisquam tantæ rei fidem esse

in libidine Fuentani æquum cenſet? Hinc res infecta manſit. Interea Alphonſus Caſalis regis Hiſpaniæ legatus, qui tamen miſſu Fuentani Helueticas, & Rhæticas legationes obiret, inductu quorumdã Rhætorum Curiam profectus eſt ea ſpe, vt omne hoc negotium è ſententia Fuentani tranſactum redderetur. Sed cùm videret, gentem factionibus diſtineri, & Fuentani deſtinatis intercedi, nihil vltra molitus ad ſuos redijt. Ne tamen prorfus de nihilo veniſſet, Hiſpana factio perfecit, vt nonnullæ communitates Mediolanenſe fœdus conſignarent.

Haud multò poſt pagi Heluetici vnâ cum quatuor Rhæticiſ legatiſ totidem ſuos de hoc Rhætico negotio Mediolanum miſerunt. Ab vtriſque conſummata res eſt in eaſ leges quæ Fuentano complacitæ. Scilicet, vt liceat Hiſpano in Rhætis habere delectum militum. Vt ei Alpium Rhæticarum itinera quouis tempore pa-

teant, exercitibusq; suis. Si quis suis militaribus copijs illhac transitum petat, ne liceat Rhætico senatui eam copiam cuiquam facere, nisi Mediolani præfecto prius consulto. Huius vnus æstimationo, iudiciumque sit, an ex eo transitu Mediolanensis res detrimentum capere possit. Quicquid is super ea re decreuerit, eo stetur. Satis apparebat, scripto in has leges fœdere Gallicum fœdus temerari, Venetum solui, vim Helueticam Heluetiæ finibus circumscribi, Rhætis id quod pulcherrimum habent, adimi, ius concedendi per sua transitus cui velint, ac denegandi cui eum concessum nolint; omnem eam facultatem conferri in Hispanum, nulla, quod mirere, tantæ concessionis mercede; nisi quod in eo fœdere scriptum fuit, licitum Rhætis liberè vnà cum suis mercimonijs commeari perditionem Mediolanensem. Qua de re cum inter Franciscum II Mediolani Ducem, & rempublicam Rheticam

anno millesimo quingentesimo trigesimo primo pactiones fuissent, idque iuris apud vtramque gentem obtineret, se communitates ab eo derivas existimarunt, qui quod ipsis adimere sine iniuria non posset, id concessum noui & luculenti beneficij loco haberi vellet.

Cùm fœderis in hanc sententiam scripti sola mentio Rhetos exerceret, concilium gentis, adnitente Merico, Ilantij habitum. **Ibi**, suffragijs earum communitatum quæ eò suos nuntios miserant, numeratis, fuerunt autem plurimæ, compertum, Mediolanense fœdus rescindi, vt potè ab ijs conditum, qui mandatorum religionem soluisse, & iniussu populi id fœdus fecisse dicerentur, quo Respub. teneri non posset. Verùm Fuentanus, qui alia via rem reputaret, hinc iras auxit. Cœpto operi acriùs institit. Nec illud, vt si non aliud, quàm inane aliquod terriculum esset, aspici voluit, sed breui

perfecit vt mœnia ad multam altitudinem excitarentur, & ibi omnia propemodum absoluta crederentur. Sanè in paucis mensibus emerfit negotium atrox, minax, prorsus horribile liberę genti spectaculum, scilicet arx in ipsis sui primordijs nullius rei egens earum, quæ ei munimento esse possent; atque adeò in quam paulò post quicquid & obsidioni sustinendę, & cuilibet, quamuis arduę, oppugnationi audendæ vsui esset, vndique congestum. Ceterùm quò magis Rhētos nouam arcem spectantes horror perstringeret, hoc Fuentanus intentior cuncta parare, & hoc inceptum suum iactantius extollere, qui vnica mole loco tam opportuno excitata, omnem Rhētis, & finitimis populis aditum in Italiam occlusisset. Id verò glorians in maius celebrare, & victorię, summiq; decoris loco ducere. Hęc ante meum in Rhētiā aduentum ibi acciderunt.

Vt Mericus è Rhætia discessit, missu
Senatus Curiensis, quinque eiusdem
ordinis viri ad me venerunt orantes vt
exemplo veterum Galliæ legatorum
Curiæ domicilium habere vellem. Et
quibus rebus in eam mentem impelli
possem, earum nullam prætermise-
runt. Quippe non erant nescij, alibi
quàm Curiæ electam à legato habita-
tionem ipsis fluxam quodammodo fi-
dem exprobrare, quam sanciendo
Mediolanensi fœdere, cuius ipsi præci-
pui propugnatores haberentur, vnâ
cum alijs aliquot communitatibus
proderent. Anni, si ipsis fœdus Gal-
licum ratum esset. Quo responso ad
suos perlato, eodem allegatu redierunt
ad me, qui tunc ad Maiæ campum es-
sem, qui dicerent, Senatum, popu-
lumque Curiensem nunquam ea men-
te fuisse, vt de fœdere tam vetusto de-
rogaret. Siquid aduersus ea dictum,
scriptum, aut mihi secus relatum esset,
id ab se profectum negare. Se, quod
pertinet ad fœdus, solenni scripto,
quam

quam declarationem vocant, suam fidem esse regi probaturos. Ceterum cum Mediolanensi fœdere Gallicum infirmari, atque adeò solui palam sit, ipse eorum dicta sic accipi, perinde ac si, ab se id fœdus rejici profiterentur. At illis longè alia mens fuit, qui vtrumque fœdus congruere, callidè interpretationis repertoires argutabantur. Ea porrò tergiuersatio huc spectabat, vt annua regis beneficia, quas vocat pensiones, sibi procederent. Igitur Mediolanense fœdus ita amplectebantur, vt Gallici desertores haberi nollent. Inter Mediolanensia commoda, & regia munera animi fluctuantes denique huc descenderunt, vt neutris multari vellent. Iussu senatus, & quinque tribuum, in quas cunctus Curiensis populus describitur, editur scriptio, cuius tenore sibi communitas Curiensis Gallicum fœdus ratum esse, per nescio quam verborum ieiunitatem profiteatur. Id scripti vnà cum literis regi in-

scriptis mihi mittitur; A me ad regem. Quæ Curienſibus eadem quibuſdam alijs communitatibus mens erat, ijs, quæ non quidem palàm, ſed re à noſtro fœdere deſciuerant, & Mediola- nenſe tuebantur. Omnes pari aſtu nobiſcum agere. Omnes vtilitatum ſua- rum, quàm conſtantię rationem po- tiorẽ ducere. Id quod etſi mihi iam ſubolebat, malui tamen decipi, quàm non omnia experiri, quibus homines mutatu faciles, & in noua fœdera præ- cipites ad meliorem mentem perducì poſſent. Quamprimùm potui, Curiam habitatum iui; in qua vrbe haud multò poſt, omni ſcena diſcuſſa, omnia inſeſta reperi.

Per eodem dies, cùm duo milites Hiſpani ex arce profugi illud iter per- gerent quo itur Clauenam, ab non- nullis ſuis commilitonibus circumuen- ti, & in arcem retracti ſunt. Eos mi- lites is qui Clauenę præeſt, Commiſſa- rium vocant, per literas ſibi remitti

postulauit, sed nequicquam. Ad hunc nuntium excita omnis Rhætia ultionem meditari. Hanc ob causam, & alia nonnulla, de more tria capita Curiam conueniunt. Id nomen Triumuiris, qui in singulis fœderibus singuli eliguntur. Hi præsumt ijs conuentibus, in quibus publica res agitur. Singuli concilium sui fœderis indicunt. Curientis, cui propter vrbis opportunitatem exterorum literæ Reipub. inscriptæ in manus traduntur, quotiescunque vniuersæ Reipub. negotium agitur; collegas Curiam conuocare solet. Signum cuiusque fœderis, cui nomen sigillo, singuli penes se habet, quo acta publica consignantur. Ij conuentus, præter Triumuiros, constant ex vno, aut altero in vnaquaque communitate delectis viris. Hos, siquid subiti accidit, Triumuiro arbitrato suo secum assumunt, quorum consilio vtantur. Sin minus, eliguntur singuli, aut bini, rarò terni à singulis commu-

nitatibus ; iisque dantur mandata su-
 per ea re, qua de agitur. Hęc manda-
 ta quandoque sunt libera, quandoque
 præscripta, & præfinita. Tunc pitta-
 gum Curiam vocari summa res, vt aie-
 bant, in discrimen adducta postula-
 bat. Nam præter nouam arcem, & ea,
 quæ de perfugis memorauimus, qui Me-
 diolano veniebant nihil nisi atrox
 nuntiabant ; Illud in primis, Statuisse
 Fuentanum Aduam fluuium induce-
 re in ima eius collis, in quo summo
 arx est sita. Id opus Rheti negabant fie-
 ri posse, nisi in ea terra, & ex eo aqua-
 rum agmine, quæ suę ditionis essent.
 Id se vniuersa gens passuram negabat.
 De ea re Triumviri dant literas ad
 Communitates. Monent vt in singu-
 lis præsto sint centum lecti viri, qui
 primo quoque vocatu armati quò ius-
 si fuerint, accurrant. Tunc illi, quos
 iam signaui, primores, (hos illic vo-
 cant grossantes, quasi dicas megista-
 nas) rumoribus iratæ multitudinis

exagitari cœpti, vt quorum culpa vniuersi in hos fluctus incidissent. At cùm pittagum publica pericula circumspèctaret, eâdem fœderatorum opem, vt vnicum fessis rebus subsidium, aspèctare. Ea re rogatus & ipse fui, vt ibi esse vellem, quò secretarius Venetus, qui legati vicem præstaret, posteaquam diu expectatus esset, venturus dicebatur. Pittago, quod vniuersæ Reipub. faciem præ se fert, salutato, ea adieci, quæ ab rege habueram in mandatis; quæ eò pertinebant, vt Rhæti intelligerent, regem esse in ea sententia, ne bellum capebant; suas controuersias, quoad eius fieri possit, pactionibus terminandas curent. Ab se ea omnia, quæ à fœderato, & amico expectari debent, expectent. Paulò post pittagum dimittitur, paucis exceptis ex vniuerso ordine lectis, qui Curix manere iussi. His mandatum, vt, quod è Reipub. esse ducerent, de eo pro sua fide cum legatis agerent. Ipsi

se bifariam, & æqualiter diuiserunt. Pars me, pars Venetum adiit; & quidem eodem prope momento temporis; ne qua inter nos, si ad alterum prius aditum esset, vllius rei significatio, aut consilij communio esse posset. Qui ad me venerunt, hi ita ordiuntur; De me sciscitantur, An mecum seorsim à Veneto agi mallem, an coniunctim cum illo. Siquidem huic, inquit, Reipub. cum rege, & cum Venetis amicitie, & fœderis iura intercedunt. Vestrum, inquam, est videre, an ea quæ affertis, vsque eò sint copulata, vt diuidi nequeant. Cæterùm fœdera iuxta æstimari, & vetustum cum nupero promiscuum, & causam regis cum Veneta indistinctam pari sorte componi an æquum sit, vobis dispiendum relinquo. Tunc inquit is, cui loquendi partes data, Constantis nostræ erga regem fidei, ex quo Gallicum fœdus renouauimus, pœnas pendimus, quibus domi Respub. est im-

peditissima. Hispanus huius fœderis intolerans, & nobis ob Gallicam amicitiam infensus, & infestus est. Certè eum in omnibus asperum, & atrocem experimur. Hinc nobis certa fiducia, regem nobis, rebusque nostris prope modum extremis adfuturum; qui etius causa omnia sæua patimur. Huius regij affectus experimentum nunc à te exposcimus eam opem, cuius subsidio impendentia Reipub. mala euitari possint. Vt hic rerum st̄atus, quo vix vllus peior esse potest, nos id sperare iubet, tum regis literæ ad nos per Rudolfum Schauuestinum allatæ, & sequuta in eandem sententiam Merici verba nos de eo dubitare vetant. Quapropter etiam atque etiam à te petimus, vt vsque ad quem modum nobis opitulari possis, hîc definias. Nec idcirco te existimare volumus, nos esse belli cupitores, qui id vnum agimus, vt Valtellinam nostram periculo ereptam videamus; tum aliquod diræ

huic arci propugnaculum, cuius obiectu nostra tueamur, opponamus. Te id quoque rogatum vehementer cupimus, perficias ut rex suæ apud Pontificem autoritatis interpositu præstet ut æquis pactionibus arx Montecchij solo æquetur. Postremò, ab regis bonitate impetratum cupimus, ut nobis quamprimùm mittatur vnus ex ijs, quos habet plurimos, bello bonus vir. Ex tempore ad ea respondi, Negare me, eorum malorum, quibus se premi dicant, causam ad Gallicum fœdus referri posse; quod iam inde à Francisco Primo ad hunc vsque diem durauit. Nec tamen de eo vnquam Hispanus questus sit; non cùm pax facta anno millesimo quingentesimo quinquagesimo nono; non nuper Veruini. Id quod signi fat est, Gallicum fœdus, & iura viciniæ, quæ Rhetis, & Mediolanensibus communia sunt, egregiè congruere. Cæterùm mihi rex, inquam, dedit in mandatis,

ut suis verbis testatam apud vos faciam eam beneuolentiam, qua hanc Rempub. sibi fœdere coniunctam prosequitur. Id quod quàm ex animo dicat, iam nonnullis experimentis compertum habetis, & habituri estis. Verùm cùm vsque adhuc nulla vllius propugnationis mentio facta sit, nihil ab ipso super hac re decerni potuisse satis, opinor, intelligitis. Siquid fortè accidit, quod vos vobis consulere cogat, nihil, scilicet, est æquius, quàm eius rei regem scientem fieri. Atque adeò cùm Venetus tamdiu expectatus fuerit, eum interrogari priorem; tum ab Veneta Repub. siquid affert, id quoque eum apud vos priorem expromere sanè quàm æquum est. De rege hoc habetote, etsi singulari ope diuina bellum inexplicabile feliciter patrando regnum Francicum solida quiete donauit, qua felicitate vix vllam maiorem vniuersa gens voto concipere potuit, hinc tamen eum

nec tumidiorem, nec ferociorem factum, sed sanè mansuetiorem, & sic animatum, vt ex omnibus orbis Christiani regibus extet nullus, qui sit amantior pacis. Hæc non solùm Gallico, sed vniuerso nomini Christiano, ijs præcipuè gentibus quæ Gallica amicitia præfulgent, immota vt maneat, scitote eum summa ope semper enisurum. Talibus vtrinque dictis, abierunt. Sed, vesperascente die, redierunt ad me cum hac oratione; Computato, inquirunt, eo impendio, quod postulat paratus eius propugnationis, cuius apud te plurimam mentionem fecimus, & quibusdam alijs, quæ differri sine periculo non possunt, reperimus, illud redigi ad quina dena millia coronatorum aureorum. Quam pecuniam si nunc minùs potes totam, at eius partem, quæsumus te vt nobis numerari iubeas. Ad hæc illud ipsum respondi quod mane. De re tota regem certio-rem fieri oportere. Tum à Veneto eli-

ciendum , quid se ad hoc negotium collaturum dicat. Ibi vnus istorum , Rem , inquit , tam æquam , tamque pusillam petimus , vt non mereamur dimitti irriti. Non , inquam , repuli preces vestras , qui rem ad regem reijcio. Cæterùm magnitudini regis domini mei res est , fateor , exigua. Sed ego grauiter peccem , si munus mihi datum sustineam inchoare ab effusione regiæ pecuniæ in eam rem , quæ nihil ad regem pertinet , quæque in eius notitiam nondum perlata est. Cùm in eam rem plura dicturi viderentur , eos obsecrare institi , ne vltra pergerent vrgere pudorem meum. Ad Venetum sua postulata scripto comprehensa detulerunt his verbis,

Suppliciter , inquit , Venetum senatum obsecramus , vt nostram Rempub. ne vnquam deferat; sed eius patrociniū volens , lubensque suscipiat.

Per Pontificem , & quacunque ra- II

tione fieri maximè potest, Serenissima Respub. perficiat vt arx diruatur.

III Cùm res quotidie nouos, magnosque sumptus desideret, qui vsque adhuc conficiunt summam quinum denum millium aureorum coronatorum, ijque sumptus in dies multiplicentur, horum rationem à serenissima Rep. haberi, eorumque parte donari cupimus.

III Si est, vt arci propugnaculum opponendum sit, eius ædificationi, & militis præsidarij stipendijs senatus Venetus sumptus necessarios vti suppeditet, petimus.

V Si quam militum manum ad Valtellinam propugnandam mitti opus sit, hos quoque sumptus senatus toleret.

VI Si, dum propugnaculum construitur, aut per aliam quamuis occasionem quidpiam aduersus Valtellinam hostiliter fiat, non ea tantùm senatus præstet, ad quæ ex fœdere tenetur, sed & illa, quæ legato nostro, dum Venetij

esset, promissa, ac postea Veneti secretarij verbis confirmata sunt.

Vt globi missilium tormentorum, VII.
 quas vocant bombardas, & omnis alia
 supellex, quæ eò pertinet, nobis præ-
 beatur; aut certè quanti ea supellex
 est, tantumdem pecuniæ nobis detur,
 Senatum impensè rogamus.

Maiores, quos vocant, moschetos VIII
 centum & quinquaginta nobis dono
 mitti cupimus, ex ijs, qui rotis impo-
 siti fossæ propugnandæ idonei sunt.

Viro cuidam militari, quem huc IX
 accersimus, stipendium dari, id quo-
 que petimus.

Ad hæc singula certum, & quale
 cupiunt, ab serenissima Repub. res-
 ponsum sibi datum iri sperare se di-
 cunt, hoc potissimùm tempore, quo
 res Rhætica ancipiti loco est. Id si non
 fiat, nec sibi quicquam validioris au-
 xilij suppeditetur, eaque maioris
 alicuius mali origo sit, palam testan-
 tur, se esse extra omnem culpam, qui

cum Republica Veneta fidem serua-
uerint; & quæ sunt suæ partes, ijs cu-
mulate satisfecerint. Hisce postulatis
Venetus secretarius scripto respondit
ad hunc modum, Senatus Venetus
Rhæticiæ Reipub. causam, quoties-
cunque res postulabit, amanter susci-
piet, eamque omni ope tuebitur.

II Quod iam fieri cœptum, Senatus
perget id dare operam, vt de Rhætico
negotio tractatio instituat, &, quo-
ad eius fieri poterit, æquis pactio-
nis terminetur.

III Cùm non sibi data sint libera man-
data, se nihil habere quod respondeat:
VII Quod in manu sua sit, ei se neutiquam
defuturum pollicetur. Per literas cum
serenissima Reipub. diligenter aget, vt
quibus rebus maximè potest, Rhætis
commodet. Ad hæc intra quindecim
dies se inde aliquid responsi acceptu-
rum sperat.

III Cùm hæc sint magni momenti po-
V stulata, quæque multa secum trahunt

fortasse plena periculi, optimum factu fore, si in aliud tempus differantur, saltem usque dum regis Hispaniæ responsum ad Heluetiorum literas allatum sit; atque adeò donec sciri possit, quemnam instituta tractatio exitum habitura sit. Enimuero tunc de his actum iri opportuniùs. Cæterùm non parum miratur, secum agi per eam, quam vocant protestationem. Eam nec agnoscit, nec recipit.

Paulò post tres Rhætici legati missi fuerunt Badam ad concilium vniuersæ Helueticæ gentis, quod ibi prope diem futurum erat. His dato senatu, princeps legationis verba fecit in hanc sententiam, Patres conscripti; A Rhæticiis communitatibus missi sumus ad vos, ut è nobis cognoscatis, quot modis Comes Fuentanus Mediolani præfectus atterat gentem nostram. Omne quod inter nos & Mediolanenses commercium fuit, sustulit. Omni commercio prohibemur; & quidem con-

tra fidem earum conuentionum, quæ fuerunt internos, & Franciscum II. Mediolani Ducem anno millesimo quingentesimo trigesimo primo. Iisdem pactionibus iteratò elisis, arcem vbi ei minimè licuit, condidit nostris finibus propiorem, quàm est arx Mussi, ac turris quæ fuit in lacu. Omni iure gentium posthabito, is nos & nostra ludibrio habere pergit. His atrocitatibus permota gens nostra sapius obeundo pagos questus suos ad vos suppliciter detulit. Quippe læsi, ac tantum non oppressi quos accidamus, nisi vos veteres amicos, & fœderatos nostros? Re toties ad vos perlata, tandem decreto vestro ex omni pagorum numero quatuor viri à vobis lecti sunt, quibus legationem ad Fuentanum dedistis. Scilicet à nobis impetrare potuistis, vt omne hoc negotium, quo summa res nostra continetur, paucorum fidei & fiducia mandarem, satis credito, id ipsos à vobis habuisse in mandatis,

mandatis, vt ne quid aduersus antiqua
 fœdera nouari paterentur. Nec enim
 gens nostra nesciebat, vos pulchrè in-
 telligere, hoc negotium non ad nos
 magis, quàm ad omnes fœderatos per-
 tinere. Et verò coniunctis animis id
 nobiscum agebatis, vt noua arx disijce-
 retur. Id vos P. C. vestro decreto vbe-
 riùs contineri, non estis immemores.
 Neque tamen ex ea die de arce diruen-
 da quiequam actum. Nec ergo nostri
 Mediolanense fœdus ratum habuerūt.
 Nam siquid sub cõditione promiseris,
 ea sublata, nihil promiseris. Id cùm vos,
 Patres, probè intelli geretis, æquum
 censuistis id fœdus à nostris confirma-
 ri, si modò arx diruta esset. Deniq; hæc
 vestra & nostra sententia fuit, vt, his
 rebus compositis, siquis ad Mediola-
 nensem ducatum hostiliter accederet,
 huic nos nostra arma opponeremus.
 Hinc sciri potest, vos, patres, eam ra-
 tionem sic putasse, tali fœdere de exi-
 stimatione gentis nostræ nihil detrahi

nihil item de nostris fœderibus derogari. Hic noster, vesterque sensus tam congruens quò facilius promoueri, & cedere ad factum posset, ad regem Hispaniæ literas dedistis, & ad Fuentanum alteras. Illis rex rogatur, det hoc suæ erga Helueticam gentem beneuolentiæ, vt eam arcem deleri iubeat. His agitur cum Fuentano, vt, dum ab rege responsum expectatur, illa arcis constructione supersederi velit. Verùm cum ex Hispania nihil adhuc allatum sit, quid inde sperare possimus, non difficile existimatum est. Certè Fuentanus cœptis nihilo segniùs instat. Atque adeò ijs literis, quas ad vos dedit, satis sciri vult, sibi esse in animo destinata perficere. At etiam Rhætos vsque adhuc nihil cessat increpare maledictis. Certè in eam gentem apertè contumeliosus est, quæ neminem perfidia, & infidelitate violauit. Quippe propalam dicimus, gentem nostram mortali dedisse in mandatis nemini,

vt vllas fœderis pactiones faceret, si non priùs arx disijcitur. Et adhuc ista sic dicimus, vt si non his deteriora admiserit; si est, vt ijs, quæ dicta sunt, quicquam nobis, & omnibus bonis inuisius dici possit. Duos milites nuper ex arce profugos in nostra terra circumuentos, & captos alij Hispani milites, vinculis inditis, nauiculæ impositos vnius horæ spatio, & eo sinu lacus vectos, qui nostræ ditionis est, in arcem retraxerunt. Qua de re cùm Clauenç Commissarius ad præfectum arcis literas perhumaniter scriptas dedisset, quibus is monebatur, vt fas gentium, & iura vicinix vellet esse inuiolata, non modò nihil equi respondit, sed epistola iniuriosè scripta, tum plena superbissimi contemptus, non solum vt si ipse vnus cum Rhætica Reipub. ex æquo agat, verùm vt si sibi cum deterioribus negotium sit, propemodum ita loquitur. Enimuero cum nullo vilissimo vllius gentis capi-

te vnquam tam contemptim, & contumeliosè actum est. Hominis audacia eò processit, vt etiam moneat Rhētos, ne satagant rei tantulæ; sed se erga Fuentanum gratos probent, cuius eximio beneficio tot ex agro Mediolanensi com meatibus iuuantur, sine quibus fame absumerentur. Cùm superbia cœlo deturbata fuerit, censet ne nimiùm superbiant; nec plus æquo fidant montibus in immensum editis; cùm multò editiores fuerint aliquando subuersi. Etiam atque etiam caueant, ne se Galli & Veneti circumueniant. Nunc quidem, inquit, estis vos quidem aliquo loco. Verùm siquid ausuri estis, scitote, vos omni vestra ditione propediem exutum iri, & è dominis fore mancipia. Proinde ad Hispanicam amicitiam, vt ad firmissimum præsidium, accedite. Id certè vestræ conditioni multò conuenientius fuerit. Consultè, inquam, feceritis, cùm tales perfugę posthac in vestra

terra deprehenſi fuerint, ſi eis manu inieſta, & in vinculis eos ad Mediolani præfectum miſeritis. De hac huius præfecti immanitate cùm Rhæticus ſenatus apud Fuentanum per literas ſuos queſtus detuliſſet, ſpesque eſſet, cum iuris gentium memorem iuſtis noſtrorum deſiderijs ſatis eſſe facturum, non modò quicquam benedicè, ſed omnia præfractè reſcripſit. Ait, milites, qui pœnas luerint, remitti non poſſe. Poſthac nihil tale euenturum. Cùm de eadem re ad eum literas iteratò dediſſemus, reſpondit ijs verbis, quibus fides fit, ipſum nullis eorum precibus moueri, quibus arx ab ſe condita omnem in Italiam aditum intercludit. Id enim dici non poteſt, quàm in gloria ponat, & quàm inde ſe is magnificè efferat; & quantum ſe è noſtra contumelia ſplendoris adeptum putet. Nunc P. C. veſtrum eſt, hæc tam atrocia, quæ à nobis ex fide memorantur, diligenter cum animis

vestris reputare. Iam est, cùm indignis modis contempti, ac tot difficultatibus circumuenti ad vos supplices confugimus; vestrum consilium, vestramque opem exposcimus. Si nobis auxiliatores fueritis, vobis certè eritis; quandoquidem iniuria, quæ nobis fit, ad vos maximè peruenit. Adnitimini ergo nobiscum, Patres, & excitate illam præclaram vim animi vestri, quæ semper omnis contumeliæ intolerans fuit. Adeste nobis, qui eo animo erga vos sumus, vt omnia nostra vestra esse profiteamur. Plura non addimus, ne vestræ bonitati diffidere videamur. Huius tantùm vos meminisse cupimus, Per nos calcatos, quod omen Deus auertat, peruium ad vos aditum ijs fore, quos nostræ libertati infensos si non videremus, cæcis profectò annumerari possemus. Ex decreto senatus huius orationis præcipua capita scripto comprehensa delata sunt ad legatum Hispaniæ, qui Badæ esset. Is

die sequenti, salutato sui regis, & Fuentani verbis senatu, & ijs additis, quæ in talibus exordijs vsurpari solent, beneuolentiæ significationibus, anne imitamentis? hoc sensu orationem habuit. P. C. Rhætos apparet esse parum memores quantum Fuentano debeât, qui, etsi nullo vnquam ipsorum studio, & nulla beneuolentiæ significatione prouocatus fuit, liberum tamen eis tamdiu commercium permisit. Cui benignitati accessit non exigua spes, fore, vt in gratiam Heluetici nominis conditiones fœderis mitigarentur, atq; adeò arcis ædificatione supersederetur. Quippe hac munificentia inuitatos iētum fœdus consummaturos Fuentanus meritò sperauit. Ipse quidem affirmaueram, non passuros vos, vestram legationem, quæ Mediolanum destinaretur, frustra esse, sed sanè ei datum iri libera mandata, & omnem potestatem perficiendi id omne quod ibi conuentum, ac transactum

esset. Verùm enim uero quàm omnes frustra simus ; nunc demum intelligimus. Non modò pro tot beneficijs fœdus non est cõsummatum, sed haud ita diu Fuentanus rescuiuit , ab istis reijci pacta Mediolanensia, quæ sunt leges eius fœderis. Ibi que iam haberi militum delectus, & ad conlimitia ducatus Mediolanensis militares copias adduci. Et adhuc arcis edificacione supersederi æquum censent. Quis ille est, quire tali, id consilij capiat? Quin Fuentanus, mihi credite, nequit satis mirari, vos cunctando istis ignoscere, nec iniuriam, quæ vobis facta est, ultum ire. Nam isti quidem prorsus rescindunt ea, quæ à tredecim pagis per suos legatos acta sunt. Et vos ista vobis toleranda censetis? Ceterùm quàm immeritò arcem construi querantur, quilibet existimare potest, qui modò sciat, Neminem prohiberi ædificare in suo. Qui minus hoc iure vtatur Hispaniæ rex dominus meus? Nam pactiones

anni millesimi quingentesimi trigesimali primi Rhæti non nesciunt, neutro-
bi vsurpando extinctas fuisse; nec
regem ad eas præstandas adigi posse.
Sed fanè vigeant illæ pactiones; Ijs de-
mus regem obligari. Quid aliud con-
tinent, præter castrum Mussi, eam-
que turrim, quæ olim fuit in lacu? Hac
à Marchione Marignani recepta disie-
ctum iri, nec restitui posse ijs pactioni-
bus expressum. Num ideo dixeris, regi
non licere alias arces ponere, dummo-
do in suo, prout res postulabit, & ipsi
collibitum fuerit? Porrò cùm vestri le-
gati illud iter ingrederentur, professi
sunt, se regiæ maiestati supplicaturos,
vt, quæ sua bonitas est, Rhætos hac ar-
ce subleuatos velit, eamque demoliri
iubeat. Id scilicet, ita agebatur, vt
non priùs his precibus rex adiretur,
quàm cuncta à Rhætis perfecta essent.
Et adhuc miramur, si rex nondum res-
pondit ijs literis, quas ad eum misistis?
Omitto, eas literas iam adulto Ianua-

rio fuisse missas ad Fuentanum. Quid si eas Fuentanus paulò seriùs misit in Hispaniam, nimirum, vt inter eas moras fidem Rhætorum diutiùs exploraret, quò de eo negotio certiora regi scriberet? Quod attinet ad perfugas, nulla causa est, cur de eo Rhæti querantur. Certè è Fuentani literis ad me datis eam rem ipsi egrè fuisse cognoui; Nec ipsum putasse, fore vt Rhætos ea res tam vehementer conturbaret. Se verò literas ad ipsos dedisse ait, & sic existimasse, hac ratione ipsis satisfieri posse. At arcis præfectus in eo quod scripsit, fortasse lapsus est. Sit ita sanè. Etsi à tali viro vix quicquam temerè iactum, aut scriptum puto. Credibile est, id scripti non fuisse ex fide interpretatum. At quantò magis plecti dignus est is, qui Venetijs, dum solennia fœderis peragerentur, cunctis audientibus, ausus est dicere, Illud fœdus contra communem hostem iniri, haud dubiè regem dominum meum hoc di-

cto signans? Hæc, Patres, habeo quæ respondeam ad ea, quæ heri vestro iussu perlata sunt ad me. Vos etiam, atque etiam videte, vt ea pro vestra prudentia diligenter expédatis. Quippe harum rerum ductu eorum consilia pernoscetis, qui non de nihilo fouent hæc dissidia, quæ nonnisi in vniuersæ Helueticæ gentis perniciem euadere possunt. Cui tamen periculo rex dominus meus, pro suis viribus, & excellenti potentia, si quid ipsi occasio- nis datum fuerit, obuiam iturus est. Deum oro vt omnia bene vertat; & vos, Patres, diu incolumes esse velit.

Hoc Hispanici legati responsum scripto mandatum cum ad Rhæticos legatos perlatum esset, Senatu eis dato, in hunc modum verba fecerunt, Patres conscripti, De commercio & com- meatibus ea quæ ab Hispaniæ legato memorata sunt, vera agnoscimus. Nec in ijs Fuentanum pacta non seruas- se querimus. Sed eâdem ipsum officio

fuo nihil egressum esse, & pactis anni millesimi quingétesimi trigésimi primi stetit dicimus. Ea quamuis nulla essent, iure tamen vicinix hoc nobis tribui equum foret, vt, pro qua re argentum pendimus, ea ne nobis denegetur. Hoc, scilicet, ius gentium est, dummodo inter contrahentes nullæ apertæ, & indictæ sint inimicitie, cuiusmodi nullæ inter nos sunt. Quinimo res testis dari potest, nostros cum præfectis ducatus Mediolanensis mutuis beneuolentiæ significationibus nunquam non certasse. Eius rei illustre documentum vel hoc esse potest, quod aliquot ab hinc annis quidam negotiorum regis Hispaniæ curator venit ad nos, quos ad fœdus cum rege suo faciendum inuitauit. Sed tunc quidem quòd nouo fœdere nos regi Christianissimo obstrinxissemus, ad fidem nostram pertinere existimauimus, non pati de ea re vltra nobiscum agi. Finito Gallico fœdere, cùm eo vinculo soluti essemus, nec eius rei à

quoquam mentio fieret , videlicet , vos imitati , atque adeò vnà vobiscum fœdus cum Gallo renouauimus. At fœdere nos cum Venetis, coniunximus. Nempe cum Repub. libera ; cuius ditio Valtellinæ nostræ contermina cùm sit , cuius palàm est, oportere nos & Venetos vinciri perpetua concordia ; cùm potissimùm inde ad nos multa beneuolentiæ documenta permanarint. Nulla sanè causa fuit, quapropter nos de ea re Hispaniæ regi displiciturum putaremus; cùm ei fœderi eæ exceptiones additæ sint, quibus apparet, nos id agere, nostris vt fœderatis abundè cautum sit. At Mediolanensem tractationem à nobis prolatari, & posthaberi apparet. Iustam querelam fateremur, si legati nostri, qui eas pactiones fecerunt, mandati finibus non excessissent. Hos enim dicimus, habuisse in mandatis, vti quatuor legatos Helueticos omnem rem, vt est, fideliter edocerent.

Nullius rei præterea licenciam eis fuisse permissam. Nam quod ijdem illi legati vestri in se receperant, nihil de commodis, & existimatione gentis Rhæticae per hanc tractationem detractum iri, nostra plurimum interfuit, ne quid eis in re tanta fuci fieret, omni ope prouidere. Esto, factæ sunt pactiones ab ijs, quibus eius rei nulla data potestas. Nunquid ob ea pacta conuenta arx disturbata est? Annon potius decem diebus antequam de ea re relatum ad communitates esset, cœptum opus magis, magisque feruere cœpit?

Delectum capitaneorum & militum sub aliquot vexillis in Rhætia habitum non inficiamur. Verum non ea mente, vt cuiquam negotium faceffamus, sed vt nostra iniuria defensemus. Cùm rumor satis constans incessisset, omnem agrum Mediolanensem militum & armorum paratu strepere, quorum vi ad sancendum fœdus adigeremur,

nobis, opinor, danda fuit opera, vt nequid in nostris finibus turbaretur. Atq; adeò nos ita comparauimus, vt, siquid hostile ingrueret, armis nos, & nostra tueremur. Verùm cùm nihil tale acciderit, quo nos moueri necesse fuerit, quiescendo qua mente essemus, palàm fecimus. Et huc rem inclinasse gauisi sumus.

Si Rhæticus orator communem hostem dixit, quid peccauit? Huius quidem vocis proprium & singulare est, vt singulariter prolata complectatur multos. Si quid aliud, inconsultiùs euectus, proiecisse conuincitur, non causam dicimus, quin pro merito in eum vindicetur.

Qua mente præfectus arcis eas literas scripserit, & stylus, & verba docent. Eæ autographæ literæ ab arce missæ vnà cum interpretatione, antequam magistratui nostro in manus traderentur, à nemine sunt contrectatæ. Nec atrocitas iniuriæ dissimulari,

nec magnitudo contumelię excusari potest. Cuique licitum esse ædificare in suo, nemo negat, nisi aliud dictum sit. Et quidem an arcem ibi condere Fuentano licuerit, sola lectio pactorum anni millesimi quingentesimi trigesimi primi definit. Ibi dicimus, disertis verbis cautum esse, ne arx Mussi, turrisque, quæ fuisset sita in lacu, reedificari, aut omnino in eorum ambitu locorum vllum vlllo tempore propugnaculum construi, & in vltiora promoueri possit. Nec alia lege Rhætos ea regione cessisse, eamque Mediolanensi principi restituisse. At nunc res docet, qua fide ea pacta seruentur; cùm noua arx ibi constructa sit, vbi Rhætię quantò propinquior, tantò infestior est.

Quapropter, Patres, per fœdera, & vetustæ sacra amicitiaë vos rogamus & obtestamur, vt causæ nostrę vestra æquitas, & autoritas subueniat. Este nobis, quorum non æqua cum rege
Hispaniæ

Hispaniæ factio est, & confugium, & præsidium. Id quod nomine vestro dignum sit, tandem aliquando fortiter decernite. Sequutum est decretum in hanc sententiam; Ægris oculis talia, tantaque certamina aspiciamus. Quò magis illa extingui, & vtramque partem ad concordiam redigi cupimus. Huc vt perueniri possit, Rhætis autores sumus, vt in quas res legatorum nostrorum interuentu, cum Mediolanensi præfecto, legati Rhætici conuenerunt, his vti stent; eaque pacta obfignent. Ne, si hoc non fiat, rex Hispaniæ, & præfectus Mediolani maiores iras, & maiora in nos odia concipiant. At si fiat, enimuerò vniuersa Heluetia Rhætorum causam apud vtrumque actura est. Nullis hîc sumptibus, nullis laboribus parsuri sumus. Omni ope quâ per literas, quâ per legatos id laborabimus; vt nouæ arcis demolitio impetretur. Certè spes nos magna tenet, nos huius voti reos

fore. Si secus acciderit, enimvero Heluetico nomini occasionis abunde futurum est, quò se cuncti vestri iuris vindices ferant, & quidem è nostrorum præscripto fœderum. Id vobis exploratum esse volumus. Satis apparerat, respectum, ne dicam metum Hispanicæ potentiaë huic decreto causam dedisse; ac tunc quidem illud fortissimæ gentis animi robur ex aliqua parte detriuisse. Eadem propemodum fuit ratio Veneti senatus, qui in illa tanta occasione subleuandi Rhætos, tunc quidem profitebatur, se Italicæ quietis turbatorem haberi nolle. Scilicet, propugnatio Rhætorum grauem Fuentanî offensionem concitatura videbatur; cuius tunc omnes, vt certæ perniciæ, metuentes essent. Id quod cùm regi relatum esset, Modò, inquit, dum quietem Italiæ turbare metuunt, ne eius seruitutem maturent.

Postquam Rhætici legati Bada re-

dierunt, & Curia cognitum est, illud Badense decretum frustrari expectationem publicam, quæ ingens fuisset, vniuersos tristitia, metus, trepidatio inuasit. Tunc intelligi cœptum, Fuentanum illicita audendo, & magnitudine iniuriæ assequutum esse ius cogendi eam gentem ad sua libita. Quin, iam Rhæti iniurij habebantur, quòd de illius iniuriis queri auderent. Ne multa, Omnes videbant, quàm fallaci spe Heluetica auxilia rogatum mississent. Mirantur, ne in Tigurinis quidem, & Bernensibus quicquam sibi opis fuisse; & malevolentiam quinque pagorum ad se tam iusta spe depellendos vtique plus polluisse, quàm protestantium studia ad se, suamque causam propugnandam, quam Heluetici pagi tali decreto non parum debilitassent. Rhæticae multitudini ad quidlibet audendum animi ardent. Palam dicunt, se de vlla re per legatos agi non vltra passuros. Hæc consultatio

nes nimiùm prolatari. Sibi, vltima prope necessitate irritatis vnã spem esse in armis, quæ si semel cœperint, eos sibi aduenturos auxilio, quos nunc parum æquos experiantur. Qui essent sapientia paulò spectatiores summa ope enisi sunt lenire plebem, ne quid impetu cœptaret, quo perpetrato, nullus ad pœnitendum receptus esset. Dum super his rebus consultitur, tentari placuit, si Tigurinis, & Bernensibus persuaderi posset, vt vno animo cum Rhætis rem capesserent, omnes coniunctis studiis, & viribus omnes rationes exquirerent, quibus Fuentanus ad æquitatem flecti, aut cogi posset. Nulla nec sua paupertate, nec vllò Hispanicæ potentiæ metu maior pars cohiberi videbatur posse, quominus in agrum Mediolanensem sese armata effunderet. A desperatione, & ira vsque eò stimulabantur, vt sibi hostilem agrum populantibus nihil dicant fore periculi; quibus, videli-

cet, si vrgeantur, facilis, ac tutus in sua receptus sit. Postremò non dubitant, quin immeritò laborantibus & diuinitus, & ab amicis suppetiæ ferantur. Id in primis persuasum habent, eos pagos, & alios, quibus cum sibi sunt communia sacra, ad hos motus esse confurrecturos. Curia decretum fit, vt aliis pagis posthabitis, dein agatur cum folis protestantibus, quos sibi fidos, & amicos arbitrantur. In his, & in rege spem omnem ponunt rerum suarum. Igitur ad hosce pagos legatio decernitur, quæ de summa re cum ipsis agat.

Quò magis omnia apud Rhætos erant mœsta, hoc Mediolani lætiora aspiciebantur. Ibi enim vulgabatur, In conuentu Badensi legatum Hispanum fuisse causa superiorem non solum aduersus Rhætos, verùm & contra ipsum Gallicum legatum. Iam tempus adesse, quo Rhæti, vel ingratiis, pacta Mediolanensia rata habeant, & consignent. Nec totum ex vano fuit id,

quod huius rumoris autores hinc in-
nuebant. Si enim Mediolanensi fœderi
inito in eas leges, quæ dictæ sunt, locus
sit, palàm est, non solùm Gallicum,
sed & Venetum fœdus rescindi. Et
verò quo pluribus militum delectus
conceduntur, hoc singulis minores, &
infirmiores esse palàm est. Alpium
transitum indifferenter concedere
duobus, aut pluribus quid aliud esse di-
cas, quàm eum vtrique pariter occlu-
dere? certè eum neutri promittere?
Atqui hæc duo sunt illa, è quibus fœ-
dus constat. Vel altero labefactato, to-
tum fœdus corruere necesse est. Quid,
si vtrumque fœderis caput hac nouita-
te subruitur? Enimuero quorum ad
aures hoc Badense decretum accide-
ret, nullus non portenti rem similem
dicere. Hæ erant cunctorum voces.
Vsq̄ue eòne, cùm hæc in illo Badenfi
concilio agitentur; ibique essent non
pauci annuorum Gallix regis benefi-
ciorum acceptores assidui, ex his re-

pertus est nemo , qui suo patrocínio regis tam benefici rationes tueretur ? Annon potiùs omnès, quanquam à regis legato commonefacti & rogati , veluti compacto dissimularunt, quàm insignis è Mediolanensi fœdere iniuria in regem redundaret ? Verùm ridiculè ab iis expectandum fuit , vt ius regis tuerentur , qui proprij desertores essent. Certè ipsi Heluetij post hæc , oculis apertis, aduerterunt, sibi ipsis hoc Mediolanensi fœdere , quominus in Italiam transeant , Rhæticas Alpes occludi. Ibi tamen repertus est nemo, qui vocem Helueticis spiritibus dignam emisit. Tantùm à prisca Heluetiorum virtute tunc descitum. Vsq̃ue eò omnia externæ libidini prona & obedientia fuere.

Iisdem ferme diebus, cùm de hoc rerum Rhæticarum statu regem per hominem certum certiozem fecissem, ab eo literas accepi in eandem ferme sententiã, qua essent illa, quæ supra

dixi. Se Rhætis autorem esse vt commotiora consilia vitent; omni posita ferociori sententia, pacem cupiant. Hinc se deduci à nemine patiantur. Suas controuersias pactionibus, quàm armis finire malint. Quam rationem si sequantur, suam ipsis auctoritatem nunquam non adfuturam. Id quodocunque opus fuerit, re intellecturos. Si hoc pacto nihil æqui impetrari possit, ne tunc quidem suas iniurias manu vindicandas putent. Ne omnino bellum sumant. At omnes fœderatos, & quoscunque sibi amicos rentur, quo loco sint, edoceant. In primis eos, quorum, ob viciniam, rem Rheticam saluam esse maximè interest. Ne nesciant, ecquid opis inde sibi sit expectandum. Se, vbi hoc rescuerit, etsi ad regnum Galliæ tota res parum pertinet, fœderi tamen, & amicitia daturum, vt gentem oppressam sua ope subleuet. Hæc me rex suis verbis in concilio gentis expromere voluit. Verùm ea, quæ essent

expressiora , premi, donec Heluetij & Veneti iisdem super rebus sententiam suam denudassent. Eas fuerunt huiusmodi. Quoniam de construendo propugnaculo Rhæti agitent, quod è proximo opponatur arci , & Valtellinæ præsidio sit; & itinera, per quæ Rhæti & Veneti commeari solent, tuta & innoxia præstet, & hostium, si qui fuerint, excursions arceat, sibi id consilij non improbari. Ac, dum alij fœderati Rhætis contermini suam quisque aliorum sumptuum partem ad Rhætos tuendos conferât, ab se in eius propugnaculi constructionem necessariam impensam suppeditatum iri. Se in Rhætiam missurum esse hominem talium peritum, qui fundando propugnaculo locum idoneum eligat. Ab se quoque datum iri stipendium ijs militibus, qui ibi præsidio futuri essent, quos credibile est, non fore pauciores quàm centum & quinquaginta, nempe Rhætos, vnà cum eorum præfecto,

cuius eligendi sibi & Rhætice Reipub.
æqua potestas sit. Hæc propulsando ei
periculo, quod instare dicitur, satis
esse visa, vsque dum quid ultra confi-
lij capiendum sit, & res, & dies mo-
nuerit. Quod si maior aliqua necessi-
tas ingruat, si bello aperto cum ipsis
agatur, si vim vi repellere cogantur,
se suis fœderatis in singulos menses
missurum esse viginti quinque coro-
natorum millia, quoad bellum fuerit.
Cæterum si fossa transuersa per Valtel-
linam ducta militari præsidio firman-
da sit, eam rem æquum esse ad alio-
rum fœderatorum curam pertinere.
Hæc meæ fidei, ac taciturnitati credita
nemo tunc ex me resciiuit. Nullus enim
fœderatorum se aperuerat. Nec ta-
men eos monere destiti, qui Reipub.
negotia curabant, vt è proximis fœde-
ratis exculperent, qua quisque ope
Rhætice Reipub. subuenturus esset.
Hoc vbi ad me perlatum fuerit, dixi,
iplos quoque ex me cognituros om-

nem mentem regis, quæ nihil spectet, nisi regium & munificum, & gentis sibi fœderatæ incolumitatem.

Paulò post Ilantij habitus est cõuentus M. DC. VI
 is, in quo iudices, & magistratus eos, qui trans Alpes ad iura in suis præfecturis, & iurisdictionibus reddenda profecturi sunt, in verba Reipub. adigi mos est. Ibi actum fuit de eligendis iudicibus, qui rerum capitalium cognitiones exercerent. Nimirum, vt quæreretur, & vindicaretur in eos, qui faciendo & consignando Mediolanensi fœdere Remp. prodidisse dicerentur. His enim si tantum scelus condonetur, vbi loci summa res est publica? Certè magna vis hominum in id vnum negotium odio primorum intenta erat. Ea res cùm sermonibus agitaretur, nonnulli, quorum de probitate multis compertum esset, me admonitum venerunt, id negotij alienissimo tempore suscipi. Publicorum periculo-
 rum magnitudine plebem accensam

illos nescio quot primores, vt harum nouitatum autores, capitaliter insectari; certè eos vltioni, & prædæ destinare. Illud non fore tribunal, & sedem iustitiæ, sed arce[m] nequitia[e] furentis, quale solet in Rhætis esse Stofrichtum. Hoc enim nomine censetur ille hominum, paucis exceptis, imperitorum, ac truculentorum confessus, qui, rebus turbidis, à mota, & lasciui-ente multitudine educitur è summa face in hoc, vt sequiat in personas, & fortunas eorum, quos sua prauitas, si facinorosi homines sunt, aut, si boni, sua infelicitas tam obscænis capitibus maectandos obijcit. Igitur omnia ibi asperè, & violenter actum iri, certè ex rumore, & libidine plebis iratæ, & hanc sequiendi occasionem iamdiu aucupantis. Hinc fore initium earum turbarum, quæ nulla cuiusquam auctoritate sedari poterunt. Non quod sua delicta ijs impune esse æquum sit, qui ludibrio Rempub. habuisse dicuntur,

Sed sibi videri esse è Repub. eam & quæstionem, & vltionem in aliud tempus differri. Hoc tamen tam salutare consilium qui expromere audeat, in vniuersa Rhætia exstare neminem. Hoc esse opus vnius regis. Eius nomen nec opportuniùs, nec magis salutari-ter, quàm huic incendio compescendo adhiberi posse. Me vehementer obsecrant, vt, negotio suscepto, hoc beneficium dem Rhæticiæ Reipub. rem vti disturbem; ne huius remedij asperitas multò sit ipso morbo perniciosior. Ego verò, re cum Padauino Veneto secretario communicata, illum ea ipsa sentire vidi, quæ dixi. Ergo tribus illorum Curiam vocatis, qui eius negotij molitores dicerentur, adhibito Veneto, eos vti hanc mentem ponerent, & ab incœpto intempestiuo desisterent, accuratè hortatus sum; Ob eas, videlicet, causas, quæ cùm ipsis validæ, & veræ viderentur, mihi nihil vltra tentatum iri, eximie polliciti

sunt. Se potius enixè omnia facturos dixerunt, ut eos, qui præter se hoc negotium vrgerent, ab eo proposito deducerent. Et verò fecerunt. De ea re rex certior factus meum factum non modò probauit, sed, siquid in posterum tale accideret, me eam ipsam rationem sequi iussit.

Cùm defendendæ Valtellinæ consilium omnium fœderatorum consensu probari videretur, Rhēti per literas vltima die Martij Illantij datas, ab senatu Veneto petierunt illos centenos moschetos, quorum supra facta mentio, sibi mitti, vnà cum puluere, & globis. Cui petitioni senatus Venetus assensus hoc munus cumulauit aliquanta pecunia, quantam Padauinus in Rhētis agens dicturus esset. Venetis Rhætis, datis ad ipsos literis, gratias egerunt. Simulque illi primores, ijdemque Veneti fœderis conditores, quò Venetis impensius blandirentur, illud fœdus nouis codicillis, quamuis nullo super

ea re communitatum mandato, ratum habuerunt; perinde quasi vllius gentis legibus, & moribus comparatum fit, vt vniuerforum decreta à paucis confirmentur. Hanc eius fœderis confirmationem, quanti esset, etsi Padauinus pulchrè intelligebat, ne tamen horum superuacaneam operam aspernari videretur, id quod dabant, qualecunque esset, accepit. Cæterùm quæ essent momenta rerum, quæque ad Valtellinam propugnandam pertinerent, illa ipsa, quæ Rhæti, vt supra dictum est, scripto petijssent, ad ea nullum responsum comparebat. Neque tamen quisquam de eo cum Veneto questus est; cùm me illi primores quotidie fatigare soliti essent, quò ipsis mentem regis super suis postulatis aperirem. Sanè Veneti fœderis auctores, si qua fortè eius rei vsquam mentio fieret, Venetum senatum omni inuidia facillè liberabant. Idque negotium ab eo in aliud tempus grauissi-

mis de causis translatum vulgabant. Tunc oculatissimus quisque intellexit, Venetos huius Rhætici negotij ex tuto spectatores, quàm vllius grauioris nouitatis fautores esse malle. Et verò Padavinum tunc Venetias reuocarunt; ne scilicet, siquid in hoc æstu negotiorum grauius & periculosius Rhæti auderent, ijs consilijs Padavinus autor fuisse, aut interfuisse diceretur. Omnis eius negotij inuidia à Veneto senatu auersa in Rhætos, & in nos sanè deriuaretur. Venetos quoque tunc nonnulli crediderunt iam defatigatos fuisse frequenti præbitio-
ne eorum sumptuum, quos publicæ Rhætorum necessitates; & Rhætici ærarij angustia tunc quidem frequentes, ac tantum non perennes desiderabant. Certè qui suam curam relaxarent, nostram intendebant, & qua se talium onerum parte alleuarent, hæc nobis tota sustinenda relinquebatur. Ac tunc quidem Veneti senatus ea sententia
fuit;

fuit, illud propugnaculum extrui, non videri esse è re Rhætica. Quippe metuendum, ne ea sit diuturni alicuius, & funesti belli occasio. Se Rhætis potiùs authores esse, ne omnem spem Mediolanensis fœderis exturbent; eam potiùs foueant, ne Fuentanus irritator factus nullos commeatus ad eos portari patjatur. Id tamen si euenerit, è sua, & finitimis ditionibus ipsis necessaria suppeditatum iri aiunt. Id quod neque consilij, neque remedij aut auxiliij locum obtinuit.

Inter quæ pagi protestantes, ad quos à Rhætis legationem missam dixi, addito Glaronensi, cùm de Rhætico negotio Arouiæ egissent, Badenfe decretum ab se improbari dixerunt. Verùm in eo tam lentè ac perfunctoriè versati sunt, vt inde nihil illuxerit, quo Rhætorum spes erigi, aut alijs fœderatis animus addi posset. Tunc perspicuè palàm factum est, quicquid opis ab Heluetijs sperandum esset, quo Rhæ-

procul, nec se ex vtilitate Rhætorum posse quidpiam tale suscipere; nec suadere suis fœderatis, vt deserti à proximis, tum feri, ac longinqui auxiliij sola spe freti se bello committant. Ne, si ipsis ea res improsperè cesserit, id sibi, vt auctori alicuius cladis, adscribi meritò possit. Id se pro sua erga eam gentem charitate, non commissurum vt eueniat. Quòd si Rhæti, vt alicui magno discrimini occurrant, cogantur confirmare pactiones Mediolanenses, id se vnum ab ipsis contendere, vt, re tali, suum fœdus singulari, & luculenta ratione exceptum velint. Ea exceptio sit vniuersis illustre documentum eius fidei, quam tota gens regi amico, & fœderato seruata cupit. Qua moderatione rex eorum calumniam validissimè confutabat, qui eum vulgabant quærere occasionem discordiarum, & belli. Et hanc Rhætiam cupidè arripere. Quod hominum genus prorsus igno-

rat, nullius cogitationes ac studia in pace vehementius fixas & locatas esse, quam illius, quem incerta casuum, & frequentes belli atrocitates erudierunt.

Inter hæc noui terroris non nihil increpuit. Fuentanus enim non modo de arce diruenda non cogitabat, sed nouæ turris fundamenta ponebat, quæ iter publicum obsessura esset, vt additamentum arci. Ad hanc additionem omnis illa Rhætica multitudo expauit. Eaque res ad me repente delata est ab illis, quibus id negotij datum. His immisti fuerunt quidam ex illis primoribus, qui, tempore tam turbido partem se Reipub. fecerant, ne dicam caput. Isti vehementius mecum egerunt, vt super Gallicis auxilijs sibi metem regis aperirem. Quos ego seriò admonui, vt quale illud Badenense decretum fuerit, perenderent. Quanti item sint illa, quæ nuper Arouiæ à pagis protestantibus

acta sunt, quàm languida, & inefficacia, quàm parum idonea tanto regi in eam mentem impellendo, vt ipse vnus, ad quem ex omnibus fœderatis hæc tota res minimè pertinet, præfertim cùm nulla singulari iniuria laceratus sit, bellum vltro capeſſat; cùm illud fugiant ij, quibus propter vicinum malum, multa & maxima mala impendent. Ipsosne æquum cenſere, vt ſuis ſumptibus, & ſuo potiffimùm periculo rex alienum negotium, & rem tantam moliat in regione tam longinqua, eaque ad quam aditus, non ſolùm ſunt perdifficiles, ſed propemodum obſepti? Ipſum quidem, quamuis hanc aleam iactet, ſua magnitudine ſubnixum ex omni periculo emerſurum. Sed quo loco futuros Rhætos à conterminis amicis derelictos, vicinis hoſtibus obiectos? Num eos rex per aliquod temerarium inceptum belli neceſſitate implicatos hoſtili ſæuitiæ conculcandos relinquat?

audacter pronuntiat. Egone consilia regis, & siquid fortè occultius parari necesse est, illis audientibus, eloquar? Vos quoque num ea quæ agitis, ab omnibus sciri æquum putatis? Scilicet, vt quamprimùm ad eos emanent qui hac notitia in Reipub. perniciem abuti possunt? Talia quidem euulgari, sanè est præueniri, & impediri. Id quod consulentibus infaustum, sæpe luctuosum negotium esse constat. Vestrum ergo est, videre annon Reipub. expediat, nonnullos eligi bonitate, & sapientia inclytos, quibus summa res committatur. Qua de re deliberatio etiam habetur, ab ore istorum nunquam effluat, donec promi eam, & ad communitates referri, vt consilium impleatur, oporteat. Hoc meo consilio vehementer approbato, rem ad complures detulerunt. Et cùm id ipsum paulò post ad vniuersos perlatum esset, de eligendis quindecim viris, quibus rerum summa tractanda, non

consummanda crederetur, agi cœptum. Verùm cum ex ijs, qui vt ei muneri suffecturi designarentur, nonnullos Hispanicæ factionis esse satis constaret, citò lapsa res est. Tunc omnes magnopere hortatus sum, vt intestine potissimùm concordix operam darent; & positis simulatibus, quæ illic inter multos publico malo acriùs exercentur, in commune consulerent. In primis cum multitudinem seriò agerent, ne quid auidiùs, quàm consultiùs inceptatum iret.

¶ Per id tempus rem Rhætiam eò loci prolapsam constitit, vt Rhætis facilius fuerit, è consiliis quæ quisque afferret, reiicienda repudiare, quàm ex omnibus vnum aliquod eligere, cuius ope respublica subleuari posset. Prudentiores hac via rem reputabant, Quibus ad se vlciscendos, vires desunt, his restare, vt quieti sua custodiant. Verùm illos ipsos, qui hoc censerent,

duæ sententiæ adhuc distinebant, quarum vtra esset explicitior, non facile dici posset. Si enim Rhæti quiescant, quantum abest, vt non metu languere, & sine vlla spe melioris conditionis iniuriæ concessisse dicantur? Hac quidem lentitudine Hispanum reddi ferociorem, & quodammodo prolectari ad inuolandum in Valtellinam defensoribus vacuam; vbi suæ violentiæ omnia reperiat prona & peruia. At si arx arci opponatur, videri eum quodammodo prouocari ad certamen; certè omnem huius negotij tractationem, quæ adhuc vniuersorum spem foueat, præcîdi. Adde quòd Fuentanus veteres suæ factionis populares promissis onerando confirmare, nouosque sibi pecunia asciscere pergebat. Iam sperare audebat, Rhætis labefactis, posse se iisdem rationibus Heluetios quatere, & illud fœdus Gallis adimere. Hanc eius spem Curienses auxerunt. Nam Badenſe decretum

foedus Gallicum disertim exciperent. Necverò id fieri paterentur per scripturam à tergo exaratam, quas vocant literas reuerſales, ſed per ſingulare ſcriptum, & illi vnico negotio deſtinatum. Hoc ſcripto ea exceptio è rei dignitate, ac tam dilucidè expreſſa contineatur, vt omni obſcuritate, & verbis perplexabilibus amotis, ius regium eminere aſpiciatur. Hæc pronis auribus accepta, vſque eò, vt quæ communitates foederi Gallico fauerent, harum nullam Badenſe decretum concuſſerit. Quæ res eorum primorum ſpem eluſit, qui poſt pittagum Curia remanſiſſent. Ab his enim illo ipſo die, eadem communitates literas acceperant, iis autoribus, qui bellum patriæ indixiſſent, in hoc ſcriptas, vt eas Badenſi decreto, velut ingenti fragore conterritas, à foedere & amicitia Gallici nominis auocarent, & ad Hiſpanicam amplectendam traducerent. Tunc quoque excepta Fuentani vox

est, Si Rhæti, inquit, arcem nostræ proximam extruere tentauerint, animus induci potest vt id feram. At si eis Galli adiutores fuerint, sanè quid regis mei viribus effici possit, experiar. Ipse quidem Fuentanus Badensi decreto ferox, haudquaquam dubitabat, quin potissimam eius rationem Rhæti habituri essent. Hinc fore sperabat, vt Rhætica gens regi terga verteret, seque in clientelam Hispaniæ regi commendaret, saltem eam ipse adigeret ad faciendum fœdus ei simile, in quod quinque pagi ante aliquot annos cum Mediolanensi ducatu conuenerant. Hispanicis hisce destinatis in Heluetia & Rhætia efficiendis tunc quidem mendacissimi rumores dissipabantur, quibus Fuentanus id se assequi posse sperabat, vt, si quid ipse aduersus Rhætos cœptaret, non intulisse iniuriam, sed illatam repulisse credi posset. Vsq̄ue eò & illi ipsi qui quidpiam iniquè moliuntur, suis destinatis infelicem exitum

augurantur, si non ea aliqua specie iuris prætexunt. Huc pertinuerunt illa, quæ tunc vbique malignè vulgata fœcorditer credebantur. Vifas esse multas Gallicorum equitum turmas, quæ Alpibus propinquarent. In Heluetia interceptum fuisse tabellarium, qui à Bernensibus literas ferret in Rhætiam, quibus Rhæti inducerentur ad occupandas Vrsellas. Talium fatores vltro sibi fingebant multiplices metus; qui vt veri haberentur, tria castella, quæ imminent Belinſonę, militum Heluetiorum præſidio firmantur, volentibus, ſcilicet, tribus iis pagis, quorum Belinſona eſt. Id ita agebatur, perinde ac ſi ei oppido Rhæti inſidiarentur. Cùm veriùs metuendum eſſet Rhætis, ne à tot militibus, qui Belinſonæ præſidium agitent, Mezaucum furto, aut impetu occuparetur. Hęc in illo Rhætiae confinio. At in alia Rhætiae parte maiora interim tentari cœpta. Cùm quicquid in Valtellina agebatur Fuentanus

so pretio venumdaretur. Hinc alij non belli rumores ibidem aduersus eos omnes exorti, qui publica Rhætorum negotia curarent, vt quibus miseræ plebis quæstui essent. Hanc proueditores seditionem rebellionem affinem interpretari. Accessit, quod Valtellinenses, & Clauenenses arma emere à proueditoribus iussi, id quoq; exequi neglexerant. Hinc suspicio, eos maioris alicuius impulsu, cuius ope niterentur, tantum audaciæ promere. Fortè per eos dies coram Rhætico tribunali incolæ Morbinij de ea mercede, quæ ministro danda esset, & pauculi protestantes litigabant. Cùm Catholici litem perdidissent, Valtellinensium Catholicorum animos ea res vehementiùs asperauit. His, inquam, nouorum motuum exordiis Fuentanus fauere, eosque fouere dicebatur, denique in omnem occasionem intentus esse, qua Rhætos Valtellinæ possessione sicuti iniuriis prouocatus deturbaret. Id

quod non tam suorum militum manibus, quàm accendendis Valtellinensium & Clauenensium in Rhætos odiis se consequi possesperabat.

Per eosdem dies singulæ communitates per suos nuntios suum super Badenensi decreto decretum Curiam mittunt. Numeratis de more suffragiis, cognitum est, eas consensisse in confirmationem fœderis Mediolanensis, dum ei disertim adiiciatur exceptio vtriusque fœderis Gallici & Veneti, & pactio annis millesimi quingentesimi trigesimi primi. Has verò vsque eò vigere iubent, vt earum intuitu arx intra id tempus, quod ei rei dictū fuerit, solo æquetur. Et hæc quidem Veneti fœderis exceptio sanè tunc fuit documentum eius fidei, quam Rhætica illa multitudo seruari cum suis fœderatis cuperet. Verùm exceptiones nouis fœderibus primùm adscriptæ fuerunt inuentum illorum primorum, qui hac ratione vetera peruertenda susceperant.

rant. Scilicet ab istis hæ exceptiones obtentui sumptæ, vt nihil non summa æquitate agi crederetur. His ductricibus inducta sunt noua fœdera in violationem vetustiorum; licitè tamen, & salua, si eis crederes, fide, quæ hac infidelitate protegatur, hoc est, harum exceptionum interuentu. Quo fucò id actum est, vt omnibus fœderatis os sublitum esset. Cæterùm omnes communitates regem orare statuunt, vt suo permissu huic decreto locus esse possit. Tigurum mittitur vnus Rhætiorum procerum, qui de hoc decreto Senatum edoceat, eumque Rhæticiæ Reipubl. nomine obsecret, vt vnà cum Bernensibus impensis precibus impetrent à rege, ne summo iure cum Rhætis agat, sed de eo aliquid remittere velit; vt hoc, quod censetur inexplicabile negotium, præter expectationem maleuolorum, tandem aliquando explicari, & confici possit. Verùm is, cui id negotij datum, man-

data communitatum corruptit, dum libidinem paucorum malæ mentis hominum earum decretis sibi præferendam duxit, & ad improbissimum ministerium improbam operam accommodare maluit, quàm vniuersæ Reipublicæ sententiam Heluëtiis ex fide referre. Ne multa, Priusquam Senatus Tigurinus suo responso suam de eo decreto sententiam declarasset, iste nomine Rhæticiæ Reipublicæ ab eo petere institit, vt vterque Senatus Tigurinus & Bernensis suis precibus impetrent à regia maiestate, suadere communitatibus velit, vt nullius exceptionis additione Mediolanense fœdus ratum habeant. Quorum impulsu iste tam nequiter in ea re versaretur, hi fuerunt illi, quos dixi, pauci primores, omnium factionum homines, qui, postquam nuntij communitatum ad sua rediissent, Curia remanserant, vt decreto, & literis quò oporteret, scribendis adessent. Hi vt Hispano ope-

ràm tam infamem nauarent, decretum communitatum ea audacia, quam dixi, primò interpolarunt. Deinde huic legato, qui cum ipsis eadem sentiret, mandarunt, vt in Heluetia rem non ex decreto communitatum, sed ex ipsorum libidine ageret. Hac detestabili fraude ad tantum regem isti vulpiones grassari, & in re tanta patriam improbè ludificari non sunt veriti: Horum nominibus quòd hîc, & alibi abstineo, non ipsis, qui omni infamia notari digni sunt, sed ipsorum posteris; qui meliores fieri possunt, datum volo. Tigurini, pro sua prudentia, huius impudentissimi postulati insolentiam non satis mirari. Nempe qui viderent, peti à rege, vt suimet fœderis ipse euerfor esset. Hominis tamen importunitate fatigati in eam sententiam, vt is voluit, regi scribunt: Ille, vbi Curiam rediit, ne quid deesset iis, quæ flagitiosè fecerat, atque vt mihi, & omnibus bonis insigni mendaciò

impensius illuderet, hoc publicè, & priuatim retulit, Primò illos patres Tigurinos, viso communitatum decreto, obstupuisse. Verùm vbi ab se de causis decreti edocti fuerunt, tunc ipsis omnia probata. Ea re statuiffe literas ad regem dare, cuiusmodi Communitates cuperent. Addit, de hoc negotio concilium gentis intra paucos dies Badæ habitum iri. Cæterùm illo ipso die, quo iste Curia discesserat, ego suscepta in Valtellinam profectio, dedi me in viam, & in eam itionem & reditionem octo dies consumpsi. Statim vt Curia fui, redditæ mihi sunt literæ, quibus omnis huius probrosæ actionis seriem cognoui, ad me missæ à viro amplissimo D. Commartino legato regis, qui esset in Heluetia. Hunc enim isti illis ipsis improbissimis artibus circumuenire conati sunt. Certè dum ego Curia abessem nomine Triumvirorum, Triumuiris abientibus ad eum dantur literæ, com

positæ in vrbe Curia ab illa nefaria illorum, quos dixi, primorum factione. His literis Triumviri maiorem in modum ab ipso petunt, vt quas Tigurini Senatus literas regi inscriptas ad ipsum missurus esset is, qui ab Rhætica Repub. Tigurinū Senatum adisset, eas quamprimùm regi mitteret. Tãti enim rem esse. At is omnis huius improbitatis intelligens, iam enim vnà cum meis literis, decretum communitatum acceperat, ad me, vtrasque literas, ita vti par fuit, misit. Videlicet, hęc omnes Hispanicæ factionis machinę in illud communitatum decretum tunc versæ fuerunt, vt illud quassatum subruerent. Tunc homines probi & prudentes probarunt consilium meum de horum scelere Reipub. non indicando. Si rem palàm fecissem, eorumque nomina ad pittagum detulissem, homines audacissimi suę nequitie pœnas daturi erant. Sed, quòd tali rerum statu, sine magno motu id pœnæ expeti non

poterat, eos tunc quidem manere impunitos præstitit, quàm luctuosos in Republ. perturbata motus excitari. Paulò post conuentus vniuersæ Heluetiæ Badæ habitus, quò mihi, graues ob causas, proficiscendum duxi. Ibi, præsentè regis, quem dixi, legato, cùm nuntiis pagorum protestantium rem omnem aperuissem; In primis, cùm Tigurinis, & Bernensibus exposuissem Communitates nullo instinctore, sed suopte ingenio ea statuissè quæ decreto continerentur, omnes illico admiratio, & stupor inuasit. Hinc quoque intelligere cœperunt, quàm non è re, nec Rhætica, nec Heluetica superiora Badensia decreta facta fuissent, quamque iis vtrique genti malè consultum esset. Igitur, postquam rem inter se attentius agitarunt, palàm fecerunt, decreto cõmunitatum meritò exceptionem Gallici fœderis adiectam fuisse. Veneti nullam mentionem fecerunt. Eodem decreto Heluetici pagi transitus Al-

pium, qui Mediolanensi fœdere continetur, se interpretes tulerunt. Pronuntiant, eum transitum non æquum esse pendere ab arbitrio præfecti Mediolanensis. Eius rei nullam in tabulis fœderis mentionem fieri, sed Mediolanensem ducatum solùm excipi oportere censent. Rhætis autores sunt, ut non aliud spondeant, nisi hoc, se armatos obuiam ituros ei, qui per sua ad eam regionem hostiliter accedat. Mediolanensi item fœdere Helueticum fœdus excipi oportere censent. Quippe tandem, apertis oculis, aduerterant, & ipsis Heluëtiis per illas Mediolanenses pactiones aditum in Italiam obseptum esse. Huius decreti legatus Hispanicus, qui Badæ esset, certior factus dixit, sibi esse quod contradicat; nec se in ea quæ ibi acta essent, consentire palàm testatus est.

Hoc negotio confecto, pagorum delectis, potissimùm Tigurinis, & Bernensibus, nos regis legati palàm feci-

mus ipsorum prudentiam, & æquitate, in iis, quæ ibi acta essent, libenter à nobis agnosci. Et cum vtrisque de rebus Rhætis vberiori sermone instituto, Id eos scire voluimus, regem in hanc causam benignè collaturum ea, ad quorum præstationem ex fœdere tenetur, atque adeò plura & maiora, dummodo aliis fœderatis idem animi sit. His auditis, Se quoque ea dixerunt esse præstaturus, quibus fides fieri possit, Rhætis in suo fœdere & amicitia plurimum repositum esse. Verùm sibi præ hoc animo Rhætis amicissimo esse modicas opes, & impares magno oneri aduersus hostem potentissimum sustinendo. Igitur spes omnes, atque opes eius militiæ sisti in rege. Quæ ab ipso instruentur auxilia, in his fore omne momentum. Quibus de rebus quò commodius ab omnibus in medium consuli possit, ad urbem Solodurum in diem decimum octauum Nouembris concilium indicunt. Eò vt Rhæti suos mit-

terent, admoniti sunt.

Inter hæc Fuentanus quatuordecim maiores machinas, seu missilia subruendo muro tormenta in arcem imponit. Qua re audita, Grisei fœderis communitates exarserunt. Omnium habito conuentu, in eo decernitur, vt Clauenæ, & Valtellinæ præsidium imponatur. Certè se & sua, si alia ratione minùs queant, vi tueri statuunt. Singulis eiusdem fœderis communitatibus delectus indicitur, nempe sua cuique cohors, seu vexillum. His adijciunt aliam cohortem, super tria millia militum Valtellinensium tuendis confinibus. Ad hæc exequenda duo mittuntur ad Triumuiros cum hoc mandato; Vt vniuersæ gentis conuentum quamprimùm habeant; Dent operam, vt sua decreta generali omnium communitatum decreto confirmentur. Quæ si Triumuiros negligant, se nihilominus rem susceptam peracturas. Non his contentæ, Tigurinos,

& Bernenses per literas huius decreti certiores faciunt; & vtramque Rempub. ad huius expeditionis societatem inuitant. Ad ea Tigurinus senatus, qui censeret, Rhetos euidentis periculi socios quærere, rescripsit, Quiesse melius fore, & his motibus superfedere, vsque dum per eam tractationem, quæ cum Fuentano instituta est, res definita sit. Tunc etiam nuntij communitatum Curiam vndique conuenerunt. Cùm ab istis illa ipsa agerentur, quæ Grifæis cõmunitatibus placita essent, duo è primoribus, aliorum missu, siue eos priuati, siue publici periculi metus impelleret, siue hac ratione Mediolanensi rei prospectum vellent, omnibus precibus à me petere contenderunt, in pittagum vti venirem; & quantum coniti possem, illum confessum à tam præcipiti, & immaturo consilio deterrerem. Nimirum, huc multitudo impetu ferebatur, vt ferro sibi viam in agrum Mediolanensem faceret. Ne-

minem dicunt id autoritatis adesse, qui hoc tentare audeat præter vnum me. Ipse qui cognitum haberem, ira multitudinem ad id facinus audendum impelli; certè nullo rerum necessariarum prouisu eam expeditionem suscipi; maximeque metuendum esse, ne qui aliena ab omnibus imparati, & nullo idoneo ductore, infestatum irèt, propria amitterent; & eò pedem inferrent, vnde referri non posset; me rogantibus promptum, & facilem præbui. Huc eò promptius inclinabam, quòd cognoueram, ab Hispanica factione immisos fuisse quosdam, qui leuissimi cuiusque iras accenderent, & iratos insuper efferarent. In primis id non de nihilo metui, ne rex, amicæ & fœderatæ gentis aliqua clade commotus, à suis consilijs, quæ essent bonitatis & regiæ prudentiæ plenissima, periclitantibus opitulando recedere coactus omnem vim belli in se conuerteret. Sciebam & illud, instare conuen-

tum ad urbem Solodurum, vnde sciri propediem posset, quid Heluetij, qui se eò venturos dixerant, super hoc Rhætico negotio sententię essent; & quid inde opis expectandum foret. His rebus adductus enixè omnia feci, vt multitudinis iræ lenirentur, eamque à belli consilijs tunc quidem auerterem. Nec tamen non intelligebam quantum negotij susciperem, qui ab ea sententia communitates deducere tentarem, quibus persuasum esset, quicquid quispiam contra afferret, id fieri arte, & impulsu primorum, qui meritò metuant, ne multitudinis armatę primum, & vnicum facinus sit non vlla expeditio Mediolanensis, sed supplicium eorum qui improbissimis artibus iamdiu Rempub. ludificari pergunt. Mihi tunc tamen in eo quod agerem, obtemperatum est. Nam denique decretum sequutum est ad hunc modum, Armis supersedendum esse, donec ea tractatio, quæ cum Fuenta-

no cœpta esset, aliquo exitu terminaretur.

Me tunc duo ex illis primoribus, in quibus nihil esset synceri, laqueis insidiosę interrogationis inuoluere tentarunt. Seiscitata tum ad me venerunt, Alijs fœderatis cessantibus, ecquid in rege sit opis; Negavi mihi quicquam esse quod expromam, donec pagi protestantes quid sententię sint, palāna fecerint. Horum veteratorum hæc ars erat, vt ipsi, aut quos ipsi vellent, in Galliam legarentur, ab rege suę genti rogatum auxilia. Quę si impetrent, enimuero Fuentano locum relinqui nullum, quin de improviso finitimam Valtellinam sub imperium regis Hispaniæ cogat. Si nihil auxiliorum inde sit, tunc ipsi communitates edoceant, quàm frustra sint, quę inani spe Gallici auxiliij nitantur. Proinde Rhætis, qui sint ab omnibus derelicti, quid aliud restare, nisi vt in eas pactiones conueniant, in quas ab Hispano adigentur?

Isti cùm artifice, & improba oratione, qui ipsis mos erat, pergerent, quasi exprobrantes dicere, se à fœderatis in has miseras fuisse proiectos, Vos ipsos, inquam, accusate, qui non contenti antiquo fœdere tanti regis, & Heluetiorum, alijs fœderibus Rempub. impeditum istis. Cuius mali remedium nunc ei seruitutem obtruditis. Qua certè vni huius calamitatis auctores digni sunt, non multitudo innocens, ac talis commercij nescia. Hi illi sunt, qui eius simplicitate tam versute, & improbè abutentes vniuersis tot, tantasque calamitates intulerunt.

Tunc nonnulli viri boni, & amantes Reipub. qui se tantæ impudentiæ, & improbitatis intolerantes ferrent, mihi auctores esse non dubitarunt, vt; quod antea distuleram nunc opportunius aggrederer; & pittagorum fraudationes aperirem, qui tot præstigijs vniuersos ductassent; qui Heluetios, ipsumque regem suæ ne-

quitia, & rei Hispanicæ promouenda ministrum reddere tentassent. A quibus denique ne is quidem, qui sit totus oculus, sibi caueat. Monstra tam versipellia ut eò decurrerem, commuerant. Et horum pœna credibile erat, eos, qui iisdem vestigijs insisterent, admonitum iri ut resipiscerent. Verùm cum reputassem, apud iratam, & concitatam multitudinem hinc fore initium alicuius promiscuæ cædis, malui illis cogitandum relinquere, quanti esset id, quod ipsorum technas & malefacta cognita haberem, ac proindè in manu mea esset, tot ac talia flagitia Reipub. quodocunque opus esset, aperire. Ergo illos in metu esse expedire censui, Siquidem in metu est magna pars supplicij, quod quò longiùs extenditur, hoc lentius, & grauius est. Præsentibus tamen Triumuiris, & paucis alijs adhibitis, eâ literæ quæ Soloduro, ut memorauit, ad me missæ fuissent, contrectatæ, inspectæ,

perfectæ fuerunt ; & omnis illa nequitia apud eos qui eius testes esse possent, in apertum prolata. Eæ literæ penes me sunt.

Eodem tempore Fuentanus, qui suum de arce condenda consilium sibi tam prosperè cessisse gloriaretur, ea patientia prouocatus nescio quid propugnaculi extruxit ad radices montis Sem pronii in latere Insubrię. De alio quoque propugnaculo extruendo agitare cœpit in summo quoddam colle, cui nomen Monticello, eminente in angustijs, & aditu Mezauci, haud longè à Belinona. Eius collis etsi antiqua possessio Rhætorum est, tamen quinque pagos Fuentanus subdit, qui de eo Rhætis litem moueant. Nam si petitoribus id loci adiudicatum fuerit, hõrum permisso, ac studijs se ibi arcem edificaturum sperat ; quò Rhætis eum quoque aditum ad Mediolanum intercludat.

Per eos dies à Venetis alius secretarius

rius in eius locum, quem Venetias reuocatum dixi, substitutus in Rhætiam cùm venisset, nulla celebritate, nec à lætis exceptus est.

Tunc etiam à communitatibus de sua in agrum Mediolanensem expeditione rursus actum. Pro pecunia quam non habent, dicunt, ibi abundè esse, quo suus miles opulenter agat. Recens hic populorum impetus qua ratione reprimi posset, à Triumuiris agitatum. Ad id Curiam conueniunt. Ibi ad me ventum. Rogant, & obsecrant, vt huic ardori multitudinis nunc quoque obuiam eam; ne se eò inconsultè conijciat, vnde exitus potest esse luctuosus. Eorum studiis obsequutus, & pittagum ingressus id dedi operam, vt eum confessum auerterem ab impetu inconsulto. Sed eò flagrantia hominum studia processerant, vt is animorum impetus sisti non videretur posse. Quippe omnibus persuasum erat, nulla nec ratione, nec pactione

Fuentanum adduci posse vt arcem
disijciat. Quapropter id vnum vniuer-
si agitabant, non quibus conditioni-
bus hominem tam durum mollirent,
sed quibus eum viribus compescerent.
Qui aliud suaderet, is de Rhætica Re-
publica pessimè mereri tunc est existi-
matus. At illi primores, qui omnia e-
uersa cuperent, quò pluribus motibus
patria concuteretur, quò minus confi-
lij in rerum administratione cernerēt,
hoc se tutiores, resque suas meliori lo-
co fore sperabant. Hos & res angu-
sta domi, & accensæ cupidines, & o-
dium populi, siquid vsquam turbidi ef-
set, in eo spem ponere cogebat. Eo-
rum adeò sæpe voces audite, malle se
Hispanico dominatui subiici, quàm
ingenium populi tam effrænis diutiùs
ferre. Antea quidem satis constabat,
nullam apud communitates Veneti
fœderis excipiendi mentionem fa-
ctam. At isti, quorum studia magis in
Hispanum, quàm in Venetos erecta

essent, vt Fuentani in eas odium, & ultionis cupidinem intenderent, vulgò iactare cœperunt, Ad fidem, & existimationem Rhæticiæ gentis pertinere, vt Venetum fœdus Mediolanensi tractatione excipiatur. Quibus vocibus adductæ communitates ei decreto, quod memoravi, eam exceptionem inseri iusserant. Apparebat, inquam, his artibus id agi, vt Rhætis Hispanus implacabiliùs irasceretur; & omni tractationis, & concordiaë mentione abiecta, eos Valtellina pelleret. Id quoque istis exploratum erat, vix Heluetios, nempe Catholicos in hanc exceptionem consensuros, & idcirco Rhætis languidiùs esse consulturos. Tunc quoque certissimis argumentis cognitum est, illa Badensia decreta, quæ Hispano fauerent, non magis quinque pagorum studijs talia fuisse, quàm improbis eorum Rhætorum artibus, quibus tunc legationes ad Heluetios dari solita. Inter quæ Veneti

fœderis autores dicere, si eius exceptionis intuitu nullæ pactiones cum Hispano fieri possent, eò Venetam Rempub. Rhætorum causam animosius esse propugnaturam. Id quod quàm inane esset, Venetus secretarius sciri voluit, cùm eos longè falli dixit, qui crederent, Rhætos Venetijs tanti esse, vt ipsorum causa pacem Italiae Venetus senatus conturbare sustineat.

Cùm Rhætica multitudo Clauenæ, & Valtellinæ validum præsidium rursus impositura videretur, illi ipsi primores quibus Hispanica res curæ esset, hoc consilium irritum solitis sibi ambagibus reddiderunt. Ac ne tunc quidem aliud actum, quàm scriptum proueditoribus, in turribus, alijsque locis editoribus vigiles vt collocentur; & vbi que custodes disponantur. Perinde ac si ea cura, nulla ibi valida manu collocata; ijs locis tutandis, & cohibendo, si ingrueret, hosti, non potius irritando idonea esset.

Locus monet, vt quinquam essent illi primores, quorum hâc frequens mentio, tradam. Fuerunt ferè duodecim, aut paulò plures in ijs familijs nati, quæ ibi notæ magis, quàm nobiles. Hi publicorum negotiorum curam ad se vltro receperant, multitudine id vsque eò tolerante, vt denique non eius consilijs aut studiis, sed arbitrio istorum potissima agerentur. Nonnullis aderat ingenium, quod bonum diceres, si non artes fallendi accessissent. Sed difficile dictu, quàm essent & auidi & venales. Cuius mali originem qui exquirat, hâc reperiet. Horum non dico aui, & proaui, sed ipsi patres, ne quid longius accersatur, quorum memoria etiam nunc apud plerosque viget, vel sola patriæ suæ specie scopulosa & horrida commonefacti parco, & parabili victu ad implenda naturæ desideria defungebantur. Syluam, & montanas pinus suis quisque manibus, & valida bipenni sternebat, glebas, sicubi inter

loca scopulosa aruum esset, ligone
vertebat. Manè armentum ad pascua,
vesperi domum propellebat. Lacte
caseo, pane hordeaceo, petasone, ar-
borum, & hortorum spoliis vesceban-
tur. Eodem cultu, & iisdem alimentis
herus & familiares utebantur, vix vllò
discrimine. Si à penatibus longiuscu-
lè, velut ad proximum mercatum,
eumdum esset, qui pedibus ingrede-
rentur, non equos conscendebant, non
popinas inibant peregrinantibus, non
incolis inuentas, sed in sacco, aut pe-
ra succidiam, pernamue fumosam, aut
frustum casei gestabant. Hæ ipsis epu-
læ, quoties vescerentur sub umbra
arboris ramosæ, aut apud fon-
tem, cuius haustibus sitim itinere
conceptam sedare consueverant. Ve-
stitus consimilis. In mapalibus plerun-
que degebant iuxta pecus quisque
suum. Verùm sub paupere tecto ipsis
hospites, & comites erant simplicitas,
& innocentia, eminentia populorum

bona. Nondum sciebant fœdera licitari, nondum Alpium suarum transitus quanti sint, iudicabant. Siquid cuiquam promitterent, id erat irrevocabile. Fœdera antiqua non cumulabant novis; quæ cum inter se arietare necesse sit, inde isti tot fœderatos, quod in se est, committunt. Non hic, aut ille sua factione potens quemquam invalidiorem conterebat. Non nova ista, & fallaci sapientia captabatur simplicitas multitudinis, non sacerdotum, & ministrorum. Nullis discordijs, nullis item seditionibus Respub. quassata disijciebatur. Concordes agitabant, dum opulentiori nemo inuidebat. Nemo alienis facultatibus inhiabat. Reculam quisque suam parvo contentus possidebat. Si fortè quisquam extra patriam militando equestribus insignijs alicubi donatus gloriæ domesticæ aliquid addidisset, si quid ei militia retulisset, non ideo ferocius agebat, aut luxuriosius epula-

batur, sed militari, atque adeò rusticana quadam lautitia, nec se super cæterorum æqualitatem efferens iucundè cum omnibus agebat. Has artes, luculentam hæreditatem, liberis, & posteritati tradebant. Rudes erant, & inculti, sed boni ac strenui. Indiserti, sed non bilingues, & fraudulentis. Rusticè vestiti, sed nobiliter animati. At isti, versis moribus, &, afflicta maiorum disciplina, certè ab eorum institutis diuersi, semper prauis, nūquam industriæ grandia incedebant. Non patres rusticos, ac syluicolas respiciebāt, sed se nobiles ferebant. Ut hinc censerentur, aliquantam partem eius luxus, quem in exteris gentibus quandoque conspexerant, in tuas personas, laresq; domesticos transtulerant. Eius rei specimen conspiciatur in equis, veste, epulis, intemperantissimis perpotationibus, tum in illo paratu, quem egestas ambitiosa, firmia opulentiaē usurpare non veretur. His enim rebus non latifundia, non an-

nui redditus, non vllū fcenus, non mercatura sumptus suggerebat, sed artes improbissimę. Nam qui rem Rheticam in sua manu sitā esse credi vellent, omnibus negotiis intererant, iis præsertim quæ Rheticæ genti cum exteris essent. Hic verò luctuosis experimētis cognitum, illos priuato vsui semper postposuisse bonum publicum. Principum legatos, qui minùs eos nossent, argento emungere istis vnica cura, imò ludus, iocusque fuit. Siquid ratum, transactum, firmum haberetur, isti toti in suas artes versi quibus rationibus conuelli posset, reperiebant. Cæcis muneribus semel quassata fides vanescebat. Si quid ab se inuncari posse sperarent, hætenus fideles, ac seduli. Acceptorum memoria quamprimùm defuebat. Si data non perpetuarentur, datori cornua obuertebant. Siquid cupiam negaretur, hoc solùm meminerrant. Ad aliam rapinam erecti, aliò suas pollicitationes magni æstimatas

vertebant. Eorum ipsorum qui firmi viderentur, firmitudo perennibus donis fulcienda erat. Gratis officiosum esse, v^ecordiam ducebant. Ex hac matrice nuperrimè prodierunt noua fœdera, Venetum, & Veneto prognotum Mediolanense, quorum vtrumque vsque adhuc Rhæticae genti ferale fuit. Hæc istis erat prompta materies, & magna opportunitas manubiatarum suarum. Quam transitus facultatem, quosque militum delectus regi Christianissimo isti ex fœdere promiserunt, hæc ipsa Venetæ Reip. paulò post vendunt. Vix huius fœderis solennia peracta sunt, cùm se Mediolanensi tractatione ad illa ipsa Hispano præstanda obstringunt. Vbi hi potentissimi reges, & illa inclyta Respublica sua & aliena fœdera legerunt, horum artes continuò intellexerunt. Et nullus quidem huius tanti, talisque ternionis, ne & hîc Heluetios memorem, non ea mente agit, vt ius sibi suo

foedere quæsitum, pro sua animi magnitudine, proque suis viribus, & potentia, tueri non sit paratus. Hinc inter concordia alioquin, & amica imperia eorumque ministros non sanè belle concertationes; atque vtinam non aliquando futura sulphurata alicui incendio. Isti tamen admirabiles artifices tenent, qua ratione ista, si Diis placet, concilient, & res diuersissimas copulent. Singulis foederibus exceptiones additas dicunt, quibus pariter cauetur omnibus. Quæ quàm irrisoriè, & improbè dicantur, infra vberius exponam, vbi speciatim agam de foedere Veneto. Res est manifesta, omnes foederatos hisce dolis deludi. Nimirum isti hoc pacto sciri voluerunt, quàm probi, proh facinus! opifices essent foederum faciendorum, & eorumdem versutis interpretationibus corrupendorum; potissimum ludificandi illam multitudinem Rhætica, non sanè tam rudis, & inconditi sensus, vt

non iuris & æqui sit intelligens, si quis ei bene monstraret; nec eius simplicitate ad tantam malitiam abusi essent isti, qui eam suis prauis consiliis conflictandam suscepissent. Quod si quis ibi dicere auderet, id quod vni alicui promissum fuerit, aliis promitti non posse, in promptu illis hoc responsum fuit, Homines liberos omnia posse, & in sua Republica, suisque rebus omnia sibi licere. Qui aliter sentiat, qui hanc infidelitatem detestetur, ab hoc Rheticam libertatem minui indignabundi querebantur. Scilicet, libertatem putabant esse licentiam quicquid cui-libet collibitum fuerit, agendi contra ius & fas, contra omnium hominum consuetudines, nullo Dei metu, nulla humana verecundia. Qui morbus tam pestilens illic plures corripuit, quam vniuersis expedit. Et isti quidem tam probi architecti, quò suas fraudes hominum mentibus faciliùs instillarent, nequaquam diffitebantur

se esse diuersarum factionum, vt ex hac saltem electione fides erga electū præsumi posset. Quippe hic apertè Gallum, ille Venetos, alij, quanquam occultiores, Hispanum fouebant. Quisque in eam partem inclinabat, ex qua locupletior fieri posset, Republ. posthabita, & omni ludibrij genere conflictata: Hanc omnem nequitiam cū tanta rerum instabilitas quotidie proderet, deque ea satis communitatibus compertum esset, eò vehementiùs ad arma concurrere paratæ erant, vt, antequam hostem, siquis exstaret, vlciscerentur, pro meritis animaduertent in istos, qui Rempub. è tranquillo in tot scopulos intulissent.

Tunc quoque satis constitit, ea, quæ nuper Soloduri super negotio Rhætico decreta fuissent, non esse tanti, vt in iis vllum Rhætis momentum esset. Omnium fœderatorum hæc videbatur esse sententia, Rhætos non tam opus habere valido auxiliò,

quàm egentes esse boni consilij, eius, cuius finis, & exitus esset quies & securitas gentis.

Cùm huius Rhætici negotij finis esset nullus, & Rhætis exigua in vicinis fœderatis, aut nulla spes esset; atque adeò cùm hæc omnium tam odiosa cunctatio regis opem morari iam omnibus compertum esset, cùm denique prudentissimus quisque Rhætis timeret subministrare vires & opes, quibus in suam perniciem abuterentur, communitates, quæ quererentur pericula sua ab amicis, & fœderatis desereri, magno animorum ardore recurrunt ad illud suum, hanc controuersiam armis esse dirimendam. De hoc suo postremo, & irreuocabili, vt aiebant, decreto ad omnes Helueticos pagos literas dant, ad eum ferme modum, quo fieri protestationes, quas vocant, solent. Ad hoc negotium tres nuntios Badam mittunt. Hi rem mandatam tunc quidem & fideliter, & quantum

in ipsiſ fuit, feliciter curarunt. Certè
perfecerunt, vt quatuor pagi prote-
ſtantes, quibus acceſſerunt Solodu-
rum & Friburgum, communitatum
decreto, de quo ſupra dixi, iterum le-
cto, & attentius conſiderato, illud
ſummopere commendarint. A cæ-
teris pagis decretum non quidem im-
probatum, aut reiectum fuit, ſed in-
telligi voluerunt, ſe, quominus huic
negotio promouendo fautores eſſent,
iis damnis deterreri, quæ bellum ex ſe
ſe gignit. Vix enim ſine belli medita-
mentis quemquam ad Rhætos ſuble-
uandos accingi poſſe. Denique in illo
vniuerſæ Heluetiæ conuentu Medio-
lanenſe fœdus apertè, & animosè reie-
ctum hæctenus fuit, vt Rhætos iure ni-
ti ibi omnes cenſuerint; quanquam
nullo fructu. Quippe ad poſtremum,
Heluetici Senatus verbis ab legato
Hiſpaniæ quæſitum eſt, Annon Fuen-
tano in animo eſſet mollire illam du-
ritiem pactioſum Mediolanenſium.

Annon is æquis pactionibus arcem demoliturus esset. At is prompto responso omnes perculit, Neque de pactionibus quicquam detrahi posse, nec arcem destructum iri. Hic illius tam longæ, tamque difficilis tractationis terminus fuit. Qua re ad communitates perlata, vniuersis comper- tum fuit, Fuentanum à sua pertinacia deduci non posse, & Heluetiis nihil nec languidius, nec frigidius esse. Quapropter bellum apertum rursus meditatæ quosdam publicis negotiis admouerunt, quorum ipsis probitas, & fides perspecta esset. Hos vocarunt confidentes communitatum. Qui bellum fieri iubebant, quæ fuit omnis prope Rhætica multitudo, palàm Heluetios accusare cessationis, ac damnosæ tarditatis. Qui natura cunctatores, nisi vltimæ necessitatis co- actu, vix vlli serio negotio manus ad- moueant. Sequi solere eos, si quis præ- eat; ducere, ac præire vix vnquam.

Eius

Eius rei experimentum fuisse eam pugnam, quam sui maiores cum Maximiliano Primo imperatore, nullis tunc sociis prospero euentu pugnarint. Heluetios enim, qui se Rhætis auxilio venturos polliciti essent, cùm ad manus ventum est, non vltra Tauosium progressos. Simili nunc omine rem actum iri. Incepto solùm opus esse. Vbi arma sua semel concrepuerint, Heluetios, quamquam lentam materiam, quã ipsi præcesserint, sequuturos. Huc vniuersi hoc promptius, & ferociùs feruntur, quòd nonnullas Hispanorum militum cohortes ad Rhætiaë confinia propiùs accessisse iisdem diebus nuntiatum. Nullo amplius monitu communitates cohiberi, quominus animo morem gerant, possunt. Eorum tamen, qui plus sapere, quàm vulgus, crederentur, oratu eas admonui, ne quid impetu cœptarent; præcipitata consilia cohiberent; ita vindictæ suæ consulèrent, si priùs se-

curitati prospexissent. Denique per illos, quos dixi, confidentes impetraui, vt hisce destinatis aliqua saltem mora produceretur. Ne tamen propter tot repentinos motus, tamque frequentes de Repub. consultationes, vsque adhuc irritas vicinis inuisoribus & insidiatoribus suis in contemptio- nem venirent, decernunt vt duodecim vexillariorum cohortes mittantur trans Alpes iis locis præsidio, quæ hosti proxima sint; nimirum, vexilla sex Valtellinæ, Mezauco totidem. Nec bellū id, nec item tota pax dici poterat.

Paulò post regij apud Heluetios legati, Tigurinorum item, & Bernensium ac Rhetorum legatorum inuitatu profectus sum Arouiam, vt ei conuentui interessem. Ibi inter nos regios, ac Tigurinorum & Bernensium legatos multa super iis auxiliis, quæ vterque pagus Rhætis missurus esset, agitata. Qua de re cùm nihil certi statui potuisset, id negotium translatum est in

diem nonam Martij, quam ad diem memorati pagi eò suos legatos cum suis decretis missuri erant.

Per eosdem dies cum Fuentanus, vt supra cœpi dicere, tres Heluetiorum cohortes Belinſonæ impoſuiſſet, paulò poſt multam materiam ædificando neceſſariam in eam inſulã, in qua olim turris fuerat, cõportari iuſſit, ſeu Rhætis ea ratione ad præcipitia vehementiùs impellendis; ſiue ei terrori multiplicando, quem eis ab ſe quotidie incuti vellet. Re audita, eò promptiùs à pitta- go decernitur, vt eæ, quas dixi, cohortes ad loca 'arci proxima quamprimùm ducerentur:

Ab eodem pitta- go tres legati miſſi ſunt ad regem, qui tunc erat Sedani. Sine vilo aulico faſtu, aut mora admiſſi, multa comitate excepti, auditi, & benignè dimiſſi fuerunt. Hi, vbi Curiam redierunt, à me continuò ſunt admoniti; ne quid eorum; quæ inde referrent, vulgarent. Nec enim equum

esse, earum rerum, de quibus etiam
 consulitur, aliquam dari notam, quæ
 permanare possit ad maleuolos & ho-
 stes. Hęc fuit origo illius ordinis, qui
 tunc ex omni numero lectus; cui no-
 men inditum consilium secretum;
 cuius instituendi hęc fuerunt causæ,
 quæ tunc scripto comprehensæ missæ
 fuerunt ad eos, qui rem vniuersis tam
 salutarem apud Communitates pro-
 mouere poterant. Hęc infra sunt po-
 sitæ.

I Nulla Respublica sine publico
 consilio, siue Senatu diu stare po-
 test.

II Publicum Rhæticiæ consilium nus-
 quam est, Non apud eos triumuiros,
 quibus nomen capitibus. His enim
 nulla datur potestas iubendi, vetandi,
 puniendi, remunerandi. Non penes
 eos nuntios, qui missu cõmunitatum
 sæpe conueniunt; cui concilio no-
 men est pittagum, cuius omne munus
 paucorum dierum spatium, & vno, aut

altero negotio definiendo, & perangustis mandati finibus circumscribitur. Nusquam ergo eminent illa summa potestas, cuius est, cum omni tempore, tum maximè circumlatrantibus vndique periculis, Rempub. in tuto sistere.

Quin, siquid noui accidit, de quo, III
 vbi innotuerit, ad consilium referri opus sit, de eo aut tumultuosè consultitur; aut certè priusquam hi Triumuii coierint, & à tot dispersæ gentis conciliis quidpiam certi retulerint, omnis scilicet, rei gerendæ occasio interciderit. Enimuero stabiliendæ Reipub. momenta si semel effluxerint, constat esse irremeabilia. Huc accedit, IIII
 quod nexus ille rerum, qui sub vno aspectu positus præbet multam facilitatem statuendi, & ordinandi sequentia è cognitione antecedentium hac ratione præciditur. Siquidem non alij quàm ignari eorum, quæ in præteritis confessibus acta sunt, mittuntur ad ea

decernenda, quæ ij multò prudentiùs, & vtiliùs tractarent, qui præterita decreuerunt. Certe dum æqualitati consulitur, lumen, quod homini prudenti è præcedentibus præferri debet, extinguitur. Hinc multa perperam decerni manifestum est, quæ semel admissa defleri magis quàm emendari possunt. Non ergo mirum, si bona consilia iacent, si omnia confusio amplectitur, dum summa potestas, sicuti gladius in vagina, nusquam sese exerit, sed eò deprehenditur inuvalidior, quòd dispergitur in vniuersos, in quibus ipsis parum est autoritatis, dum omnibus omnia licent; neque quisquam veretur pessimè Rempub. agitare. Quod malum fisti non potest, nisi ope eius Senatus; in quem collecta summa potestas quanto vniuersis præsidio, tanto improbis terrori sit.

V Quo animo censes esse bonos ac strenuos viros, vbi nullum inter be-

nefacta & malefacta discrimen est? Vbi turbatores publicæ rei sunt præcipuo loco? Quod si vniuersæ gentis consilium extaret, vt bonos securitas, & ex benefactis laus sequeretur, ita paucorum improborum supplicia irent in exemplum ceterorum. Respublica, quæ nunc laborat, ac propemodum collapsa iacet, egregiè staret. Ad hanc felicitatem multitudo nisi ductore Senatu, ne niti quidem potest.

Rhætica Respub. corpus per se non inualidum languet, quòd huic corpori nullum caput hæret, hoc est, nullo seniorum, & prudentiorum consilio regitur. Dum enim singulæ communitates eorum tantùm, quæ sua sunt, satagunt, & quidem seorsim à cæteris, omnium securitas & comoda deferuntur; totumque illud corpus, cuius communitates membra sunt, titubabit, donec summi ac perpetui senatus autoritate solidetur.

VI

VII

Quis est ille mortalium, qui hodie audeat agitare consilia cum Rhætis, & apud eos exprimere quidpiam serij, & arcani, apud quos nihil est tam reconditum, quod non continuò dispalescat? Apud quos diuersissimis sententiis homines omnia pariter excipiunt? Ex his nonnullos vitium curiositatis eò impellit, vt totum negotium eludant; alios vt omnem rem ad maleuolos deferant. Ergo extare senatus debet, apud quem quicquid ad regimen rerum, & ad vniuersos propugnandos pertinet, tutò deponi possit.

VIII

Ridiculè metuas, ne hi, siue consiliarij, siue senatores sensim euadant tyranni. Id modò date operam, vt è bonis edecumentur optimi, è paucis prudentioribus prudentissimi. Hi quidem nullis inuidiosis opibus subnixi, nec vllis arcium receptaculis abditi, nec satellitio formidabiles, sed sola benefaciendi laude conspicui omni ope id agent, vt

vniuersæ gentis fauorem feliciter experiantur. Certè in eius potestate semper futuri sunt, nedum vt vlli tyrannidi fautores, aut promotores sint. Eius potiùs ofores acerimi Rhætica libertatem fortiter propugnabunt. Si quis horum à recta via aberrauerit, in hunc cur non ab alijs seuerè animaduertatur?

Hisce consiliariis æquum est, de publico stipendium procedere, quod eis ad vitam honestè tolerandam satis esse possit. Quo sanè stipendio releuabuntur sumptus illi, quos, vndecunq; sint, frequentissimè fieri necesse est in itiones & rediciones ex ijs locis, in quibus vsque adhuc opera lusa veriùs est quàm posita.

Circumspicite alias Respublicas. Nullam aduertetis, quæ non nitatur eo consilio, quod ibi est columen, & præsidium rei.

His, ac talibus, quæ & præsens necessitas, & sua cuique prudentia subii-

ceret, diligentius perpensis, sequuta est electio eius consilij, in quod omnis publicæ rei administratio collata fuit, cum hac exceptione, ne inconsultu communitatum bellum iubeat, ne pacem, ne fœdera faciat; Ne quid quod sit publici iuris vendat, & abalienet; Nemo item in eum ordinem assumatur, qui non iudicio legati regis probatus sit. Quæ conditio ibi nequicquam adiecta; cùm mihi tunc quidem vix quisquam probè notus esse posset.

Per eosdem dies, quòd eius consilij confessus Tusij, siue Tosanæ futurus esset, relicta Curia, eò habitatum iui. Ne quid hîc dicam de sinisteritate eorum, qui Curia tunc largiter possent. Hi quidem vt se Fuentano magis, magisque probarent, urbanam plebem in nomen Gallicum in dies accendebant. Quos inter diutiùs versari, à mei muneris dignitate alienum duxi.

Eodem tempore Tigurini ac Ber-

nenses, vti polliciti fuerant, Rhæticiis legatis quos è regis aula rediisse dixi, responsum, arrectis vniuerforum animis, & auribus expectatum dederunt in hunc modum, Rhætis nos quidem sumus autores, ne armis contendant. Enimuero legatos ea res, quominus expectata esset, vt improuisus turbo, atrociùs perculit. Certè dixerunt, sibi consilium, quod non peterent, dari: Auxilij quod peterent, totam mentionem silentio tramitti. Num maius aliquod dedecus, inquit, maiusue periculum omnibus iis, qui liberi dicimur, expectatur? Annon illa arx, quæ Rhætis imminet, Rhætorum vicinis infanda minitatur? Si vna vos commouere non potis est, quid tunc consilij capturi estis, cum aliæ pluribus locis aspicientur? Nam isto quidem torpore communis hostis ad alias exadificandas inuitatur. Ceterùm satis constat, nunquam quicquam æqui à Fuentano pactiõibus impetratum

iri. Metus ei faciendus, & vis ostentanda. Hæc vna hominem tanta superbia & iniustitia, submissiorem; & æquiorrem reddet. Hanc saltem virium ostentationem, si non earum experimentum, se à vicinis fœderatis expectasse dicunt. Sed quàm falsi fuerint, nunc demum intelligere. Hæc Rhæti. At illi sua decreta pluribus rationibus confirmare institerunt. Postremò, ne prorsus irritos dimitterent, dixerunt, se Rhætis missuros duas militum cohortes, quibus tertiam stipendij partem ipsi suppeditaturi sint; adiectis tamen quibusdam conditionibus, quarum occasiones cum iam dilapsæ essent, rem totam irritam reddebant. Percõtantur legatos, Reliquam eius stipendij partem ecquis militi suo missurus sit. Addunt, si quo maiori damno Rhæti afficiantur, se eis, vel dispendio fortunarum, & sanguinis adfuturos. Hæc Rhæti non responsa, sed ludibria iñterpretati, apertè suam credendi te-

meritatem increpare, qui res ab ijs expectassent, à quibus nihil nisi verborum ambages acciperent. Huccine recidisse tot legationes, tot in Heluetiam profectiones, eamque summam socialis auxiliij expectationem, qua per totum biennium nos suspensos habuerunt? Scilicet, cùm hostis Clauenam & Valtellinam nobis ademerit, tunc nostri auxiliores aduenient. An, vt hoc tam luculento beneficio gentem nostram deuincirent, nos tam diu sibi supplices esse dura illa corda pati potuerunt? Hęc in Rhætia. Glaronenses, qui pagus à Rhætis haud longo distat interuallo, estque fœderi Grisæo singularibus pactionibus adstrictus, animosius cum Rhætis agere ausi, suum se sanguinem, & sua omnia Rhætorum saluti ex fœdere condonatuross professi sunt; addito tamen se esse pauperes. Ideoque potissimam opem ab rege expectari. Vnde cognitum est, omnes Heluetios si armis certandum

foret, tunc ea via hoc Rheticum negotium reputasse, perinde ac si non suæ, & sociorum incolumitati, sed vni regi omnes militaturi pariter essent. Nec enim tam sua pericula circumspiciant, quàm sibi in consilia ac destinata regis inquirendum censebant. Et quidem eorum consuetudinis est, siquid fieri, aut non fieri ipsorum maximè, regis minimùm intersit, intersit tamen, regem vti omnes aspectent; omni se onere alleuari, totum pondus in regem inclinari equum censeant.

Creatio consilij secreti Fuentanum hætenus penetrauit, vt eos metuere cœperit, quos antea, vt iniuriæ opportunos, contempserat. Acriùs agit cum iis, qui in Heluetia suæ factionis populares essent, vt inde literę ad Rheticos dentur tantùm non minaces. Iis certè literis Heluetii, quæ sita verborum asperitate, Rheticos monent, ne quid vi agendum suscipiant.

Cæterùm quod dixi, decretum com-

munitatum pagis fuisse probatum, verum est. Sed id postea Friburgenses immutarunt. Palam enim dixerunt, se in ea sententia nunquam fuisse: & Badensem scribam id præter mentem suam ei decreto addidisse. Certè, dum eum scribam, qui haberetur vir bonus, insimularunt falsi, creditum est, eos Fuentano, & quinque pagis abblandiri voluisse.

Per id tempus, cùm ad Engadines inferiores, quæ est vna Rhæticarum munitatum, allatum esset, in Tyrolensi comitatu eorum omnium, qui per ætatem arma ferre possent, recensionem esse factam, veriti ne ex copiæ ad libita Fuentani aduersum se compararentur, ipsi quoque suos milites recensuerunt, quò plusquam duo milia fuisse dicebantur. Id vbi Oenoponti rescitum, Tyrolenses itidem metus inuasit, nequid in conlimitiis Engadines noui auderent. Idcirco nomine Maximiliani Archiducis illò mit-

tuntur qui homines moneant, ne quietam turbent. Ab Archiduce pacem semper fore immotam. In primis, ne quid aduersus antiqua fœdera nouatum eant. Mitia verba nescio quo munere falis, & alia benignitate cumulata fuisse rumor erat.

Rhætici legati, qui è Gallia redierant apud consilium secretum suam legationem renunciarunt. Ibi quædam decreta facta in hanc sententiam, Vt in harum turbarum autores legibus vindicetur. Itinera necessariis præsiidiis firmentur. Eorum, qui milites esse possunt, delectus habeatur. Hi descripti in cohortes, ita vt expleant numerum nouem millium, in omnes occasiones præsto sint.

Vix hæc Tusij acta, cum ad singulos consiliarios à Veneto secretario literæ perferuntur, quibus euocat eos ad se, cognituros quod è re cuiusque maxime sit. Diceres, composito id actum, vt consilium disturbaretur. Isti quidem

dem afflati odore pecuniæ Curiam, ubi is secretarius tunc esset, aduolant. Ut adfuerunt coram, is mandatum sibi à Veneto senatu dicit, ut duodecim capitaneatus, quos vocant, hoc est, cohortium præfecturas distribuat. Ipsos ab se dignos existimatos, quibus hoc beneficium detur. Hæc dicebat, delectu non modò non impetrato, sed ne petito quidem. Id quod ibi tunc & nouum & mirum. Certè quos delectus rex etsi ex fœdere debitos, desiderat, tam verecunda, & modesta ratione petit, ut libero fœderatorum arbitrio relictum videatur, eos concedant, necne. Qui respectus hoc petenti præstat, ut amicitia id quod petitur concessum videri possit, veriùs quàm iure imperatum. Porro concedenti is honos habitus reddit petitum militem per omnia non mercenario, sed gratia comparato similem, tum alacritate, & fidelitate commendatiorem. Hęc est regum Christianissimorum

& fortissimę gentis fœderatę vetus, & honestissima consuetudo, quam tunc Venetus secretarius aut ignorauit, aut posthabuit, certè soluit. Nam fretus iis, quos sibi paucula pecunia pignoratos credidit, Rhætica Repub. nihil consulta, in aliena ditione tympana pulsari, & militem scribi iussit. Id quod in Repub. ordinata haud impunè fecisset. Subuenit ei illa, quę tunc ibi fuit, ciuilis dissensio, & rerum omnium confusio. Hoc facinus tam audax, & insuetum vniuersam gentem aduertit. Solertiores quidem exacerbauit eò vehementiùs, quòd eum delectum communitates denegaturę potius, quàm concessurę credebantur. Id quod cùm secretarius meritò metueret, haud stultè sapere creditus est, qui ad delectum perueniret, absque vllò tædio morę, & sine vllò sumptu quem nos, tali re, non exiguum facimus, denique sine vllò periculo repulsa. Tunc sane opinio cõstans tota Rhæ-

tia percrebuerat, Senatum Venetum, cui Rhætici motus non probarentur; metuisse, ne quidpiam fortiter, & ex ingenio gentis liberè in consilio secreto decerneretur; eaque Fuentano noua nasceretur occasio turbandi ea, quæ in Italia inibi erant vt componerentur. Idcirco ab eo inuentum fuisse, quo pacto hoc secretum consilium, vnde tale quidpiam manare posset, vanesceret. Certè quicquid præter quietia consilia Rhæti agitent, vix vlli fœderatorum probari poterat. Ea re secretario Veneto mandatum aiebant, vt non quolibet capitaneos legeret, sed hos tantum. Portenti simile tunc fuit, vnos hos, quibus grauissimum Reipub. regendæ munus non ita diu mandatum esset, in eam rem, quæ multis aliis credi posset, electos fuisse. Vbique audiebantur hæ voces, Annon tantum negotij in manibus istorum est, quo dies, noctesque distineantur, nisi insuper Venetæ Reipub. capitaneatus ipsi;

omnibus aliis præteritis, habeant? Ergo in ipso publici negotij articulo ad ipsos ventum est, vt, non alij, sed hi vni ad primam & leuem pauculæ pecunię mentionem omnem Reipub. curam deponant? Hæc non solùm vulgus, sed & sollertissimus quisque. Omnes pariter querebantur, se, ancipiti Reipub. à Venetis non solùm desereri, & sua pericula contemni, sed & Rhætiam suo milite destitui. Cùm enim is delectus trium millium, & sexcentorum militum esse diceretur, satis cõstabat, Rhæticae pubis florem decerptum iri. Dicebatur quoque, nullum militaribus Venetorum copiis transitum per Alpes Rheticas datum iri, si non super ea renouæ Veneto fœderi, & singulares pactiones adiicerentur, quarum ope Rheticę Reipub. melius consultum esset. Secretarius tamen quâ cœperat, pergit. Singulis hisce capitaneis numerat nonaginta aureos coronatos, illicium ad accipiendos plures. Id scilicet, per-

suasum habebat, Sibi ad omnia quæ vellet, à communitatibus impetranda horum operam fore peropportunam.

Paulò ante, quàm hæc agerentur, nuntiatum fuit, eos, qui ab rege Hispaniæ Italicis prouinciis impositi essent, apud Pontificem professos, Quicumque Venetis auxilia portasset, hūc sibi fore pro hoste. In his propter Venetum hunc delectum, Rhæti futuri erant, apud eum potissimùm, qui omnes occupandæ Valtellinæ occasiones, qualescunque essent, conquireret. Et quamuis belli Italici metus in dies minueretur, hæc tamen non pauci Rhætis dicebant esse perpendenda; ne, dum Venetis auxiliatores adsunt, sibi è vicino tam infenso aliquam cladem accersant.

Tunc Hispanica factio, quæ in dies gliscebatur, palàm dicere audebat, annua regis beneficia, quas vocant pensiones, aboleri oportere. Alij eas pensiones serò distribui querebantur. Nec

deerant, qui fœderatis sua fœdera renunciari oportere dicerent.

Sub hæc, à consilio secreto vnus eius ordinis ad senatum Venetum legatur, qui eos patres edoceat de iis periculis, quæ Valtellinam circumfistūt. Huic iniunctum est, vt cum illo senatu obtestatione, quam protestationem vocant, agat, Quæ ratio tam vehemens & districta eò pertinebat, vt iis militibus, qui præsidio Valtellinæ mitterentur, stipendij partem Veneta Respublica suppeditaret.

Consilium quoque censuit, vt pauci ex eo ordine lecti Tusii commorarentur, qui subitis mederi possent. Petitur à me, vt istis è regia pecunia sumptus dentur. A me ad regem reiecta res est.

Per eos dies ad episcopum Curiensem perlatum est interdictum Pontificis, quo secretarius Venetus aditu Curiensis ecclesiæ arceri iuebatur.

Tunc quoque senatus Curiensis edi-

xit, Ne quis nec mercator, nec veteri-
 narius vllas exin nec Italicas, nec Ger-
 manicas merces veheret, nisi per Al-
 pem Septimii, ac proinde per Curiam,
 & Prægalliam. Hoc edicto nonnullis
 Grifæi fœderis communitatibus com-
 mercium adimi apparebat. Nam quã-
 tum Septimio itineri datur, tantûdem
 Splugensi adimitur. Hinc harum com-
 munitatum fremitus. Hispanica factio
 Curienfes iure niti firmabat. Grifææ
 communitates se sui iuris antiqua pos-
 sessione deturbari atrociter quereban-
 tur. Satis apparebat, occasionem quæ-
 ri cômittendi Rhētos inter se, vt dum
 de talibus digladiantur, reprimendô
 hosti impares redderentur. Commu-
 nitates aliæ, & omnes vnà protinus de-
 cernunt, vt à proximo pittago ea con-
 trouersia dirimatur. Eædem commu-
 nitates de Veneto delectu consultæ,
 pars delectum sine vlla exceptione
 permiserunt. Pars ei concessioni ex-
 ceptionem addidit, vt si rex dele-

etum petat, Venetis antehabeatur. Delectus item nullus sit, si suo milite Respublica vti velit.

Vt senatus Venetus rescivit, ab Rhætis ad se mitti legatum, qui iam dederit se in viam, eodem itinere misit hominem certum, qui ei significaret, vt vbi repertus esset, ibi subsisteret, vsque dum donnus Alphonus de Castro, qui tunc missu regis Hispaniæ Venetiis esset, discessisset.

Tunc allatum est, communitates catholicas negare, se in vllam expeditionem missuras esse suos milites, si est, vt contra Pontificem ducatur. Quinque, scilicet, pagis in eo gratificabantur, qui se tunc Pontifici militaturos profiterentur, si Rhæti Venetæ Reipub. aduersus eum auxiliares essent.

Vniuersæ Rhæticiæ gētis ea tunc sententia fuit, Si Venetiis Rhætico legato daretur id responsi, quo non sibi abundè satisfieret, vt Venetum fœdus rescinderetur. Neque quicquam in ore

multitudinis frequentius fuit, quàm, vt illos Deus eradicet, qui eius fœderis autores fuissent.

Dum magna illa inter Pontificem & Venetos controuersia vigeret, data mihi occasione, Rhætos monui, vt omnia suspenfa manu, & circumspetè tractarent. In primis, ne vrgerent responsa regis, quorum dilatio non vllam regiæ erga ipsos beneuolentiæ diminutionem arguat; sed sanè sit euidentis argumentum sapientiæ regalis, eiusque consilij, cuius executio quò plus differtur, hoc ipsis plures, & vberiores vtilitates allatura sit. Quippe si res in Italia non tranquillentur, Fuentano satis, superque négotij futurum, quo suam belli faciendi cupiditatem expleat. Si pactionibus Italicum negotium terminetur, omnem Venetis excusationem adèptum iri, quominus Rhætis; vt se dignum est, opitulètur.

Per eosdem dies communitates fœderis Grisæi omnis moræ intolerantes

suos quoque nuntios, qui fuerunt sexdecim, Ilantium conuenire iubent, & ibi Strofrichtum eligere, vt pro meritis vindicetur in eos, qui his turbis causam dederunt. Ad eandem susceptionem aliorum fœderum communitates inuitant. Ei rei diem statuunt. Manum quoque satellitum scribunt comprehendendis reis. His decernunt ex ea pecunia stipendium, quæ ex bonis damnatorum in fiscum redigetur.

Tunc quoque pars metus à Rhætis in Fuentanum translata videbatur. Nec enim arcis præsidio, quod esset ducentorum militum, contentus, totidem imposuit iis locis, quibus nomen Tres parœciæ siue plebanæ; ne fortè ea loca quorum positus est arduus, & confragosus, impetu, id quod Rhætis in procliui fuit, occuparentur. Hos ducentos milites percrebuerat, permisso Pontificis, ali à clericatu Mediolanensi.

Multorum quoque literis cognitum est, Fuentanum cogitasse de inducenda in arcem ea Hispanorum legione, cui nomen Tertium Neapolitanum, quæ sunt veteranorum tria millia. Præterea habere delectum multi peditatus. Nec tamen, ut fieri consuevit, tympana pulsari. Ab eo multos turmarum ductores eligi. Ad conlimitia missas fuisse duas Hispanorum cohortes; quarum vna inierit arcem, altera sit Geræ. Omnia itinera, quæ ex agro Mediolanensi ducunt ad arcem, nuperrimè explorata fuisse. A Gaudentio Madruccio Tridentino mandatu Fuentani scriptam fuisse legionem militum sex millium. Cùm hæc, & alia quædam eius generis in eo confessu mihi relata fuissent, me rogare institerunt, ut se consilio iuua-rem. Eo sunt ingenio Rhæti, ut cuius legati consiliū sciscitantur, eius opem implorent eam, sine qua nulla eius consilij, quod ipse aut dederit, aut

probarit, executio est. Respondi, non esse meum, qui vnus sim, tot senatores meo consilio impertire. Ne tamen iis deesse viderer, quibus fauerem, & cuperem, seorsim à cæteris nonnullos monui, ne se multitudinis impetu abstrahi paterentur. Credendi temeritatem nimiam cohiberent. Omnia tamen sic aduerterent, vt, quæ caueri debent, in ea ne impingerent. Vt ad quoslibet strepitus pauescere, improvidæ mentis vitium est, ita nihil negligere non postremum prudentiæ documentum censi. Ergo illud extremum vitent; hoc medium sequantur. Intra suæ ditionis terminos cuncta sic disponant, vt, quicquid ingruet, sine damno excipi possit. Ne grauentur instaurare preces apud Tigurinos & Bernenses, in quibus quàm grande momentum sit, ex eo intelligitur, quòd auxilio sibi venire vix quisquam, nisi per horum ditiones, potest.

Ab eodem concilio secreto decernitur, vt in singulis fœderibus aliarum cohortium delectus habeatur. Hæ ad Morbinium sint ad diem xj Februarij. Inde ducantur ad fauces Alpium, easque infideant. Interea literæ dantur ad Communitates Engadinæ, & Posclauij, quibus acceptis, intelligant sibi præfidiis infidenda esse claustra Tirani, & Bormij. Ad proueditorem altere dentur, quibus is iubeatur aliquot Valtellinensium cohortes imponere Morbinio, ex earum numero, quas Reipub. fideles putat. Is miles iis locis non abscedat, vsque dum Rhæticiæ cohortes aduenerint. Ipsi proueditori attribuantur duę cohortes. Hæc decreta, vnà cum exemplo eorum omnium, quæ hîc nūtiata sunt, intra diem decimam quartam Februarij deferantur ad singulas communitates, vt pariter ab omnibus quo loco omnia sint, sciri possit. Senæ Rhæticiæ cohortes tradantur duodecim capitaneis. Ho-

rum tres sint ex hoc ordine lecti, è singulis fœderibus singuli. Cæteri consiliarij ne Tusio excedant. Alij capitanei, & officiales per fœdera equaliter describantur. Oenopontum, & ad alia loca literę mittantur, quibus omnes, quotquot sunt Rhętię confines, hunc sex cohortium delectum non alia mente habitum cognoscant, quàm ne Valtellina defensore careat. Per literas grauis expostulatio mittatur ad Fuentanum, ob fas gentium à suis nuperimèruptum. Nuntietur ei, quatuor milites Hispanos in Rhętica ditione fuisse interceptos, & in arcem retractos. Postuletur, vt ij milites vbi capti fuerunt, ei loco reddantur. Literę dentur ad Rhęticos nuntios, qui nunc sunt in Heluetia, vt nomine Reipub. adeant Tigurinos, Bernenses, & Glaronenses. Iis aperiant pericula Rhętię, ea quę hîc nuntiata sunt. Eius scripti, quo ea continentur, exemplum ipsis tradant in manus. Dicant, Senatum Rhęticum

eius consilij, quod ipsi dederint, memorem proxima periculo loca præsi-
diis firmasse. Obsecrent, & obtesten-
tur eos, vt, non modò ex fœdere, ve-
rùm & pro mutua harum Rerumpu-
blicarum charitate, & communi salu-
tis, & libertatis tutela, se in his miseriis
ne deserant; sed aliquo memorabili
auxilio iuuent. E' suo ordine aliquis
conueniat secretariū Venetum. Cum
eo de auxiliis seriò agat. Perficiat, vt
de re tota Senatus Venetus edoceatur.
Atque vt Veneti, quorum Valtellinam
saluam esse, non minùs interest quàm
Rhëtorum, tandem ad has res animū
intendant. Hæc omnia Rhëtico lega-
to, si etiam Venetiis est, perscriban-
tur. Deligatur vnus aliquis, qui quam-
primùm de auxiliis ad regem suppli-
catum mittatur. Hæc decreta vbi ad
me delata fuerunt, super singulis con-
siliū meum sciscitati sunt. Stipen-
dium quoq; præsiidiariis militibus à me
petierunt, iis tunc quidem cohortibus,

quas à tribus pagis expectent. Nullam benignè faciendi occasionem regi maiorem oblatum iri aiunt. Sanè ob tam insigne beneficium non ipsos modò, sed & omnem Rhæticiam posteritatem regi deuinctam fore. In hanc sententiam respondi, Cùm ea, quæ nuntiantur, pro veris haberi videam, tanti apud me esse prudentiam eius ordinis, vt nihil ab eo, nisi sapienter decerni credam.

— Ea consilia nunquam improbari, quæ ratio necessitati innexa subiicit. Igitur meo consilio non amplius esse locum, siue decreti causas, siue eius autorem spectari oporteat. Ceterùm nunc quidem nullã esse opem, quam ipsis ferre possim, qui nullum super noua re mandatum regis acceperim. Quod in manu mea est, nullo me vnquam officio cessaturum. Regem me huius noui negotij certioorem facturum; Et meo more supplicem ab ipso petiturum vt suis fœderatis, tempore
tam

tam necessario, solita benignitate adesse velit. Hoc vnum me spondere, eam spem, quam in bonitate tanti regis habeant, nunquam fore irritam. Porrò quod dixi, à me ipsis consilium dari non posse, id eò pertinere, vt in iis, quæ ipsi decreuerunt, mihi quidem nihil mutandum putem. Siquid tamen est in me consilij, id eiusmodi esse, vt quamprimùm ex aliis fœderatis adeatur ij, qui Rhætix proximi. Ad hos hæc omnia pericula deferantur, & qua ratione iis obuiam eundum esse Senatus censuerit, exponant. Ab ipsis, si fieri potest, impetrent auxilia tempestiua, & valida. Serio quoque eos monui, etiam atque etiam videant, ne quid ex prædixariæ copiæ audeant extra rem sibi mandatam. Illacessitæ ne per lasciuiam, & petulantiam excurrant extra fines Rhæticos. Sua tantùm vigilanter custodiant. Ita se gerant, vt nullam cuiquam iustæ querimonix occasionem præbeant. Qualiscunque eos oc-

caso proritare visa fuerit, ea ne moueantur. Alienam ditionem nunquam attingant. Nullos belli casus tentent. Si hosce monitus non neglexerint, spem esse, præsentia pericula depelli posse. Hac ratione contemptum vicini nimum ferocientis vero eius metu mutatuos esse. Hæc illis grata, & accepta fuisse, ex eo cognoui, quòd præfectos cohortium, & alios officiales actutum monuerunt, vt illos monitus quisque animo figeret. Inde enim fidem facturos, se ei Reipub. militare, quæ non insidiatur alienis, sed id sedulo cauet, ne quis sua sibi iniuriosè, ac per vim ereptum eat. Decretorum executio hominibus experientibus mandata. Et sex Rhætorum cohortes in Valtellinam vti mitterentur, quamprimùm data est opera. Die quarta Februarij singulæ communitates suos milites, ita vt ibi fieri consuevit, legerunt. Nimirum populi suffragiis singuli mili-

tes lecti in expeditionem ire coguntur, propemodum prisco more, quo vir virum legebat.

Vbi hæc ad Venetum secretarium perlata sunt, is Morbinio discessit, ac Tufium profectus ad me venit; dixitque se ab Senatu Veneto habere in mandatis, vt in Rhætia sex cohortium delectum habeat, quæ Venetam ditionem quamprimùm ingredi iubeantur. His præsent ij capitanei, quibus iam inde à mense Septembri non nihil pecunię dederit. Hinc intellectum est, id illum egisse, vt consilij decreta irrita faceret. Verùm serò se venisse intellexit, cùm è capitaneis nonnulli cum suis militibus iam dedissent se in viam; pars ibi esset, vt iter ingrederetur. Certè cùm ad quid venisset, complusculis dixisset, ab omnibus id responsi accepit, ex quo scire potuit, quo loco tunc res Veneta in Rhætis esset. Nam propter ea pericula, quæ nuntiabantur, decretum

per eos dies fuerat , ne vllus Venetis militum delectus priùs concederetur, quàm sciretur , quid responsi super auxilijs Rheticis Rhético legato Venetiis datum esset. Nam generale responsum , quod is iamdiu acceperit, nihil ad rem pertinere. Velle sibi speciatiim dici , quæ sit Veneti senatus super Rheticis rebus, vt nunc sunt, sententia. Si ei legato non ea responsa dentur, quibus abundè sibi satisfiat, & militum delectu , & Alpium transitu Venetos prohibítum iri. Hęc, vt dixi, in propatulo omnium vox fuit. Enimvero tunc omnes non parum mirari, quisnam esset sensus illorum, qui rem eam , quæ ad se maximè pertineret, ne aduerterent quidem; aut eam fanè non ẽ re sua tam diu, tamque obstinatè dissimulando omnem eius negotij curam ad eos reiicerent , apud quos omnia constaret esse soluta , & immerfa fluctibus confusionis. Denique Senatus Veneti hoc responsum

fuit, cum rege actum iri, quibus modis Rhætis auxilia submitti possint; quandoquidem, inquit, in hoc negotio præcipuæ sunt partes, regis. Si de tanti regis opibus, ac dignitate senserunt, rectè. Si de eo, quod cuiusque fœderati interest, aliud utique dici potuit. Nam quid, quæso, detrimenti regnum Galliæ patiatur, quamuis tota Rhætorum regio cogatur in potestatem Hispani? Num idcirco quicquam de Gallica magnitudine, & potentia detractum dicas? At si sola Valtellina fiat iuris Mediolanensis, nimirum, sciunt Veneti, quantum sua intersit, transalpinis auxiliis non destitui, quæ ipsis non nisi per Valtellinam mitti possunt. Gnari locorum non minùs ad Venetos, quàm ad Rhætos, quorum Valtellina est, hoc totum negotium pertinere autumant. His vocibus vici, plateæ, itinera strepebant. Et adhuc Venetus secretarius nihil horum exau-

diebat, aut certè omnia sibi dissimulanda esse decreuerat. Hæc Hispanici cùm viderent, gaudio elati non in sinu tantùm, sed & propalàm, sicuti spei certi, ridebant. Certè Valtellina Hispani faucibus vix eripi posse videbatur.

In diebus paucis, quibus hæc acta sunt, Padauinus secretarius Venetus Venetiis profectus per Tusium transit, & ad me venit. Instituto inter nos, vt sit, sermone, is omnem eam controuersiam, quæ tunc esset inter Pontificem & Venetos, ordine apud me exequutus est, ad hunc ferme modum. Primò accusauit Pontificem nimij affectus, eius qui pontificalem celsitudinem parum decet. Quippe hoc fastigium quisquis infederit, ab eo desiderari, vt sit erga vniuersum nomen Christianũ patrio affectu; neque cuiusquam, quisquis ille sit, cupiditati quicquam gratificetur, nedum illorum ambitioni, qui aliena per

summam iniuriam creptum eunt. Verùm hodie feralis cuiusdam discordiæ faces omnibus Venetæ ditionis partibus subditas fuisse, ut ea denique fiat præda eorum, quorum ambitioni plus æquo indulgeri constet. Ad hoc facinus patrandum, ab iis, quos minimè æquum fuit, ad plerosque datas esse literas, quibus omnes diligenter monentur, ne in vrbe Veneta intersint sacro missæ. Qui hoc faxit, hunc aiunt esse idololatram. Hoc malum si non Senatus, inquit, extraordinaria diligentia compescuisset, ibi res fuit, ut cædibus omnia redundatura fuerint. Rem vsque eò processisse, ut ipsa sanctimonialium cœnobia hæc lues peruaserit; quarum hæc dicantur esse Papinæ, aliæ Venetæ, seu republicantes. Certè his de rebus perpetua esse inter ipsas certamina. Edicta & instituta Reipublicæ condita ante annos tercentum

nulli vnquam censuræ obnoxia fuisse. In his nihil ab vllō Pontifice mutatum, vsque ad eum, qui nunc Apostolica sede sedeat. Qui etsi erga Rempublicam Venetam est animo tam exulcerato, Senatū tamen Venetum, pro sua insigni pietate, proque illa singulari obseruantia, qua semper fuit erga sanctam sedem, apertè professum esse, earum rerum se defuturum nulli, quas ab se præstari æquum sit. Quæ pia mens etsi Venetis est congenita, tamen grande ad eam accessisse momentum, regios hortatus, & augustam illam tanti principis auctoritatem. Hanc quidem animi regij, & sapientiæ regalis magnitudinem hodie Rempub. Venetam, vt salutare quoddam, & beneficū numen, admiratione, & singulari quadam veneratione prosequi. Certè sic animum inducere, sibi in tanti regis amicitia plus esse repositum, quam in

cæteris iis quibus hæc tractatio credi possit. Iamque Senatum Venetum libenter agnoscere, quàm regiè rex rem tractarit, & quidem nullo cuiusquam impulsu, sed suæ vnus bonitatis, regiæque magnitudinis monitu. Huic regiæ autoritati eundem Senatum tantum tribuisse, vt ea, quæ decreffet, suspenderet, carcere clausos miserit, Romam legatum miserit. Verùm quo se Veneta Respub. officiosorem, & sedis Apostolicæ obseruantio-rem ostēdit, hoc minùs ad vllam equitatem flecti pōtificem potuisse. Nihil eorum, quæ asperè statuisset, remisisse. Ne adduci quidem potuisse, vt suum interdictum suspensum teneret, donec durat hæc de reconciliatione tractatio: dumque Veneta edicta suspensa manent. Huic vni regiæ petitioni Rempub. assentiri non potuisse. Nullius æquitatis esse, ex vna parte omnia esse suspensa, ex altera nihil. Hic, inquit, omnis nodus est. Cæterùm dum hæc

tractantur, dum omnium mortalium
vota in hoc vnum sunt erecta, vt res
concordia finiatur, inde nihil aliud ap-
paruisse, nisi magnos belli paratus, pri-
mò occultos, deinde manifestos, po-
stremò tales, vt magna causa sit, qua-
propter sibi Respub. sollicitiùs caueat;
& quibus munimentis aduersus tan-
tum impetum protegi potest, hæc vn-
dique conquisita ad manum habeat.
Quapropter Rempub. nunc quidem
magnæ classi instruendæ, atque ornan-
dæ intentam esse. Huius classis præfe-
cto summum ius datum iri illi consi-
mile, quod fuit Romani dictatoris.
Terra quidem ita prospectum esse, vt
peditumiam scripta sint millia decem.
Quibus accessurus est equitatus, nem-
pe ad duo millia Albanensium, siue
Stradiotarum, quæ sit gens bello nobi-
lis. Quod maximum est, omnes, quot-
quot sunt in ditione Veneta, morta-
les ad Venetæ Reipub. salutem, decus-
que propugnandum ingenti consensu

ferri. Omnes ita animatos esse, vt nullam nec fortunarum, nec proprij sanguinis iacturam reformident, dum à Repub. vim & iniuriam repellant. In his esse regnum Candia, cuius vnus pecunia viginti triremibus bene instructis, manente bello, stipendium suppeditabitur. Ex hac ipsa Candia propediem Venetias aduēturam haud sanè spernendam manum sagittariorum, durum in armis genus, malo suctum, cæterùm sobrietatis aduertendæ, tum vigilantia singularis; tanta item iaculandi peritia, & velocitate, vt quatuor ictibus hostem petant, dum schlopetarius, & moschetarius vno. Iam Venetiis ex ærario quingenta aureorum coronatorum millia prompta fuisse, quæ in multa præsidia distributa fuerint. In Rhætia statuisse Venetos scribere sex cohortes. Sibi in animo esse hinc proficisci Glaronam rogatum milites Heluetios. Inde iturum in Lotharingiam, & si res dederit, vlteriùs,

scilicet, vt militarium copiarum quantum maximam vim poterit, cōtrahat, quæ ad hoc bellum proficiscantur, quod haud dubiè instat, si non alicuius interuentu miraculi hoc malum, pro sua bonitate, Deus auerruncet, Hæc ille.

Tandem senatus Venetus à Rhætis tamdiu, ac toties interpellatus ad eorum postulata respondit, se militibus præfidiariis in singulos menses daturum tria millia ducatorum Venetorum. Quæ summa conficit aureorum coronatorum duo millia. Hæc Veneta benignitas omne præfidium vsque eò irritauit, vt eam vno omnes consensu lacerarint, eãq; pecuniam propalam aspernati sint. Dicebant, illam non modò sibi nullo adiumento futuram, sed hoc esse experimentum, quàm Rhætia Venetis despiciatui sit. Nec enim esse quintam partem eius opis, quam res desiderat. Confestim ad legatum Rhæticum, qui etiam Venetiis

esset, literæ dantur, quibus is in patriam
actutum redire iubetur, si tantilla pe-
cunia est summa eius opis, qua Vene-
ti Rhæticiam Rempub. subleuare au-
dent. Si hoc est, decernunt, vt omnis
delectus, omnisque transitus Venetis
denegetur. Mittunt ad Triumuiros,
qui eis hæc nuntient. Si sibi, inquit,
Veneti nouum ingenium induerint,
nos quoque quâ præibunt, sequemur.
Porro quod Rhæticus legatus plus-
quam tres menses Venetiis frustra con-
triuisset, neque eo spatio temporis
quicquam certi ab eo senatu exculpe-
re potuisset, quod ad cognoscendas, &
exequendas fœderis condiciones perti-
neat, id verò vniuersos maiorem in
modum perculerat. Palàm dicunt,
tantam ad benignè faciendum cūcta-
tionem non esse affinem bonæ fidei.
Quin, & nonnullos illorum ipsorum,
qui priùs essent in Venetos proni, inde
vsque eò exacerbatos constitit, vt illas
partes desererent. Hæc cùm Hispanici

acriter aduerterent, idem idem iactabant, ad illud redeundum esse quod iam diu desitum esset. Conditionibus & pactis cum Fuentano agendum. Horum studiis sua catholici sacerdotes aggregabant; atque adeò perfece-
rant, vt Catholicę communitates se Venetis aduersarias profiteretur. Contra, capitanei, qui bis à Veneto pecuniam accepissent, palàm se Venetis operam daturus profitentur. Tympana pluribus locis, præsertim Curia, ac Tusij, nullo Reipub. permisso, pulsari, & nomina eorum scribi iubent, qui Venetis militare velint. Hi cùm essent oppidò pauci, & circa vexilla solitudo esset, eos huius paucitatis pudere cœpit. Certè verebantur, quem res exitum habitura esset. At ministri protestantes, qui aduerterent, catholicos esse auersos à Venetis, qui insuper existimarēt, hoc esse negotium religionis, eius, quam Venetias induci posse sperarent, fidem tutandam esse cla-

mant. In suis quidem ad populum concionibus catholicorum mentem, cui perfidiæ nomen indunt, detestantur. Hæc tunc fuit in illa Rhætica multitudine animorum distractio, quam Veneto fœdere prognatam Veneti senatus illa ratio restrictior, tum quotidianus arcis Fuentanæ aspectus, & metus plurium miseriarum in dies intendebat. Videres neminem, qui non odisset præteritas prolationes. Mutuis exprobrationibus vbique certatur. Sua culpa Fuentani cœpta promotam fuisse dicunt. Qui modestiùs loquerentur, hi sibi à nemine manum protendi flebiliter miserabantur. Suos fœderatos in eo tantùm & ingeniosos, & officiosos dicunt, vt reperiant, quàm speciosis causis nihil Rhætorum causa velint. Se interim nihil nisi infensum, & atrox experiri. Alià rem tentandam. Videndum siquid paciscendo melius assequi possint. Hæc pronis auribus à multitudine excipiebantur. Illi ipsi,

quibus quod Gallico fœderi obiiciant, nihil est, hac occasione Veneti fœderis, perque eius inuidiam, omnia pariter fœdera renuntianda dicunt. Id vnum callido silentio premunt, quò peruenire cupiunt, nimirum, vt aliis fœderibus reiectis, vni Mediolanensi locus sit.

In hæc, taliaque iam agminatim ibatur. Nam multitudo, apud quam vix est vlla forma sanitatis, vbi recto semel deerrauit, per eam errationem rectà fertur in præceps. Res eò processit, vt denique lymphatus quidam furor multas communitates corripuerit. Illa vetera, quæ quodãmodo oblitterata viderentur, tunc nouis remisceri cœpta. Inprimis illi primores prodite, & perditæ Reip. propalàm insimulati. Hos feralis huius Veneti fœderis conditores dicunt. In horum exitium accenduntur. Quod illi eo fœdere transitum Alpium Venetis venum dederint, de ca re audacter firmant, nihil ad communitates

nitates fuisse relatū. Si ei fœderi is tran-
 situs sit adscriptus, id totum esse & fi-
 ctum, & falsum. Eius rei pretium istis
 fuisse numerata octoginta millia du-
 catorum. Et quamvis parum credibi-
 le esset, tantam vim pecuniæ in eam
 rem à Venetis effusam fuisse, mira ta-
 men peruicacitate id vulgo persuasum
 & creditum. Hinc exarsit seditio. Die
 sexta Martij Curualdenses erupere. Pri-
 mi, rapto, & explicato vexillo Curiam
 perrexerunt, vbi à Curiensibus primò
 quidem non sunt recepti mœnibus:
 Hos inde ad paucos dies nonnullę aliæ
 communitates imitatę sub vndecim
 vexillis suos milites Curiam miserunt.
 Disertinenses, & Longanezzij, etsi is
 motus ad ipsos peruenerat, immoti suis
 finibus haud excessere; capitaneis tan-
 tum, aliisque suarum cohortium offi-
 cialibus Curiam missis. Hi cæteris iis,
 qui eò armati venerant, permisti, ag-
 mine facto, Curientem magistratum
 circumuadunt. Turbido clamore fla-

gitant, vt se cum aliis coniungat. Id quod cùm magistratus constanter abnueret, eo relicto, & contempto, inserunt se vrbanae plebi. Hæc primò magistratum, & senatum reuerita de more suos cōuentus per tribus habuit. Hinc exiit plebiscitum ad hunc modum, Quæ Venetis promissa fuerint, ea oportere esse & sancta, & rata. Ea res vt turbidos perculit, ita bonis non nihil spei addidit. Et verò duæ tertij fœderis cohortes, quas is tumultus Curiam exciuerat, siquid prius contra fas cogitassent, mutatae in pœnitentiam, in Curienfium sententiam ierunt. Id quod nonnullum spei amplioris rudimentum erat iis, qui eam seditionem deflagrare cuperent. Sed contra euenit. Nam accursu aliarum cohortium is motus magis, magisque intumuit. Plurimi, velut eius, quod ageretur, nescij proximos, & obuios quosque percontantur, quo autore arma caperentur. Quò spectet is tot arma-

tarum communitatum concursus. Ibi meticulosi cum promptis, & incallidi cum versutioribus, & pauculi fidei tenaces cum fœdifragis, quorum numerus iniri non posset, suos affectus promiscuè, & impunè promebant. At Hispanici, qui huic tumultui autores essent, quid quisque diceret, aut faceret, attenti speculabantur, vt, prout res inclinaret, eò sua destinata dirigerent. Habebant in sinu scriptas condiciones, quos vocabant articulos, & quidem Mediolanensibus persimiles, si non illos eosdem, nonnullis exceptis, qui his additi. Hoc fuit illis tentamentum, quo animos motæ multitudinis explorari posse rati, adea per seditionem extorquenda vadebant quæ paciscendo non obtinuerant. Hi articuli in hanc sententiam scripti per manus inspiciendi, ac transcribendi tradebantur, hoc ordine, & hac sententia. I. Ne cuiquam extero Alpium transitus concedatur. II. Quo

autore præsidium in Valtellinam missum fuerit. Et quis in stipendium eius præsidij pecuniam suppeditet. III. Nullum transitum Venetæ Reipub. à communitatibus fuisse concessum, nedum tot militaribus copiis, quæ, ut ei militent, aduentare dicantur. IIII. A communitatibus cum Franciæ Desino nullum fœdus esse factum. Nec amicis regis vllum transitum esse promissum. V. Consilium secretum uti quamprimùm profligetur. VI. Quæ communitates cum Mediolanensi ducatu vetusto fœdere iunctæ sint, his ut illud renouare liceat. Hac ratione quis cuiusq; de publica re sensus esset, astutè elici posse credebant. Tunc nonnullæ communitates ex iis, quæ fidei custodes haberentur, sibi variis artibus ut Curiam proficiscerentur, persuaderi sunt passæ. Ibi turbidarum contactu deprauatæ, & in eandem prauitatem prolapsæ sunt. Nullum incendium tam citò dilatatur, quàm seditio. Plures de-

nique truculentis vocibus illos primores repetundarum, & Reipub. proditæ arcessendos clamant. Eâdem edicunt, ne vllius principis aut Reipub. pensiones accipiantur. Insuper clamant, fœderatis sua fœdera esse renuntianda. Sed maiorem partem Venetis infensi ab eo deduci non possunt, Nullum Veneto fœdere transitum fuisse comprehensum. Ac tamen Lotharingis illis, qui ad multa millia aduentare, & Venetias ire dicâtur, propositum esse, vt specie transeuntium, Alpium fauces occupent. Diffonæ vbiq; & atroces voces. Turbidissimus quisque cohortium officialibus mistus, minax globus, & cæteris ad quidlibet audendum impulsor, & ductor, clamore irrum-punt pittagum, certè trepidum. Ibî ferociter, Milites, inquirunt, scire volunt, qua de causa sex illæ cohortes missæ fuerint in Valtellinam. Id quoque sibi dici iubent, qua ratione consilium secretum cætera ordinauerit.

Confestim ipsis exhibita fuerunt autographa earum omnium literarum, quę scriptę fuissent Oenopontum, Venetias, ad Heluetios, ad regem, & alia quędam scripta, quibus pręsens Reipub. status describeretur. Horum scriptorum exempla sibi dari flagitant. Ea re impetrata, dixerunt, se velle consultare super iis quę vidissent. Se super singulis quid fieri equum sit, exprompturos. Nec tamen illico fecerunt. Nam quò seditio iis efficiendis quę vellent, validior esset, plurium cohortium aduentum expectabant. Cùm omnes aduenerint, tunc se aiunt de iis omnibus acturos, quibus vniuersorum vtilitas, & commoda continentur.

Inter quę è Gallia remeavit is, qui à consilio secreto ad regem missus fuerat, Ioannes Lutzius Guglebechius, qui mihi reddidit literas regis, è quibus, quid super Rhæticiis rebus sententię rex esset, cognoui. Id Curiam ad pitagum per media turbidorum, & fu-

rentium agmina detuli. Eius responsi hæc summa fuit, regem nihil cunctatum decreuisse in singulos menses sex coronatorum millia iis militibus, qui in Valtellina præsidium agitaturi essent. Hoc stipendium per continuos tres menses suppeditatum iri. Id quod ingenti favore à pittago exceptum. In primis, regis benignitas summis laudibus elata.

Tunc Tigurini, & Bernenses illam, quam dixi, cohortem trecentorum militum singuli auxilium Rhætis mittere decreuerunt. Singulis cohortibus ab se mille coronatos datum iri dixerunt. Nec enim dubitant, quin integri stipendij supplementum ab aliis fœderatis conferatur.

Paulò post secretarius Venetus apud pittagum professus est, duo millia ducatorum in singulos menses fore adiectionem ei pecuniæ, quæ præsidio decreta sit. At si bellum fuerit, Venetos illud ipsum præstatueros quod

alij fœderati in rem tam necessariam contulerint.

Interea Hispanica factio, quæ Curie ad omnes occasiones intenta esset, missitare nuntios ad cæteras communitates; easque vehementer hortari, ut Curiam suos milites mittant. Ex hoc inuitatu prodiit ille tot cohortium numerus, quibus & Curia, & propinqua vrbi loca redundarunt. At ipse eos omnes, quos nobis fidos existimarem, præcipuè transalpinos, ne id facerent, dehortatus sum. Omnes diligenter monui, ne suam famam seditiosorum hominum contactu collutulum irent. Dedi quoque literas ad senatum Tigurinum, qui, meo monitu, in eandem sententiam scripsit communitatibus. Aliis modis tentavi, si ex illis tot cohortibus vni alicui aut duabus domum uti redirent, persuaderi posset. Hoc exemplo seditio-nem mitescere posse spes erat. Verùm ille æstus tunc quidem tantus fuit, ut,

quò denique euasurus esset, metui faciliùs, quàm mitiora sperari possent. Major tamen pars communitatum ea seditione intacta fuit. E' fœdere quidem Grisæo omnes, excepta Disentina, Longanezza, & iis, quæ Roshumio parent, quietè egerunt. E' domo Dei quatuor, Prægallia, vtraque Engadina, Posclaiuum. E' decem iurisdictionibus, quod est tertium fœdus, vnæ quatuor Curiam iuerant. Non tamen deerant qui existimarent, reliquas quoque omnes Curiam conuocari oportere; vt earum præsentia bonis fiducia, seditiosis terror accederet. Melius visum, ne domo excederent, vsque ad vniuersæ gentis concilium, quod ad diem tertium Aprilis futurum diceretur.

Per eosdem dies à furentibus violatũ est fas gentium in persona secretarij Veneti. Cùm is in equum ascendisset, vt se Tusium conferret, obuius ei fit militum globus. Hi fræno manu inie-

cta, cogunt eum ex equo descendere, & in urbem regredi; vbi militari custodia aliquandiu circumseptus fuit.

Ad postremum, omnes Rhæticae communitates suas cohortes Curiam miserunt, duabus exceptis, quarum soli nuntij eò profecti. E' foedere Griso fuit Mezaucum; E' domo Dei vallis monasterij. Curiae pittagum decernit, vti contextus ipse foederum pellegantur. Sic sciri posse, ad quarum rerum praestationem se Rhæti obstrinxerint. Hunc ajunt fore terminum omnium certaminum. Sed cum duces seditionis hinc suas artes deprehensum iri viderent, nec tamen id impedire possent, submiserunt quosdam, penes quos essent falsae literae, & his impressa falsa signa, seu sigilla. Hi inferunt se in confertos, & per circulos ostendunt diplomata, siue literas, quas vocant patentes, refertas clausulis absurdis, fictis & mentitis. Qua improbitate

confestim patefacta, eæ communitates, quarum ea seditione intemerata modestia fuisset, continuò mittunt qui iubeant, sibi ex archiuo Curiensi Veneti fœderis autographum promi. Quo in medium allato, & lecto, ij, quibus persuaderi non posset, eo fœdere transitum Venetis esse concessum, adgnito, & posito errore, se inturbidis adiunxerunt. Alij obstinatæ mentis homines, dum eæ literæ recitentur, de industria, aut aliud agebant, aut legentibus obstrepebant. Factiosissimus quisque istis adiunctus per vicos vrbis alta voce clamat, Quicquid ibi scriptum reperiatur, nunquam se passuros, vt Alpès Rhaticæ Venetis pateant. Eas clausulas, quibus fit mentio transitus, falsas affirmant. Et se ab iis, qui eas ei fœderi inseruerint, vt à falsariis, pœnas expetituros atrociter minantur. Illæ tertij fœderis cõmunitates, quas quietè egisse initio dixi, hîc cæteris atrociores repertæ.

Die decima octaua Aprilis secretarius Venetus ad Curientem magistratum suos questus detulit. Præsentibus capitaneis, & aliis cohortium officialibus, exposuit, in sua persona ius gentium fuisse violatum. Veneti Senatus verbis eos omnes, qui adessent, contestatus est, & meminisse voluit, quanta eius iniuriæ atrocitas esset.

Iisdem diebus Tigurini duos è Senatu, Glaronenses totidem legarunt ad Rhetos. Hi in pittagum inducti, illum ordinem accuratè monuerunt, ne suas controuersias armis terminent. In primis, ne quam fidem fœderatis obligarunt, hanc frangant. Monitis minas miscuerunt. In eandem sententiam apud cohortes orationem habuerunt in ea planitie, cui nomen plarena, haud procul ab vrbe Curia. E cohortibus nonnullæ eis audientiam non fecerunt. Aliæ dixerunt, ab his legatis extorquendum, cuius missu huc

venerint. Nec enim Helueticos pagos vllum ius habere in Rhætos. Ipsi legati nullo nec honore, nec vlla comitate excepti Curia fuerunt. Nec modò nulum in iis hospitale ius est seruatum; sed ne eos quidem quisquam visitare ausus est. Denique, nullo accepto responso, ad suos redierunt. Iphis quidem tunc certum fuit, ea quæ vidissent, in proximo Badenfi concilio renuntiare. Ibi enim de rebus Rhæticiis actum iri fama erat. Statuerunt quoque rem frumentariam, quæ ex Heluetia in Rhætiam quotidie supportari solet, si quid eius ipsi in patriam redeuntes in itinere offenderent, edicere ne vlteriùs conueheretur, donec remedia fortiora decreto pagorum aduersus hunc Rhæticum furorem in promptu essent.

Cùm omnium Rhæticarum communitatum cohortes, aut nuntij Curia essent, singulæ seorsim à cæteris, quid à cunctis fieri, aut decerni vellent, scri-

pto complexę sunt. Omnium denique suffragiis numeratis, compertū est, eas quę in officio manerent, à turbidis, & seditiosis quatuor suffragiis fuisse superatas. Ergo cuiusmodi illę iusserūt, decretum fit in hunc modum, Nullū nec delectum, nec transitum Venetis permitti. Tribunal erigi iubent nomine Strofrichtum, & iudices in eo sedere octo & quadraginta. Singulis octo milites attribui. Statuitur, vt hi iudices rerum capitaliū cognitiones exercent. In primis, animaduertant in eos, qui aut iam sunt in vinculis, aut carceri posthac mancipati, aut ad iudicem vocati fuerint. In eum iudicum numerum quemquam cooptari vetant, qui aliquod in Repub. munus administrarit, aut aliquam legationem obierit, aut pensiones acceperit. Quę res eò pertinuit, vt, experientibus & honestioris notę hominibus exclusis, iudicia ad fœcem redigerentur; quę semel mota nihil agit, nisi atrox &

fæuum, certè rapinas, & alienorum bonorum direptiones. Quæ est confuetudo eius factionis, quæ ibi in diffensione ciuili præpollet, & superior habetur. Nam specie puniendi noxios in alterius exitium infistit. Id totum nihil aliud est, quàm tyrannis insolentissima, cui infelix illa libertas vltro se excarnificandam præbet. Nec enim dici potest, quanta vltionis libidine mota illic & armata plebs ardescat. Huic tanto furori Strofrichtum minister est, Strofrichto trecenti sexaginta quatuor satellites. Quid multa? Huic potentiõri factioni nomen libertatis est omnis audacię, crudelitatis, omnium scele- rum occasio, & velamen, infirmiori merę seruitutis nota.

Cæterùm quæ nox proximè sequuta est eum diem, quo legati Heluctici Curia discesserunt, ea cœtibus miscendis, tum itionibus, & reditionibus, multisque clandestinis consiliis consumpta est, vsque dum lucesceret.

Tunc aliis, si qui quieuisſent, excitis, ubi omnes conuenerunt, turbidiffimus quiſque multa diſſeruit in hanc ſententiam, De nihilo Venetis adimi tranſitū, ſi regi relinquitur. Eum enim à rege Venetis conceſſum iri, vt amicis. Omnia æquari oportere; nec plus vni fœderi dandum, quàm alteri. Ergo Gallicum fœdus eſſe redigendum ad veterem formam, eam, qua primùm cum Franciſco Primo initum fuerit. Nullam tunc tranſitus mentionem factam aiunt. Hac ſententia ſcribitur decretum, bonis mœrentibus, ac trifti ſilentio illa flagitia probantibus. Cæterùm illę communitates, quę integræ, & ſyncerę haberentur, me, & Venetum ſcire voluerunt, Nunquam ſe in tantam improbitatē vnà cum aliis eſſe prolapſas, vt fidem mutarent, quam conſtanter tueri in animo habent. Hęc ſunt earum communitatum nomina, Valteſpurgum, Laxium Foppa, Flemſium, Schœuia, Chopina Seſamum,

Sesamum, Mezaucum, Prægallia infra portam, vtrâque Engadina, vallis monasterij, Posclaium, Borgonium, Fruštenauum.

Die decima octaua Aprilis, vt nulum cuiusquam est in turbidos regimen, sed quò quemque impetus præcipitem impellit, eò fertur, à quadam horum seditiosorum manu temerè conglobata in duos, qui huius tumultus autores perhiberentur, quod mirere, impetus fit. Vtrique manus iniicitur. Vterque in carcerem compingitur. Horum alter fuit Lucius ille Beli, cuius supra mentio facta. Huius consiliis furens & armata multitudo ad ea flagitia accendebatur. Quod magis mirere, à nemine protectus ab illis ipsis quos in fraudem induxisset, trahebatur, Episcopo suæ iurisdictioni vim fieri nequicquam queritate. Hæc enim intra septum murorum Episcopatus acta. In ipsum Episcopum intentæ atroces minæ. Fortè & scriba com-

munitatis Tauosij, homo minimè malus, à furentibus idcirco comprehensus non ob aliud, quàm quòd Veneto fœderi subscripsisset, continuò dimissus. Intra biduum quatuor spectatos viròs iurgijs adorti, eos coëgerunt dare vades sistendi se coram iudicibus; quodocunque vocarentur.

Ex communitates, quæ mente, animoque nobiscum essent, quòd talium flagitiorum spectatrices esse cogebantur, ne suos oculos vltra conscelerarent, à seditiosorum contactu discesserunt, & ad sua redierunt; suis tamen nuntiis cum illa colluue relictis; vt si armis tunc quidem minus possent, suis saltem suffragiis Rempub. iuuant. In eo tantum cum cæteris consenserunt; vt Strofrichtum esset. Sed de loco ambigebatur. Nam Grisæi firmabant, talium iudicum sedem Ilantium esse. At nuntij domus Dei Curiam. Vbi, vbi esset,

negotium erat iis formidabile qui magistratum gererent , aut aliquando gessissent. Hic terror , qui quàm plurimos inuaserat , ex eo edicto multiplicatus est , quo cautum fuit , Ne quis durante Strofichto , rei suæ quicquam venum daret , aut pignori poneret. Nemo honestior , aut paulò locupletior quid se futurum esset , tunc quidem conijcere potuit. Nonnulli erant in expectatione eorum , quæ cuique sunt extrema.

Mihi ipsi , qui inter eos versarer , quibus haud magis quàm feris , vllus esset respectus iuris gentium , præter lóginquos , & proximos amicos , multa suadebant , vt me quàm primùm inde euoluerem , vbi consilio nihil regeretur , omnia temeritati , & crudelitati permissa essent ; & aliquò procul ab oculis furiosorum conderem ; ne , in tanta colluuiione rerum , dignitatem mei muneris , me-

amque personam alicui contumeliæ offerrem. Denique, re attentius pensitata, & promptior in spem imperavi mihi remanere. Scilicet, si sensissem ad me iri, id quod Curix ab Hispanica factione agitatum fuerat, proximus, ac tutus mihi erat in ea loca receptus, quorum incolæ nostri essent. Hoc meo consilio constantes in promissis communitates, ipsosque adeò præsidij capitaneos in fide & officio retentos constitit.

De hoc tumultu, & quò denique erupisset, ad cõuentum Badensem literas dedi. Eosque patres testatus sum, Gallicum fœdus ab iis fuisse violatum, qui se hostes humanitatis, & iuris gentium ruptores apertè profiterentur.

Non deerant qui tantam vim hominum truculentorum & sæuorum tam citò conglutinari potuisse mirarentur. Sed id ita euenisse mi-

nus mirabitur is , qui cogitabit istis, quamlibet in multis discordarent, vnum, eundemque finem fuisse , vt locupletissimum quemque in prædam corripere. Quò vt peruenirent, primò patrię charitatem simularunt. Ab hac improbissima ironia ad omnem immanitatem transgressi sunt. Vt bonos sola bonitatis similitudo conciliat, sic improbos praua studia, & hiantes cupiditates, quamuis dissitos, citò condensant. Iam tempus venisse dicunt, cùm se sericis vestibus conspicuos faciant. Victum agrestem, & durum molli, ac delicato commutent. Inter homines liberos nullum oportere esse fortunarum discrimen. Nemini plus opum relinquendum, quàm id, quòd tribus florenorum millibus æstimeretur. Æqualitatem rei esse verum speciem libertatis. Quicquid plus eo quispiam pos-

fideat, id in eos, qui minus habeant, distribui æquum esse. Hæc est illis vera, & sueta tumultuandi causa, cui cætera omnia prætexuntur. Ac tunc quidem non iis contenti, quæ antea flagitiosè fecerant, alios insuper articulos scripserunt in hunc modum, I. Vetusta fœdera confirmentur, & seruentur. II Consilium secretum exturbetur. Posthac nihil tale in Rempubl. inducatur, sed antiqua instituta in ea vigeant. III Gallici capitanei, qui sunt in Valtellina, dimittantur. IIII Pensiones principum extraneorum nemo accipere audeat. Quas priuati accipiunt, eæ in commune conferantur. V Neutrius religionis mystæ se rebus politicis inferant, nisi si cuiuspiam consilium exquiratur. Neque communitatum conuentibus intersint. VI Cohortes pro Venetâ Repub. scriptæ patria non excedant. Qui se-

ous faxit, in hunc, præter amissionem honoris, & fortunarum, capite anquiratur. VII Qui læsæ, & proditæ Reipubl. rei sunt, hi iudicio Strofichti pœnas, quas meriti sunt, luant. VIII Nullus eorum, in quos nunc sunt exulceratæ suspiciones, exeat è patria. Nihil sui quisquam auferat, neue quid arraboni det, donec omnia iudicia consummata fuerint. IX Nuntiis communitatum, quoties ad conuentus mittuntur, ne liceat eam, quam quisque voluerit, orationem habere. Sed eò suæ quisque communitatis suffragium in scriptis deferat. Quicquid ibi decretum fuerit, id quoque scripto comprehensum ad suos referat. Hæc iubent esse rata, fixa, perpetua; & adiici iis, quæ antea nefariè, & flagitiosè decreuerunt. Quæ ne variari possint, à singulis Triumuiris sigillum cuiusque fœderis extorquent. Singula suis

fideat, id in eos, qui minus habeant, distribui æquum esse. Hæc est illis vera, & sueta tumultuandi causa, cui cætera omnia prætexuntur. Ac tunc quidem non iis contenti, quæ antea flagitiosè fecerant, alios insuper articulos scripserunt in hunc modum, I. Vetusta fœdera confirmentur, & seruentur. II Consilium secretum exturbetur. Posthac nihil tale in Rempubl. inducatur, sed antiqua instituta in ea vigeant. III Gallici capitanei, qui sunt in Valtellina, dimittantur. IIII Pensiones principum extraneorum nemo accipere audeat. Quas priuati accipiunt, eæ in commune conferantur. V Neutrius religionis mystæ se rebus politicis inferant, nisi si cuiuspiam consilium exquiratur. Neque communitatum conuentibus interfint. VI Cohortes pro Veneta Repub. scriptæ patria non excedant. Qui se-

ous faxit, in hunc, præter amiffionem honoris, & fortunarum, capite anquiratur. V I I Qui læſæ, & proditæ Reipubl. rei ſunt, hi iudicio Strofrichti pœnas, quas meriti ſunt, luant. V I I I Nullus eorum, in quos nunc ſunt exulceratæ ſuſpiciones, exeat è patria. Nihil ſui quiſquam auferat, neue quid arraboni det, donec omnia iudicia conſummata fuerint. I X Nuntiis communitatum, quoties ad conuentus mittuntur, ne liceat eam, quam quiſque voluerit, orationem habere. Sed eò ſuæ quiſque communitatis ſuffragium in ſcriptis deferat. Quicquid ibi decretum fuerit, id quoque ſcripto comprehenſum ad ſuos referat. Hæc iubent eſſe rata, fixa, perpetua; & adiici iis, quæ antea nefariè, & flagitioſè decreuerunt. Quæ ne variari poſſint, à ſingulis Triumuiris ſigillum cuiuſque fœderis extorquent. Singula ſuis

actis imprefserunt.

At Curienfes, qui principio magniloqui fidem fœderatis feruandam iactauerant, fuum vexillum ex armamentario extrahi, vt fi maiori aliqua vi, cui refifti non poffet, id fieret, & feditiofis immifceri conuiuendo facile funt paffi. Exin Curia tunc quidem omnis Hispanicæ factionis arx fuit. In ea vrbe primò Strofrichtum confedit, fœdum non fuæ tantùm, fed & alienæ libidinis mancipium. Inde primò nequiffimi imperitorum, & impotentium iudicum fatellites per vniuerfam Rhatiam vulturum inftar volitare cœperunt.

Cùm ad diem decimum tertium Aprilis omnium pagorum legati Vnderualda excepta, Curiam veniffent, nihil eis benignè, nec hospitaliter factum. Inducti in eum locum, in quo mandata ederent, tria fe pagorum nomine petere dixerunt, Strofrichti abo-

litionem, eorum qui in carcerem rapti fuissent, liberationem, confirmationem earum literarum, quibus inditum nomen trium sigillorum; quibus edicitur, ne quis, iniussu communitatum, arma capiat. Hoc vbi rescivi, non potui satis mirari, quid ita nulla ruptorum fœderum ab hac tam solenni legatione mentio fieret. Quid ita ij, qui tantis animis minora, & leuiora tractarent, silentio transmitterent ea, in quibus omne rerum momentum esset. Quapropter ad eos per interpretem regis literas dedi, quibus rogabam, vt eius amicitia respectu, cuius vinculo rex, & vniuersum nomen Helueticum constringuntur, velint Rhætos admonere eius fidei, quam sacramento sanxerunt. Quibus rationibus id probè, & vtiliter facerent, eas singulari scripto comprehensas, & interpretatas literis addidi. Sed nequicquam. Responderunt, huiusmodi res gradatim tractari

oportere. Vbi illa tria impetrauerint, se hoc acturos. Usque eò præ liberatione duorum, qui, ob læsam publicam maiestatem, paulò post capite pœnas dederunt, ab istis fœderum violatio in leui habita. Sed, vbi comper- tum est, quinque pagorum impulsu eam legationem ad Rhætos fuisse mis- sam, omne id negotium tam fœdè tractari prudentiores mirari desierunt. Satis constitit, tunc quidem eos pa- gos conuenisse cum Hispanico legato, & in se recepisse, in generali conuen- tu Badensi, qui eam legationem de- creturus esset, nullam de ruptis fœde- ribus, nec de transitu factum iri men- tionem. Ea certè legatio, vt Heluetico nomine indigna, & Hispanicæ libidi- ni ancillans probris vbique lacerari cœpta. Cur, vno ore omnes quieti, ac turbidi pariter inquibant, cur, inquam, petitur, vt Strofichtum nullum sit? Cur non potius, vt in illud non alij,

quàm viri probi, & experientes eligantur? Quid publicæ utilitati inimicius dici potest? Cur postulatur, vt patriæ proditoribus sua scelera impunè sint? Annon palàm est, id istos agere, ne à comprehensis extundi possit, quo auctore, & quibus consciis in patriæ perniciem insurrexerint? Hos tamen singulari Dei permisso in carcerem fuisse compactos. A quibus? ab illis ipsis, quibus plures illorum misti essent, quos ipsimet seditionis duces è quietis turbidos fecissent. Non abolitionem Strofrichti petendam fuisse, sed, vt species eius, quæ sit atrox, ac truculenta, meliori mutetur, ea, in qua & strictum ius, & equitas pariter emineant; illa ipsa, in quam omnes communitates consenserunt, & cui nomen reformationis indiderunt. Æqua, & vniuersis grata postulatio fuisset. Omni quidem tempore & loco, & inter omnis generis homines iustitiam regnum obtinere rerum humanarum ratio po-

stulat. Verùm si se ipsa nunc rebus Rhæticiis suo præsentis numine non interponat, salutem vniuersæ gentis esse deploratam omnes boni consensu fatebantur. His etsi nulla nec prauitas, nec impudentia contradicere poterat, nihil tamen Heluetij tam flagranter vrgere institerunt, quàm ne diutiùs illi, quos propugnatum venissent, in vinculis haberentur. Hinc quoque fides facta, non his tantùm, sed iis omnibus, qui proditiõnis arcesserentur, hoc tam iniusto & superbo postulatu impunitatem quæri. Ceterùm literis trium sigillorum tunc quidem communitatibus nihil dici potuit quod vehementiùs odissent. Scilicet, eas literas dicebant esse inuentum illorum primorum, qui omnes machinas destruendæ populorum libertati conquirant. Nec enim communitatibus aliam reliquam esse rationem reprimendi audaciam, & scelera hominum improbissimo,

rum, quam vim apertam. Quod ius si populo semel ademptum fuerit, actum, scilicet, esse de libertate, quam illi nullo metu pœnæ nunc vendere, nunc opprimere pergant; nedum ut illas pœnas metuant, quas se iamdiu meritos intelligunt. Denique Heluetiis liberrima indignatione responsum his verbis est, Nobis certum est, nihil eorum facere, quæ dixistis. Postridie eius diei, quo hæc acta sunt, illi ipsi Helueticilegati dederunt se in viam, ut adirent communitates, siquid ab eis æquius impetrari posset. Iamque ad urbis Curiaë forum peruenerant, cum eos armata multitudo circumstetit; quam legati, qui equites essent, facile perruerunt. Iamque processerant usque ad portam, ubi catenam extranuerso tensam aduerterunt, quæ equitibus exitum occluderet. Cum isti id agerent, ut eam, citatis equis, translirent, de repente demissa fuit. Et omnes transierunt incolumes, etsi

ter infensas hastatorum cuspides, quæ hinc inde in transeuntes conuersæ fuerant. Ilantium iuerunt. In eo oppidulo fauore plebis excepti sunt, quæ eos ad alia venisse falsò existimabat. Quippe de ruptis fœderibus eam legationem missam fuisse rumor erat. Inde perrexerunt ad Disertinos, & Longanezzios, à quibus nec hilare, nec beneuolè fuerunt excepti, atque adeò sine vllò responso dimissi. Curiam tunc quoque venit legatio Maximiliani Archiducis, per quæsitam nescio quam speciem, re, vt adesset alteri reorum, qui essent in vinculis, ei, cui nomen Beli. Erat enim ab Archiduce iis locis præfectus, in quibus is habet vtile dominium, etsi sunt in tertio Rhætico fœdere. Propalàm hi legati dixerunt, se à serenissimo Archiduce eò missos, sciscitatum, Annon ipsis in animo sit stare paci, quam ipse seruet. Altero loco postularunt sibi dici, An publico consilio, an priuato alicui datum fue-

rit, vt is Beli conderetur in custodiam. Certè eo facto apparere, pacem rumpi. Tunc omnibus persuasum fuit, Austriacam, & Helueticam legationes in Rhætiam venisse i instinctu quorundam Rhætorum, qui metu Strofrichti Ragazzum concesserant. Fuerunt illi primores, de quibus dixi. Quippe hi cum legatis Helueticis ad sua remeantibus Ragazzij conuenerant, id struentes, vt de his rebus omnium pagorum concilium Badę haberetur. Isti vt Ragazzum proficiscerer mecum accuratè, multisque precibus egerunt. Illà Austriacos, & Helueticos legatos redituros dixerunt; & hanc mihi dari egregiam opportunitatem agendi cum ipsis de summa re. Negavi mihi quicquam esse negotij cum iis, quorum aduerterem nullum, qui regiæ causæ fautum vellet. Proinde remitterent me hoc rogare. Cùm non parcerent me vrgere, pernegare institi me cò iturum, vbi fierem specta-

fideat, id in eos, qui minus habeant, distribui æquum esse. Hæc est illis vera, & sueta tumultuandi causa, cui cætera omnia prætexuntur. Ac tunc quidem non iis contenti, quæ antea flagitiosè fecerant, alios insuper articulos scripserunt in hunc modum, I. Vetusta fœdera confirmentur, & seruentur. II Consilium secretum exturbetur. Posthac nihil tale in Rempubl. inducatur, sed antiqua instituta in ea vigeant. III Gallici capitanei, qui sunt in Valtellina, dimittantur. IIII Pensiones principum extraneorum nemo accipere audeat. Quas priuati accipiunt, eæ in commune conferantur. V Neutrius religionis mystæ se rebus politicis inserant, nisi si cuiuspiam consilium exquiritur. Neque communium conuentibus intersint. VI Cohortes pro Veneta Repub. scriptæ patria non excedant. Qui se-

ous faxit, in hunc, præter amiffionem honoris, & fortunarum, capite anquiratur. VII Qui læsæ, & proditæ Reipubl. rei sunt, hi iudicio Strofichti pœnas, quas meriti sunt, luant. VIII Nullus eorum, in quos nunc sunt exulceratæ suspiciones, exeat è patria. Nihil sui quisquam auferat, neue quid arraboni det, donec omnia iudicia consummata fuerint. IX Nuntiis communitatum, quoties ad conuentus mittuntur, ne liceat eam, quam quisque voluerit, orationem habere. Sed eò suæ quisque communitatis suffragium in scriptis deferat. Quicquid ibi decretum fuerit, id quoque scripto comprehensum ad suos referat. Hæc iubent esse rata, fixa, perpetua; & adiici iis, quæ antea nefariè, & flagitiosè decreuerunt. Quæ ne variari possint, à singulis Triumuiris sigillum cuiusque fœderis extorquent. Singula suis

litionem, eorum qui in carcerem rapti fuissent, liberationem, confirmationem earum literarum, quibus inditum nomen trium sigillorum; quibus edicitur, ne quis, iniussu communitatum, arma capiat. Hoc vbi rescivi, non potui satis mirari, quid ita nulla ruptorum fœderum ab hac tam solenni legatione mentio fieret. Quid ita ij, qui tantis animis minora, & leuiora tractarent, silentio transmitterent ea, in quibus omne rerum momentum esset. Quapropter ad eos per interpretem regis literas dedi, quibus rogabam, vt eius amicitia respectu, cuius vinculo rex, & vniuersum nomen Helueticum constringuntur, velint Rhætos admonere eius fidei, quam sacramento sanxerunt. Quibus rationibus id probè, & vtiliter facerent, eas singulari scripto comprehensas, & interpretatas literis addidi. Sed nequicquam. Responderunt, huiusmodi res gradatim tractari

oportere. Vbi illa tria impetrauerint, se hoc acturos. Usque eò præ liberatione duorum, qui, ob læsam publicam maiestatem, paulò post capite pœnas dederunt, ab istis fœderum violatio in leui habita. Sed, vbi comper- tum est, quinque pagorum impulsu eam legationem ad Rhætos fuisse mis- sam, omne id negotium tam fœdè tractari prudentiores mirari desierunt. Satis constitit, tunc quidem eos pa- gos conuenisse cum Hispanico legato, & in se recepisse, in generali conuen- tu Badensi, qui eam legationem de- creturus esset, nullam de ruptis fœde- ribus, nec de transitu factum iri men- tionem. Ea certè legatio, vt Heluetico nomine indigna, & Hispanicæ libidi- ni ancillans probris vbiquè lacerari cœpta. Cur, vno ore omnes quieti, ac turbidi pariter inquirant, cur, inquam, petitur; vt Strofichtum nullum sit? Cur non potius, vt in illud non alijs,

quàm viri probi, & experientes eligantur? Quid publicæ vtilitati inimicius dici potest? Cur postulatur, vt patriæ proditoribus sua scelera impunè sint? Annon palàm est, id istos agere, ne à comprehensis extundi possit, quo auctore, & quibus consciis in patriæ perniciem insurrexerint? Hos tamen singulari Dei permissu in carcerem fuisse compactos. A quibus? ab illis ipsis, quibus plures illorum misti essent, quos ipsimet seditionis duces è quietis turbidos fecissent. Non abolitionem Strofrichti petendam fuisse, sed, vt species eius, quæ sit atrox, ac truculenta, meliori mutetur, ea, in qua & strictum ius, & equitas pariter emineant; illa ipsa, in quam omnes communitates consenserunt, & cui nomen reformationis indiderunt. Æqua, & vniuersis grata postulatio fuisset. Omni quidem tempore & loco, & inter omnis generis homines iustitiam regnum obtinere rerum humanarum ratio po-

stulat. Verùm si se ipsa nunc rebus Rhæticiis suo præfenti numine non interponat, salutem vniuersæ gentis esse deploratam omnes boni consensu fatebantur. His etsi nulla nec prauitas, nec impudentia contradicere poterat, nihil tamen Heluetij tam flagranter vrgere institerunt, quàm ne diutiùs illi, quos propugnatum venissent, in vinculis haberentur. Hinc quoque fides facta, non his tantùm, sed iis omnibus, qui proditiõis arcesserentur, hoc tam iniusto & superbo postulatu impunitatem quæri. Ceterùm literis trium sigillorum tunc quidem communitatibus nihil dici potuit quod vehementiùs odissent. Scilicet, eas literas dicebant esse inuentum illorum primorum, qui omnes machinas destruendæ populorum libertati conquirant. Nec enim communitatibus aliam reliquam esse rationem reprimendi audaciam, & scelera hominum improbissimo,

rum, quàm vim apertam. Quod ius si populo semel ademptum fuerit, actum, scilicet, esse de libertate, quam illi nullo metu pœnæ nunc vendere, nunc opprimere pergant; nedum ut illas pœnas metuant, quas se iamdiu meritos intelligunt. Denique Helueticis liberrima indignatione responsum his verbis est, Nobis certum est, nihil eorum facere, quæ dixistis. Postridie eius diei, quo hæc acta sunt, illi ipsi Helueticilegati dederunt se in viam, ut adirent communitates, siquid ab eis æquius impetrari posset. Iamque ad urbis Curiaë forum peruenerant, cum eos armata multitudo circumstetit; quam legati, qui equites essent, facile perruerunt. Iamque processerant vsque ad portam, ubi catenam extranuerso tensam aduerterunt, quæ equitibus exitum occluderet. Cum isti id agerent, ut eam, citatis equis, transilirent, de repente demissa fuit. Et omnes transierunt incolumes, etsi

ter infensas hastatorum cuspides, quæ hinc inde in transeuntes conuersæ fuerant. In tantum iuerunt. In eo oppidulo fauore plebis excepti sunt, quæ eos ad alia venisse falsò existimabat. Quippe de ruptis fœderibus eam legationem missam fuisse rumor erat. Inde perrexerunt ad Disertinos, & Longanezzios, à quibus nec hilare, nec beneuolè fuerunt excepti, atque adeò sine vllò responso dimissi. Curiam tunc quoque venit legatio Maximiliani Archiducis, per quæsitam nescio quam speciem, re, vt adesset alteri reorum, qui essent in vinculis, ei, cui nomen Beli. Erat enim ab Archiduce iis locis præfectus, in quibus is habet vtile dominium, etsi sunt in tertio Rhætico fœdere. Propalàm hi legati dixerunt, se à serenissimo Archiduce eò missos, sciscitatum, Annon ipsi in animo sit stare paci, quam ipse seruet. Altero loco postularunt sibi dici, An publico consilio, an priuato alicui datum fue-

rit, vt is Beli conderetur in custodiam. Certè eo facto apparere, pacem rum-
pi. Tunc omnibus persuasum fuit,
Aufriacam, & Helueticam legatio-
nes in Rhætiam venisse iunctu quo-
rumdam Rhætorum, qui metu Stro-
frichti Ragazzum concesserant. Fue-
runt illi primores, de quibus dixi.
Quippe hi cum legatis Helueticis ad
sua remeantibus Ragazzij conuene-
rant, id struentes, vt de his rebus om-
nium pagorum concilium Badę habe-
retur. Isti vt Ragazzum proficiscerer
mecum accuratè, multisque precibus
egerunt. Illà Aufriacos, & Helueti-
cos legatos redituros dixerunt; & hanc
mihi dari egregiam opportunitatem
agendi cum ipsis de summa re. Nega-
ui mihi quicquam esse negotij cum iis,
quorum aduerterem nullum, qui re-
giæ causæ fautum vellet. Proinde re-
mitterent me hoc rogare. Cùm non
parcerent me vrgere, pernegare in-
stiti me cò iturum, vbi fierem specta-

tor eorum, quæ agerent illi, qui nulla re fidem facerent, se nostris iniuriis commoueri.

Paulò post, ex eo Badensi conuentu, quem futurum dixi, datæ fuerunt ad Rhætos literæ, quibus Heluetij cum ipsis grauitè exostulant, quod suis consiliis non obtemperauerint, ea potius contempserint. Quid? inquit, An asperius vobiscum loquamur, an illa comitate, & beneuolentia, qua vsque adhuc vobiscum egimus? Vos quidem vtram rationem sequamur, nos dubitare cogitis. Nihilominus tamen adhuc semel certum est experiri, an tot documenta nostræ erga vos beneuolentiæ ad vos flectendos aliquid momenti habitura sint. Nec enim desperamus, quin melius quàm vsque adhuc fecistis, oculos aperiatis. Exponemus vobis, quo statu res vestræ sint, vt, eo cognito, nunc saltem salubrius consilium admittatis.

Dicimus, à vobis esse discursum ad

arma;

arma; & omnia seditione turbata, & quidem aduersus præscriptum eius constitutionis, quam vniuersi operose condidistis. Hac scitis cautum esse, ne quæ communitas, aut vllum conciliabulum, aut quispiam priuatus excitet vllum motum, & arma capiat. Qui secus faxit, eas pœnas luat quæ in sacrosancti iurisiurandi violatores, & hostes nominis, & existimationis Rhæticae sanctæ sunt.

Aduersus eadem cõstitutionem emer-
 sit illud Strofichtum truculētum, quo
 immunitates, summumq; istius Reip.
 ius, & autoritas, tum iura priuatorum
 non solū mutantur, aut minuuntur,
 sed & abolentur. Vestris magistratibus
 omnis iurisdictio erepta est. Ius ordi-
 narium omnibus denegatur. Rhætici-
 tamen legibus non nescitis, cautum
 esse, ne quis sui loci iurisdictionem de-
 fugiat, sed ea sit contentus, sub qua
 larem posuit. Iisdem legibus iuberi,
 vt omnis generis controuersie amicè,

II

& è iuris præscripto terminentur, & quidem per arbitros, & eos quos vocant superarbitros, aut per proximam communitatem. Ne hîc memorentur iniuriæ, omneque genus feritatis & violentiæ, cuius illi iudices sunt improbi ministri; quos tam aduersus indigenas, quàm exteros ius ad libidinem suam nundinari constat.

III Fœdera, quæ maiores vestri fecerunt, in quæ vos ipsi iureiurastis, rescinditis. Iis quicquid vobis collibitum est, detrahitis.

IIII Belli præfectum, qui sistendi se in iudicio vades daturus esset, exclusistis iis immunitatibus, quæ sacri imperij legibus continentur. Et quidem contra fœdus hæreditarium, & perpetuum, quod vobis est cum serenissima domo Austriaca.

V Grauiter peccastis in illa, in quæ vniuersi conuenistis, quæ & ipsi ob signastis, & solenni sacramento sanxistis. Has vocatis literas reformatio-

nis, editas anno millesimo sexcentesimo tertio, quibus forma iudiciorum præscribitur, sanè multò præstantior illa, quæ nunc apud vos in vñu est.

Deo resistitis, eiusque præceptum VI
infringitis, dum aduersus magistratum
vestrum infesti insurgitis:

Isthic non modò nullus regiarum, VII
principalium, Helueticarum legatio-
num respectus fuit, verùm etiam le-
gatos contemptos verbis contumelio-
sis excepistis. In quosdam etiam iniu-
rij fuistis. Atque adeò sunt quos
vi retinuistis. Quæ est immanitas vbi-
que gentium inaudita. In his quidem
omnia iura mundi, & omnia iu-
rata fœdera euersum ire non dubita-
stis.

Qui apud vos semel in ius vocati VIII
fuerint, si non se illico coram iudici-
bus sistere possunt, inauditi, nedum
defensi, aut conuicti damnantur vt
contumaces. Hoc pacto honestissi-
mus quisq; apud vos vita, & existima-

tione, quamlibet innocens, periclitatur.

IX Contra pacem generalem, & fœdera Heluetica, & aduersus omnimodam vltro, citroque commeandi libertatem, quæ vniuersæ gentis nostræ propria est, iussu vestro itinera obsidentur, & quidem, vt res autor dari potest, in aliena terra. Ibi peregrè euntes excutiuntur, literæ intercipiuntur, transeuntes capiuntur.

X Aduersus omnia præscripta pietatis, & conscientiæ obnitentes, contra omnem politicam rationem, contra omnes constitutiones magni scandali auctores extitistis, pestilenti exemplo vicinis subiectis ad rebellionem itinere monstrato. Eos docuistis esse refractarios, & ordinarij magistratus contemptores.

An hæc deceant viros bonos, An per has tam frequentes immanitates concordia, pacisque bona consequi possitis, An his artibus libertas conseruari

possit, vobis ipsis existimandum relinquimus. Ne multa, ex istis moribus tam contaminatis vniuersi plurimum mœrorem contraximus. Iam omnes his tam frequenter videndis fessi sunt. Nemo ista diutiùs ferre potest. Quod si cui vestrum vlla sui reliqua cura est, hoc certè tempus monet, vt vniuersę gentis vestrę tandem aliquando aliquam rationem ineatis. Cuius rei hoc documentum fuerit, si bona consilia admiseritis; nec ea, vt vsque adhuc fecistis, floccifeceritis; quę tamen non aliò spectāt, quàm vt vestra vobis libertas integra, & illæsa maneat, eamque extremo loco, quo nunc est, ereptam, & in tutum receptam videatis. Cæterùm quidlibet facere quod cuique in mentem venit, nulla reputatione iuris, & æqui, nequaquam libertas dici debet. Libertas est, pãcta & fidem tam constanter tueri, vt nulli suum ius adimatur. Nec est detrimentum libertatis, salutaribus consiliis obsequentem

se, facilemque præbere; potissimum quoties obtemperantis & morigeri summa res agitur. At si ea contempseritis, eam vobis scitote certam perniciem fore.

Quamobrem, cum nullis monitis vos quidem locum reliqueritis, nec Heluetia istam confusionem amplius æquis oculis intueri, nec diutiùs ista vestra ferre possit, quæ proficiscuntur ab iis, qui se fœderatos ferunt, haud sanè magis, quam maiores nostri, qui taliùm indignitatum intolerantes fuere, Nos nomine, & iussu cunctorum pagorum, & vniuersi nominis Heluetici, à vobis primo loco postulamus, vt istud maculosum, & inauspicatum Strofrichtum profligetur. Similiter eius acta iudiciaria, delationes, sententias, exequutiones, quicquid huius generis est nunc quidem inductum, in aliud tempus differatur.

Qui carcere detinentur, hos, nullius interposito moræ, si vades dederint,

emittatis. Super hisce duobus postulatis nostris quid sententiæ sitis, petimus vt ad senatum Tigurinum per literas respõsum intra diem vicesimũ quartũ Iunij, per illum ipsum, qui vobis has reddidit, mittatis. Id respõsi tam dilucidè scriptum sit, vt inde nobis liqueat, an ita sitis animati, vt his rebus acquiescatis, necne. Hoc nobis dici, hoc è vobis scire volumus. Quippe si est, vt nostræ petitioni satisfacere, & priora malè consulta corrigere in animum inducatis, constituimus nos quidem legare ad vos aliquot viros probos, & amantes pacis, tum omnis humani iuris consultos, qui, vnà vobiscum ea decernant, quorum ope vestra concordia reuocetur, pax item stabiliatur, libertas deniq; vestra ita muniatur, vt labefactari, nec tam horribili confusione posthac inuolui possit. Postremò, qui pœnam sunt commeriti, in hos legibus animaduertetur, & quidem à legitimo, & ordinario magistratu.

Eâdem sumptuum tanta æquitate ratio habebitur, vt nullum veſtrę libertati præiudicium hinc vobis metuedum ſit. Cuius rei has literas vobis volumus eſſe pro ſponſione, vt ſi ſint eæ, quibus nomen eſt reuerſalibus. Quæ fanè omnia huc tendunt, vt ab iſto, quo eſtis, peſſimo ſtatu, in meliorem reduces fiatis. Quod bonum adipiſci non poteſtis, abſque ope, & adiutrice manu eorum, de quorum propenſo erga vos animo nullus vobis dubitandi locus eſt relictus.

Hæc ſi facere abnueritis, aut ſi nullum nobis reſponſum miſeritis, id quod apud nos pro eo futurum eſt, ac ſi vos nobis morem geſtuos negetis, Scitote, nos quibus modis ad amplectendam æquitatem cogi poſſitis, eorum nullum eſſe prætermiſſuros. Quade re iam captum conſilium eſt: Enimuero abundè cognituri eſtis, legatis noſtris, qui ad vos proſecti ſunt;

id potestatis fuisse datum, quod satis esset ad ea exequenda quæ fecerunt; quamvis de eo isti vestri iudices dubitare visi sint. Hinc quoque intelligetis, quàm illi sint homines nihili, qui Helveticam autoritatem, & potentiam contemptui opportunam ducunt. Eâdem experiemini, nobis non minus esse animi, quàm maioribus nostris, qui quandoque ad oppressos subleuandos, & ad contundendam seditiosorum temeritatem fortiter & animosè confurrexerunt. Verùm, dum res integra est, his malis obuiam ite; & hisce monitis, adhortationibus, obtestationibus nostris, quæ ab optimo animo proficiscuntur, parere in animum inducite.

Rursus Deum Opt. Max. & cunctos mortales testes aduocamus, nos vestrorum malorum nullam culpam sustinere. Quin, haud mediocri dolore affici propter eos, qui inter vos probi sunt, quorum intuitu vobis vique

adhuc parcitum est. Hęc adhuc semel,
& hac vice vos scire volumus; illud
in primis. Vobis & studia, & amici-
tiam nostram nullo nec loco, nec tem-
pore defuturam. Deum oramus vt,
omni discordiæ causa sublata, vos in-
columes esse velit. Dat. die XIII.
Iunij 1607.

Alias insuper literas dederunt ad
Strofrichtum in hanc sententiam,
Mittimus vobis exemplum earum li-
terarū, quas dedimus ad omnes trium
fœderum communitates. Ex iis co-
gnosceatis, quo pacto simus erga vtram-
que partem animati. Vos hortamur,
& monemus, pro nostris fœderibus
sacramento sancitis, & pro eo, quanti
facitis amicitiam Helueticam, ne per-
gatis ea facere quæ vsque adhuc feci-
stis. Neque quicquam tentetis, vsque
dum à communitatibus responsum
acceperimus, & quid super his rebus
sententiæ simus, vos quoque vberius
cognoueritis. Dat. Badæ die XIII.

Iunij 1607.

Vt sanè vehemens, & seuera hæc obiurgatio, ita genti Rhæticiæ salutari futura fuerat, si ab optimo omnium pagorum animo pariter, & Rhætis amico profecta esset; ac proinde si non dubia certis, si non veris falsa miscuisset. De seditione, de immanitate Strofrichti, de fœderibus interpolatis, de legatis violatis, de inauditis, & indefensis præcipitanter damnatis, de itineribus infestis, de pessimo exemplo, quo vicinia ad rebellionem concitatur, ea quæ Rhætis exprobrant, nimirum omnia vtinam non vera. Sed permultùm interest, quo quisque animo quidque faciat, aut dicat. In iis quidem literis opera seruilis aduertitur, quam nimio plures suæ libertatis hostibus dare non dubitant. Cùm de diremptis fœderibus agunt, in rem atroci ne ausi quidem sunt nominare fœdus Gallicum, multoque minùs Venetum, ne cuiusquam aures ea

nuncupatione verberarent. Illud in primis aduertendum, quod illi Beli, & illi alteri, qui patriæ proditæ arcefferentur, qui seditionis duces & autores essent, si modò vades darent, fores carceris non aperiri, id verò maiorem in modum indignantur. Perinde ac si in crimine læsæ maiestatis quisquam aut sua, aut sponforum fide apud vllas gentes dimittatur. Nimirum, satis apparet, hos hac tam vehementi flagitatione, tantaq; ob rem non impetratam indignatione illis vnis & factum, & cautum voluisse, quorum crimina propter similitudinem non deessent qui sua ducerent. Omitto iussu herilia, & omnia asperè & minaciter postulata, prope dixerim imperata. Cui? genti conterminæ, sociæ, & fœderatæ, quæ in nullius mortalis ditione est. At libertate effrenatiùs abutitur. Sit ita sanè. Annon ipsamet ab se suæ cõfusionis satis pœnarũ exigit? Num idcirco ab amicis, & fœderatis ea vis morbi

grauiori morbo cōpescenda? Annon morę aliquid dandum fuit, donec, ira detumefcente, refipifceret? Sed, quid fibi volunt, cū dicunt, præcepto Dei refifti ab iis, qui in magistratum infurgunt? Ecquem hīc magistratum fomniant, nisi illos fuę patrię infenfifimos primores, quorum crebris prauitatibus res Rhætica afflicta est? Qui cū delictorum conscientia populum timerent, in Heluetiam exulatū abierant? Horum nullus tunc, quod ego meminerim, vllum magistratum gefit. Omnes fuerunt priuati. Scio ipsos per vaniloquentiam tunc ita dictitasse, se magistratum à furente multitudine expullos; vt si is expulsus dici debeat, qui metu quæfitionis, & pœnæ solum vertit. Si dixissent, fibi, etsi non hunc, aut illum magistratum gerunt, magistratus dignationem accedere ab ea rerum cura, quæ cuiunque incumbit, hunc oculum Reipub. aut mentem meritò dixeris, videant, ne, quan-

tum ad ipsos pertinet potius dici de-
cuërit , pestẽ & perniciem.

Satis constabat , Heluetios propter
ea , quę in suos legatos contumeliosẽ
commissa fuerant , in Rhatos ultio-
nem feriõ meditari. Cui vindictæ illi
Rhętici primores , vt suę quoque con-
fulerent , continuas faces subdebant.
Sed quod illa Heluetię columina , &
magistratus penetrauit , is fuit metus,
ne tam dirum seditionis exemplum è
Rhætia , veluti contagio traiceret in
Heluetiam. Iam inaudiri cœperat,
Strofrichtum consultare de legatione
Tigurum mittenda sciscitatum an illa
Heluetica legatio consensu, & permis-
su populi in Rhætiam missa esset. Id
quod eõ spectabat , vt populus Helue-
ticus in eandem causam traheretur.
Certè is rumor abiis ortus qui talia mo-
liebantur , iam in agrum Tigurinum
peruenerat.

Interea Strofrichtum quã cœperat,
pergit. Id vnum ibi agitur, vt è multa-

titia pecunia ingentes illi sumptus, qui ab illis iudicibus, eorumque satellitibus tunc fiebant, tolerari possent. Siquid reliqui esset, ea, scilicet, destinata, & parata præda fuit iis, qui huic motui causam dedissent.

De cætero, reis ad Strofichtum vocatis multas indici magnas, & ipsi boni non mediocriter lætabantur. Tantum odij, & irarum in illos primores vniuersi pectoribus fouebant.

Per eos dies, re inter Pontificem & Venetos transacta, Fuentanus, Italici belli spe, & expectatione posita, suis militaribus copiis missionem dederat, in his Germanico perditatui. Hi, itinere in patriam instituto, per lacum Larium rectà pergebant in Rhætiam. Primò ad ducentos excensionem fecerunt in eo loco, cui ex re nomen Ripa. Cùm non crederentur esse plures, eis vt liberè transirent, permissum. Verùm multò maior manus confestim in nauibus conspecta. Hi nullis

præter gladios armis præditi aspici-
bantur. Præterea nuntiabatur, plura
nauigia pone istos esse, quæ nullo stre-
pitu sequerentur, & quidem armis
grauia.

Enimuero milites præfidiarij idcir-
co ad fossam transuersam tunc festi-
nanter dispositi fuerunt, eam quæ an-
tea in aditu Valtellinæ ad multos pedes
depressa, & ad multam longitudinem
perducta fuerat. Ad has quoque naues
missi sunt qui pronuntiarent, eà tran-
situm datum iri nemini. Ab se cohors,
quæ Clauenæ præsidium agitare, vnà
cum oppidanis, qui arma rapuissent,
illud ipsum nuntiari iubet. Ergo Ger-
mani alios tramites, quæ in patriam,
remearent, scrutati sunt. Hoc pacto
fraus, si qua subesset, elusa.

At Curiæ ille Strofrichti confessus,
illis partibus deditus & obnoxius, qua-
rum studiis eam tantam potestatem
accepisset, nulla seruata iuris formula,
sed insigni feritate in illis cognitioni-
bus

bus agebat. Inde ingēs terror in omnes, eos præsertim dispersus, qui, nolente, aut non propitia multitudine quidpiã publici negotij aliquando attigissent.

Porro quonam artes, & externa pecunia perrumperet, ex eo intelligi potuit, quod pro iis reis, qui carcere attinerentur, nulli pugnaciùs causam dicere perrexerunt, quàm qui ad eam rem à Fuentano, & ab illis primoribus submitterentur. Sed, postquam nulla spes reliqua fuit, posse illos, & vadibus datis, emitti, alteri eorum, cui nomen Gaspar Baselga, venenum in offa datum, vt morte repentina, & nullis editis consciis, occumberet. Sed, re depressa, illico datum est ei antidotum, cuius haustu veneni vis discussa. Ipse in inferiorem carcerem abditus.

Cùm omnia in Rhætia sic irent, vt nullus tot malis finis futurus videretur, eæ communitates, quæ de Repub. seorsim sentiebant à seditiosis; quas harum furori concedere coactas Curia

discessisse dixi, quàm armatæ, quàm per suos nuntios Curiam redierunt. His ut animi creuerant, certè expectiores, & confirmatiores factæ ex in bonæ causæ non defuerunt. Quippe quòd viderent iam tempus adesse, quo omnes boni, agmine facto, impios seditionum conatus reprimere audeant. Et hæc quidem ut tunc Reipub. curam animosè susceperunt, ita se infamia exemerunt, & vniuersæ gentis existimationem illibatam seruarunt. Ex quo intelligere licet quantum dedecoris multorum prauitas vniuersis imprimit, tantum laudis paucorum virtutem toti genti addere. Enimvero in hanc partem semper virtus & potior, & potentior est, quàm in illam alteram vitium. Hæc igitur communitates ad Tigurinum Senatùm literas dederunt quibus Heluetico nomini singulares gratias agunt, ob eius in Rhætos animi propensionem, eosque tot labores, & molestias, quas in gratiam ami-

cæ, & fœderatæ gentis pertulerunt.

Cæterùm se ad præsens in id vnum intentas esse, vt ea, quæ vsque adhuc tam turbida, & incomposita fuerunt, in meliorem statum vertantur, ac Strofichtum aboleatur, eiusq; acta rescindantur. Cui rei perficiendæ si ipsæ sint impares, tunc se pagorum auxilium imploraturas. Duo esse, quæ nullius mortalis iudicio permittere possint. Priori loco sunt fœdera, quæ, vt rumpuntur, aut seruantur, proinde vniuersæ gentis fama est. Altero negotium eorum, qui è vinculis causam dicunt. Cùm enim isti læsæ publicæ maiestatis & proditiõis rei sint, sibi destinatum esse, vt in fontes quæstio exercitetur more maiorum. Volunt Heluetiis persuasum esse, nullam eis iniuriam, aut vim illatum iri. Igitur confestim harum Communitatum coactu Strofichti iudices, omni alio negotio omissõ aut dilato, de duobus reis quæstionem habuerunt. Id quod quò temporiùs, &

fyncerius fieret, eæ Communitates è
fuis nonnullos in illum iudicum con-
fessum, de quorum probitate sibi com-
pertum dicerent, cooptari iusserunt. Gas-
par Baselga prior ad questionem tra-
ctus. Ab hoc ordo sceleris tormentis
patefactus est. Deinde cõpositus cum
Beli illa ipsa, quæ in tormentis dixerat,
rata habuit. Certè ipsum Beli tergiuer-
fantem conuicit. Is quoque Beli pri-
mò obstinatè omnia negare. Sed cum
post perlatam primam vim tormento-
rum, iudices nihil de seueritate remit-
terèt, illa ipsa exprompsit quæ Baselga,
atq; adeò plura, & maiora, vt qui plu-
ribus, & maioribus negotiis adhibitus
fuisset. Vterque quicquid in carcere cõ-
fessus fuerat, in eius veritate perseuera-
uit vsque ad supplicium capitis, quod de
vtroque sumptum, de Baselga Idie xiv
de Beli xvj Iulij. Quæ ex vtriusque cõ-
fessione elici potuerunt, hæc sunt, Ve-
tusta quædam diplomata, quibus fides
fit, Episcopatum Curientem, & quic-

quid eius est, esse in clientela ducatus Mediolanensis, Fuentanum firmare esse penes se. Id quod si antea-cto tempore minùs obtinuit, nunc ipse ad rem conferri oportere dicat; æquumque censere vt episcopus nomine clientis, seu vassalli se, & sua iuris Mediolanensis faciat. Cæterùm ea, quæ episcopus suæ ditionis esse firmat, si ei creditur; tantam Rhætice regionis partem occupare, vt, quæ reliqua est, præ hac futura sit exigua. Quod negotiũ vt ad exitum perducì possit, eos, qui Hispano operam dant, omni ope id acturos, vt religio protestantium è Rhætia exturbetur, & in eam Mediolanense fœdus, & autoritas inducantur: Huius rei procurandæ, & promouendæ ipsum Beli ministrum fuisse; cuius manibus, haud ita diu, in aliquot communitates multa pecunia diuisa fuerit.

Eadem ratione multos priuata conditionis homines tentatos, & indu-

Etos, qui hos tumultus facerent, fœderarumperent, promissa transitus abolerent Vtrumque obnoxie omnia fecisse, vt res ad hanc seditionem perduceretur. Eorum, quæ sequuta sunt, se quoque reos esse vterque confessus est. Et quidem de arce Montechij, ac de Mediolanēsi fœdere rem omnem, vt esset, vterque exposuit. His addiderunt nonnulla eiuidem generis vetustiora, & altiùs repetita, quæ præfetti Mediolanenses iam diu in Rhatiscam libertatem moliri cœperint. Túc verò qui se ab his indicatos, aut accusatos fuisse vel leuiter odorati sunt, continuò solum verterunt. Hoc fuit primũ facinus illius Strofrichti, quod hæ, quas dixi, communitates non totum, sed ex aliqua parte ab se reformatum falsò existimarunt.

Ipsæ communitates, cunctis spectantibus, concerperunt eos codillos, quibus continebantur illi articuli, de quibus supra memorauimus.

Illos dico, qui Curiaë ab Hispanica factione conscripti, & in vulgus dispersi fuerant, quibus & fœdera rupta, & promissum transitus expunctum. Fœdus item Mediolanense eadem communitates comminuerunt, & obliterarunt. Totum illud Strofichtum abolere, & in eius locum aliud sufficere agitarunt. Sed inchoatæ, non perfectæ rei laude contentæ, quò acrius incœperant, eò languidiùs desierunt.

Has ego communitates, quæ Curiaë strenuè rem gererent, tunc admonendas putavi eorum, quæ ad me perlata fuerant, quæ talia essent, vt, non nesciri publicè plurimùm interesset. Rogarunt me, vt ad ipsas propiùs accederem, quò plures, atque adeò omnes me loquentem exaudire possent. Vt eis morem gererem, veni ad plarenam. In itinere cohortium duces, & officiales ad quinquaginta in equis obuios habui cum militibus moscheta;

rijs ad septingentos, qui in orbem dispositi me medium statuerunt. Ergo circumfusos salutavi verbis regis. Deinde ipsis de eo gratulatus sum, quòd rupta fœdera restituisent, & alia nefariè acta rescidissent. Omnes commonefeci, vt memores, & imitatores auitę virtutis estimarent, quàm firmũ Rheticę libertati præsidium Gallicum fœdus semper fuisset. Ipsos prouidenter facturos, si nullius improbitate, atque artibus id sibi patientur extorqueri, sed Gallicam amicitiam sibi antiquissimam ducent. Iis Deum adesse, qui diuini, & humani iuris reuerentes fidem sanctè colunt, & promissorum religionem, vbi opus est, præstant. His artibus amicitias ali, & fœderatos ad suppetias ipsis ferendas efficaciter inuitari. In his regem, de cuius in Rheticã Remp. beneuolentia non dubitent. Id potissimũ accurent, vt iustitia libertatẽ tueantur, ac stabiliant. Vnde hæc sum-mota sit, ibi non censerì esse homines,

sed gregem immanium ferarū. Iustitiæ comitem addant clementiam. Quippe nimia vltionis cupido non minùs quàm iniustitia intelligitur esse rebus publicis & feralis, & luctuosa. Hanc impotentiam si studiosè vitabunt, nihil publica maiestate indignum admittent. Ab ipsis impensè petij, vt in iis rei gerendæ occasionibus, quibus me adiutore vti possunt, ne mihi, ne labori meo parcant, quem, mandatu regis, ipsis vniuersis libenter impendo. Eos quoque hortatus sum, vt paucos eligerent, quorum fidei credi possint illa, quæ ipsos ex me cognoscere nonnullum operæ pretium duxi. Hæc, cùm ad suburbium accessissem, iis, quibus hæc prouincia data, exposui. Ille quidem dies, qui fuit decimus nonus Iulij, his rebus absumptus est.

Etsi pagis Helueticis abundè satisfactum videbatur iis literis, quas ad ipsos à strenuis, quas dixi, communitatibus datas fuisse memorari, nihilo-

minus tamen ex Heluetia alia in Rhætiam legatio per eos dies est profecta. Hinc sciri potuit super rebus Rhæticiis plura consilia apud Heluetios habita fuisse; nec pagis per eas literas fuisse satisfactum, quas ad eos bonæ illæ, quas memoravi, communitates dedissent. Isti Heluetici legati, qui tunc essent quatuor, cum postridie eius diei, quo ad Curia suburbium accesseram, mane venissent ad me, mihi ea, ad quæ missi ab suis essent, singillatim exposuerunt. Primo loco dixerunt, se petere à Rhætis, ut deinceps nullus neque Strofrichto sit, nec eius satellitibus locus. Hac ratione sumptibus parci posse, quos constat esse intolerabiles. In eius Strofrichti locum aliud sufficiat in quod soli cooptentur homines experientes; eique confessui locum statuunt eum, in quem ipsi quoque Heluetij conuenire possint. Qui item eis securitatem præstet, qui iniquis ante hunc diem iudiciis oppressi dicantur;

& vbi cuique allatas contra se accusationes repellere liceat. Præstent ergo vt iis, qui has propter causas patria, & penatibus extorres sunt, fide publica veniēdi huc potestas fiat. Quæ omnia sic accipi volunt, vt non idcirco Rhætiam libertatem, quam saluam cupiunt, minui postulent, sed vt nequid contra præscriptum iuris, & antiquæ consuetudinis admittatur. Hęc tam æqua si non impetrauerint, enimvero pagis affatim fore occasionis circumspiciendi quibus ea rationibus consequi possint. Se quidem ad suos continuo redituros. Me summopere rogāt, vt ad hęc impetrāda sibi adiutor esse velim. Illud potissimum, vt liceat episcopo legitimis modis tueri causam suam. Nec enim par esse, vt tali viro quispiam negotium faceat. Id tamen si quis tentauerit, intelleturus, inquit, est, eam rem pagos ægerrimè ferre, non solum catholicos, sed & protestantes. Sperare se, me huic tam

iusto desiderio cumulatè satisfacturum. Benignè, & beneuolè respondi; pollicitusque sum, quicquid in manu mea sit, id me enixè præstaturum, quò ad meliorem statum omnia perducì possint. Tùc multa suspicio fuit, istos non solùm impulsu Fuentani; sed eorum primorù, qui essent in Heluetia, quærere nouam occasionem aduersus Rhetos; quos per speciem tuendæ Rheticæ libertatis, Heluetici iuris facere tentarent; & rem tantam ab hac iudicij forma inchoarent.

Cæterùm sumptus ad eum usque diem à cohortibus facti, qui in ingentem summam excreuissèt, eos omnes, ad quos ea res pertinebat, mirè anxios habuerunt. De ea re mecum curatè actum est ab iis, quorum maximè eam pecuniam solutam esse intererat, qui fuerunt multi mortales; in his duces præsidij, qui pro debitoribus sponsores fuissent. His dixi, me summa fide, ac diligentia daturum operam, vt rex,

pro sua erga Rheticam gentem benevolentia, præstet, ad se quantum spectat, ne sua fides communitatibus oneri, aut fraudi sit. Qua de re cum intentius, ac sæpius actum esset, æquum eam rem tractantibus visum, ut id vnum æs alienum, quod pro fœderibus restituendis contractum esset, in tres partes æquales diuideretur, quarum vnã Rhæti, alteras illi, quorum fœdera restituta essent, si omnibus ita videretur, dissoluerent.

Inter hæc Heluetios parare se bello quotidie, constanterque nuntiabatur. Quærebant omnes, quæ res eos tam vehementer in gentem Rheticam animaret. Quid ita Heluetia in vicinos, & fœderatos tantis animis insurgeret. Prudentiores fatebantur, satis esse causæ ex eo, quòd in personis legatorum Heluetiorum ius gentium violatum fuisset. Non deerant qui alia dicerent; Quòd, scilicet, in ruptores fœderum, & patriæ proditores legibus vindica-

tum esset; Quòd fœdera essent instaurata; quòd Rhæticae gētis honestos qui prope collapsus erat, absque vlllo ipsorum, aut illorum primorum, quos ipsi fouerent, interuentu, aut opera, nunc quidem restitutus esset. Nimirum, hinc Rhætos pœnam commeritos.

Strofrichti quoque pèruicax audacia plerosque magnopere conturbauit. Cùm enim veteres iudices ex decreto earum communitatum, quas egregia opera Rhæticae existimationi consuluisse dixi, se eo magistratu abdicare iuberentur, vix quisquam eorum vt huic decreto obtemperaret, animum induxit. Nondum auerterant eam prædam, cui inhiabant. Nondum ex bonis damnatorum pecunia in fiscos redacta. Nihil adhuc erat, quo quisquam inde vnctior discederet. Hinc obstinatiores facti non dubitarunt, inuitis omnibus, & sola impudentia freti eum locum tenere, ac decreto communitatum improbius obniti.

Cæterum non solum in Heluetia miles aduersus Rhætos scribi cœptus, sed seorsim à cæteris quinque pagis, quibus nomen est paruis, quorum opera Fuentanus ex sua libidine vti dicebatur, in Italicis præfecturis delictum habebant. Et hi quidem palàm Mezauco infesti erant; cuius incolæ qua ratione se, & sua tuerentur, seriò cogitarunt. Isti quoque quinque pagi in quodam conuentu, qui apud Gerisouiam habitus, articulos conscripserunt eo sensu, & iis verbis contextos, quibus fidem faciunt, Apud se Rhætos esse eo loco, quo sunt apud victorem victi. Hi articuli, vt credibile est, potius ea mente scripti fuerunt, vt Rhætis essent contumeliosi, quàm vt iis locum esse posse quisquam sanæ mentis homo crederet. Vt vt est, eos infra ponere visum, cuiusmodi tunc in Rhætiam allati venerunt in manus meas.

Sequentes articuli à pagis catholicis tunc proferentur quando eum Rhætis instituta tractatio fuerit.

I **E**pisopus & Episcopatus, quantum ibi hominum est, tum quicquid censetur esse in censu episcopatus, ea omnia sint perpetuùm protecta & tuta; tum ab omni sumptu, vi, & iniustitia prorsus immunia.

II Catholicis Rhætis auxilium præstito fit, ne eis vlla vis fiat in iis, quæ ad religionem pertinent. Nullus ei edicto locus sit, quo cautum est, ne Curiaë quisquam rei sacræ causa adeat episcopatum. Quin detur opera, vt quacunque extenduntur fines terræ Rhæticaë, cui sacro quisque volet, ei intersit. Denique ei, quam vocant libertatem conscientiaë, locus vbique sit. Edicta item, & mandata aduersus religionem catholicam antehac edita rescindantur. Nec vllum eius generis in posterum

posterum fiat. His de rebus cum Rhætis catholicis consilium habeatur; potissimum quo pacto hæc ad effectum perducì possint.

Eæ leges abolèantur, quæ vetant vllum in Valtellina Ecclesiastici ordinis hominem exstare, qui è Rhætia non sit oriundus. Item illa, quæ teneram ætatem ita educari, & institui vetat, vt sacris initiari, & ad ordines ecclesiasticos promoueri possit. Id quoque curetur, ne ibi protestantes vllum literarium ludum exerçant.

Literæ, quas vocant trium sigillorum, & aliæ vetustæ Rhætorum consuetudines propemodum prolapsæ restituantur. His si quid addi necesse fuerit, addatur. Id potissimum, ne ad vllum Reipub. negotium à singulis communitatibus plus vno nuntio mittatur. Quæ ratione tot corruptelæ, quibus & ipsi probi deprauantur, vitari queant.

Videndum quibus rationibus ea regio, cui nomen octo iurisdictiones, ad

III

III

V

Q

fui principis obsequium, ac proinde ad religionem catholicam reuocari possit.

- VI Graui pœna multentur concionatores protestantes, quos vocant Ecclesiastas, si vllis ciuilibus negotiis interesse audeant.
- VII Quisquis dona ad corruptelam acceperit, in hunc capitali supplicio animaduertatur.
- VIII Quam primùm aliud tribunal, aliiq̃ue iudices eligantur, non suspecti, quò ius dici legitimè possit. In autores eius tyrannidis, quę nunc Rhētos conterit, exempla edantur. Qui rerum capitalium rei tenentur, in hos omne omnium impensarum onus incumbat.
- IX Ne Rhætis liceat vllum posthac fœdus facere, nisi Heluētis consciis, & illud adprobantibus.
- X Ne dehinc Rhēti habeant vllum legatum apud ipsos commorantem; cum ab his tumultus excitari dicantur.
- XI Ratio exquiratur, qua fœdus Ve-

netum rumpi queat. Tum qua ratione effici possit, vt Rhætia cum Gallia, & Mediolano conueniat, vsque eò vt vtrique satisfiat.

Quibus similitudinibus, & inimicitis XII
quædam Rhætice familiæ exerceri solent, extinguantur. Fiat edictum, quo vniuersi moneantur, vt ipsi inter se, & cum multitudine concorditer agitent.

Cùm apud Rhatos omnia tranquil- XIII
lata fuerint, tunc tradant Heluetiis oppidulum, cui nomen Maianfeldum, siue Campus Maiæ, & Malansium pagum. Hæc ab his per aliquot annos habeantur, quò pacta, & promissa constantiùs seruari, & reuerentiùs haberi possint.

Postremò cum domo Austriaca, & XIII II
cum Mediolano tractatio instituat, quæ eò spectet, vt vterque nostræ gentis curam suscipiat. Copiæ militares pagorum catholicorum aperta camporum obtineant; nec inde priùs ab-

scedant, quàm se protestantes ad sua receperint. Hæc illi.

Per idem tempus Maximilianus Archidux cunctos, qui arma per ætatem ferre possent, in vniuerso Tyrolensi comitatu armari iussit. Fuentani quoque militares copiæ propiùs Valtellinam accesserunt. Neque quisquam ampliùs dubitabat, quin eò bellum illaturus esset, quod denique Venetiis patraturus esset.

Cùm ergo præsidium in Valtellina continuari tunc maximè opus esset, quartus stipendij mensis regis benignitate superioribus accessit.

Iisdem diebus iussu regis cum Nuntio pōtificis, qui in aula, degit, de reb⁹ Rhæticiis in hanc sententiã actum est, Velle regem, pontificem non nescire, se, ut cunque casura res sit, ad futurum Rhætis, si eos Fuentanus aggressus fuerit. Id ipsum Hispaniæ regi nuntiatum fuit, ne ultra ibi Fuentano laxiores frangi dentur.

Tunc vniuersæ Rhæticiæ gentis concilium, quod quotannis semel cogitur, cui nomen Ponsdago, Tauosij habitum. Eò cum rogatus venissem, peti- tum à me est, vt, quas pensiones vocāt, (sunt annua regis erga multos priua- tos beneficia) ex in commune, hoc est, communitatibus dentur. Antea communitates, vti dictum est, edixe- rant, Ne quis in posterum eas pensio- nes caperet, indicta ei, qui secus face- ret, pœna capitis, amissione bonorum, perpetuæ infamiæ nota. Excita ad tam noua petēda plebs ab Hispanicis haud magna mole fuerat. Certè qui hoc vel- lent, ea fuit multitudo egena, liuida, turbarum, & seditionis cupiens. Capi- tibus tam vilibus quòd vix vllæ pensio- nes dantur, eas à nemine capi æquum censent. At Hispani, qui huius postu- lati vltimi autores essent, id summa ope curabant, vt, Gallicis beneficiis submotis, sensim, & subdolè in eo- rum locum Hispanicę ampullę substi-

tuerentur. Respondi, me de ea re scripturum regi. Eâdem eos qui prudentiores haberentur summonui frustra esse eos, qui speciem regiæ benignitatis mutatum iri sperent. Quid? Num rex, quæ nunc est sua munificencia, hanc patiatur fieri debitum? Scilicet hoc esset, si ea pecunia in commune distribueretur. Siquidem imperita multitudo regiis donis indit nomen mercedis, & quidem debite, nec intermorituræ.

Tunc intelligi cœpit, quàm insigni beneficio eæ cõmunitates quæ è Strofrichto malos iudices submouendos susceperant, sibi vniuersam Rempub. deuincire potuerint, si, omni illa colluue egesta, bonos & iustos in improborum locum substituisent. Sed, re inchoata, non peracta, in eo tribunali remanserunt non iudices, sed maiorem partem feri prædones, quos domestica egestas, & proxima pecuniæ spes & cupido vltionis ad omnem immanita-

tem exstimulabat. Isti ergo omnibus modis tentarunt exequi sententias eas, quibus magna vis sectionum, quas ipsi conuertissent in fiscum, continebatur; ne omnibus pariter hic bolus è faucibus eriperetur. Curienses quoque creditores impensas in cauponis diuersoriis factas flagitabant. Sed gumeri illi Strofrichti satellites vbiq; reppererunt, qui istis exequutionibus acerrimè resisterent. Et verò singulæ communitates debitores aduersus festinatashorum exactiones protegendos susceperant. Dicebatur, nullas ampliùs esse partes Strofrichti; cuius iudicia sint cassa. Pars iudicum, vbi hæc viderunt, huic tanto consensui cessit; & sponte eiuravit, ac domum quisque regressus est. Altera pars Curię remansit vnà cum iis qui à nonnullis communitatibus domus Dei, tertiiq; fœderis nuperrimè in Strofrichtum adlecti essent. At Grisæi fœderis communitates consensu omnes iudices mutari voluerunt, prorsus

ad eum modum, quem Heluetij censuissent. Ex omnibus iudicibus veteres ij qui Curia remanserant, habiti sunt homines ære diruti, & in omnem auaritatem proni, quibus tota in rapinis, & in iniustitia spes esset; denique Hispanica mancipia. Nouatum ergo tunc quidem Strofichtum dicebatur, sed meliori mutatum nemo sensit. In eo, scilicet, hominum improborum tantum remanserat, vt rectis collegarum iudiciis illa lues intercedere potuerit. Sanè cùm isti nulla publica vi ampliùs cohiberentur, viris probis, & modestis, ipsique adeò Reipub. illudere non dubitarunt. Sic viuitur vbi nemo supra cæterorum æqualitatem sic eminent, vt valido aliquo, & summo imperio malas seditiosorum libidines coercere, & cunctos in officio continere possit. Enimvero illa æqualitate nihil esse inæqualius, atrocia experimenta quæ illic vsque recurrunt, quotidie docent. Hæc fuit iis Rhætis, qui in Hel-

uetiam concesserant , recens occasio
 geminandi suos questus apud obuium
 quemque. Vulgabant , quanta esset
 illorum iudicum atrocitas , & super-
 bia , qui nulla publica autoritae addu-
 ci potuissent, vt eiurarent , & meliori-
 bus cederent. Atque adeò quæ Stro-
 frichti culpa, & improbitas esset, hanc
 iniuriosè vniuersæ genti assignabant.
 Addebant, se esse communitatibus in-
 uisos , propemodum vt discipulis ma-
 gister paulò seuerior esse consuevit.
 Idcirco inde se nihil æqui sperare , sed
 omnia immania & sæua.

Certè qui primò nihil aliud, nisi di-
 luendorum criminum facultatem po-
 stulassent; tunc, vt cœpi dicere, apud
 quosdam Heluetiorum primores tan-
 tum potuerunt, vt illos isti omni ope
 protegendos susciperent, & quamlibet
 reis peterent obliuionem anteactorû,
 hoc est, impunitatem eorum omnium
 quæ deliquissent. Verùm cùm id com-
 munitatibus nunquam persuaderi po-

tuisset in eo constanter perseueratum est, iuri vt esset locus. Mirum tunc accidit, istos in Heluetia tantum tumultum mouere potuisse, cùm eorum nulli, si Episcopum excipias, nihil adesset, quod cuiquam subdere spiritus posset; non genus, non auitæ opes, non vllus perpetuus magistratus, aut aliqua autoritas & potentia perennis, non vlla merita. Quibus denique si breuem, & incertum, ac sæpius infustum & emendicatum alicuius paganæ multitudinis fauorem dempseris, non alio loco sunt, quàm de grege vnus. Nisi si quis dicat, his in Heluetia fauisse illos, qui similibus delictorum sibi cõscij essent. Nam similes eadem spes, iidemque metus facillimè conciliant. Cæterũ Helueticis decretis exequendis duæ legiones properanter scriptæ sunt, vnà à pagis catholicis, altera à protestantibus. Vtramque Heluetij vsque ad Rhætia conlimitia promouere de-

creuerant, easque ibi subsistere iussuri erant, donec per vtriusque gentis internuntios aliquid inter vtramq; gentem transactum esset. Id quod eò pertinebat, vt, si Rhæti decretis Heluetiorum non obtemperarent, si illos primores non restituerent, si patriæ turbatoribus sua delicta impunè esse nolent, si non rerum gubernacula iisdem redderent, si non, Strofichto abrogato, aliud, alieno arbitrato in eius locum substituerent, in quo non solùm Rhætis, sed Heluetiis fedendi ius esset, si non, inquam, has condiciones subirent, Rhæti Heluetiis vt essent loco hostium. Porrò quoties illi primores apud Heluetios mala patriæ suæ loquebantur, vera memorabant, sed mala mente, & animo malo. Ipsis quoque Heluetiis, etsi eadem omnes decreuerant, longè dispar animus fuit. Nonnullos vicinæ, & fœderatæ gentis cura stimulabat.

Alij Hispano operam dabant. Et

suam mobilitatem ab aliena firmitate veluti digito demonstrari, id verò sibi, vt probrum, obiici, ægerrimè ferebant. Quod vt obliterari posset, id, scilicet, agebant, vt Rhætos eòdem inducerent, eosque potentissimo vicino versandos traderent. Nec aliud illi articuli loquuntur, quos proximè memoravi. Nullus istorum concoquere poterat id quod in Rhætia apud quàm plurimos fixum esset, Eos, qui in liberam Rempub. Hispanicam autoritatem inducunt, esse hostes patriæ, & in eos, vt in atrocissimi criminis reos severissimè vindicandum.

Non de nihilo creditum est, hanc omnem tragœdiam eò pertinuisse, vt Rhætice Reipub. forma prorsus mutaretur; & pro populari statu Rhætia iugum paucorum acciperet, quorum primi futuri essent illi primores, quos metus pœnæ compulerat in Helvetiam. Prudentiores adnotabant, id exempli in ipsa Heluetia iamdiu ob-

tinuisse, & ibi rerum si non arbitrium, at tractationem à multitudine sensim translata fuisse ad paucos. Exin exteris Helueticæ libertatis, & integritatis infidiatoribus aditus ad tales fuisse promptos, & faciles. Ergo quæ olim fides, & constantia in ea gente ita muniret, vt essent impenetrabilia, hodie aurum transmarinū perrupisse. Quam existimationem, quæ hodie inualuit, nec refellere, nec confirmare in animo est. Tantùm liberis populis autor sum, vt fructum libertatis non constituent in libidine, & intemperantia, ac ne in vlla quidem opulencia, sed in ea Reip. administratione, quæ fidem faciat prudentiæ paucorum, & concordia potentiæque vniuersorum. Ibi vnusquisque cura & prouidentia regem agat; & animi moderatione semper sit vnus è multis.

Tunc quidem in Heluetia & visa aperta parabatur, atque eadem solennis quædam legatio in Rhætiam destina-

batur, quæ futura esset Ragazzij ad diem vicesimum primum Octobris. Verùm vt à multitudine intemperanter libera vix quicquam tempori, & obedienter fit, Communitates suos nuntios Curiam tardiùs miserūt, quàm vt Heluetiorum literæ legi possent, quibus eam legationem ibi ad eam diem adfore nuntiabatur. Idcirco ipsi quoque Heluetici legati dare se in viã neglexerunt. Diceres, vtrinque in curia, & mutuo contemptu certatum. Paulò post, cùm nuntij communitatum Curiam ad id ipsum conuenissent, & id quoque serum esset, quod vnum sibi restare videbatur, literas dederunt ad Heluetios in hanc sententiam, Si huc velint legationem mittere, amicè eam, & beneuolè exceptum iri. Eâdem pagis, ob susceptos pro Rhætica Re- pub. labores gratiæ superioribus similes actę. Et hac quidem gratiarum actione omnis hæc de Rhæticiis rebus tractatio quodammodo terminari vi-

sa. Sequuta solùm Tigurini senatus legatio est, quam ab eo tunc impetrassent illi Rhætici primores, qui reditum in patriam hac ratione moliebantur. His datum, vt ea legatio Ilantium proficisceretur, vbi, scilicet, Strofrichtum confederat.

Ipsi Heluetij tunc primùm existimauerunt, in vado rem Rhætiam esse; nec eam suæ opis ampliùs indigere. Quippe omnes Rhæti, ne illis quidem primoribus exceptis, vltro sunt consentire visi in iurisdictionem eius Strofrichti, quod falsò reformatum diceretur.

Tunc quidem intellectum est, non suoapte ingenio Heluetios paulò ante tot minas intonuisse, sed illis primoribus instigantibus. Hi quoque vt sibi nonnihil spei alludere cœpit, ad mitiora flecti Strofrichtum posse, remissiùs omnia apud Heluetios contenderunt. Ipsi Heluetij in alieno negotio languidiores redditi præter illas minaces literas nihil tentarunt, extra delectum

duarum legionum, quæ domi remanserunt. Huc denique tantum irarum recidit, ut quò acrius exarsissent, hoc euidentiùs elanguerent.

Spes ergo nec tenuis, nec inanis fuit, multitudinis ira deflagante, omnem illam Strofrichti sæuitiam terminatum iri argento aliquo multatio. Quæ plaga non infligitur corpori, sed rei. Eoque tolerabilior futura erat, quòd hoc pacto præteriti grauiorum pœnarum metus leuari, ac redimi poterant. Id quod ab iis, quos iudiciorum metus & expectatio perterrefecerat, ne speratum quidem fuerat. Ergo primores illi, fide publica ad hoc impetrata, ut se singuli coram Strofrichto fisterent, impunè in patriam remearunt. Sed horum duo genera fuere, Vnum eorum, qui Reipub. malè gestæ, & repetundarum arcesserentur. Alterum eorum, qui aliorum criminum rei essent, ut pote subiectorum, dum magistratum gererent, expilatorum, & aliorum

aliorum sanè grauiorum malefactorum. Verùm stratis multitudinis odiis, omnia vbique mitescebant. Plerique, posito metu, ad ingenium redierunt.

Talia vt plurimum sunt cœpta populorum, principiò acria, post languentia, postremò inania. Quid multa? illam rigidam & districtam seueritatem excepit inexpectata quædam impunitas, aut certè ea coërcitio, quæ est impunitati proxima. Cui dehonestamento ex aliqua parte velando repperit, & vulgatum, talium criminum probationes fore difficiles, ac diuturnas. Ergo iudicia sequuta sunt ea, quorum exitus fuit animaduersio pecuniaria; ac ne ea quidem prout delicta fuissent, sed prout quisque multitudini magis minusue inuisus esset. Qui flagitiosiores haberentur, his super multas adscriptæ sunt infamiæ notæ, hæc in primis, Ne quam in posterum Reipub. partem attingerent. Sed hoc frustra. Nec enim ibi, rebus quietis;

quisquam rei iudicatæ exactor est. Nec tamen defuerunt communitates, quæ his iudiciis non puniri crimina, sed foveri dicerent. Et verò tanta indignitate compulsæ inibi fuerunt, ut ad arma discurrerent, & infensis animis rectè pergerent ad Strofrichtum, eique extrema minitarentur, si non ibi sanctiùs & seueriùs ius diceretur. Postremò hæ quoque ab iis, quæ mitiora censerent, mitigatæ cum essent, nò ultra in quemquam quæsitum, aut animaduersum. Per id tempus ignis violentia Selinum extremum inferioris Engadinæ pagum, antequam restingui posset, consumpsit. Ad primam huius cladis auditionem omnes Engadinenses excitati metuerunt ne aliqua vicinorum Tyrolensium fraude illud incendium excitatum esset. Derepente itum ad arma, & concursus armatorum ad illa confinia factus, relictis domi scæminis & pueris. Sed comperto, fortuitum incendiū fuisse, omnes ad sua redierūt.

Cæterùm etsi hi tumultus quodammodo conticuerant, non tamen publica res vllò adhuc stabili loco erat. Vt eius, qui recens è morbo conualuit, valetudo nutat, & membra vacillant, ita post tantos motus omnia ibi adhuc nebulosiora aspiciebantur. Vt ex alto ad littus eiecti, quò se quisque sub tetum receptaret, circumspiciebant. Nemo adhuc quid sperare auderet, aut quid desperaret, eloqui poterat. Tali rerum statu omnes meliora cupere. Nemo quo autore, & vnde ea aduentura essent, eloqui posse. Quem Rhæti vt grauem, molestumque vicinũ formidauerãt, hic si non apertus hostis, at infensus remanebat. Et quàm exacerbatus esset, ex eo intelligebatur, quod nuperrimè, ne qui commeatus ex agro Mediolanensi in Rhætiam portarentur, edixerat. Quo animo alij proximiores fœderati in Rhætos essent, qui eorum consilia non admisissent, nemo liquidò scire poterat. At iis, qui fuissent

in suis fœderibus insignitè læsi, ac despecti, nondum satisfactum erat. Ergo, quia regi in tam variis animorum motibus cum ea gente incertissimum fœdus esse videretur, nobis quid inde sperandum, aut expectandum esset, explorare statui. Ne, dum Gallico fœderi improbis artibus hinc ab inuisoribus nostris, hinc ab insanientibus illuditur, nos talia patientiùs, quàm par est, tolerando eandem insaniam insanire videremur, nec furori remedium, sed alimentum præberemus.

Cùm huic meo consilio rex annuisset, rem aggressus sum. Quod antea factum esse, nunquam fando auditum, singulas communitates conueni, donec omnes obissem. Ad eum pagum rectà pergebam, in quo conuentus communitatis haberi solent. Præmittebam qui nuntiaret ministrali (is est singularum communitatum magister, siue magistratus) me eò venire, ut in populi conuentu ea exprome-

rem, quæ ab rege haberem in mandatis. Petere ræe vt quamprimùm, quod commodo magistratus, & multitudinis fieri possit, ad concionem vti populus vocetur. Cùm multitudo ad diem dictam de more conuenisset, ac se, ita vt ibi sit, in orbem disposuisset, ibi vnà cum magistratu sedès apud circumstantes eam orationem habebam, quam res moneret. Nam si ea communitas in iis esset, quæ aduersus Gallicum fœdus non stetissent, eius fide, & constantia collaudata, seriò vt quæ cœperat, pergeret, hortabar. Si communitas fluxa fide fuisset, si vna illarum esset, quæ nec fas, nec fœdus respexissent, ibi verò fraudes, quibus circumducta esset, singillatim enumerabam. Cùm impostores assererent, scripto fœdere nullam regi transitus copiam fieri, nedum amicis eius, nec eo fœdere Franciæ Delfinum comprehensum esse, dixi, eos omnes, qui hæc spargerent, in manifesto mendacio

deprehendi. Simul cum dicto exemplum authenticum tabularum fœderis regio interpreti, qui mihi staret ad latus, aut scribæ communitatis in manum tradebam, qui illud vniuersis audientibus recitabat. Cùm ad clausulas transitus, ac Delfini ventum esset, ibi cunctos vt singula verba aduerterent, & expenderent, idemtidem monebam. Tunc omnis scrupulus vniuersis vsque eò eximebatur, vt multorum fremitus procul exaudiretur, querentium & indignantium quòd sic sibi data verba essent. Hæ erant consensu clamantium voces, ô Improbos, qui nobis ista perperam narrarunt ! ô nos nimium credulos, qui istis aures tam pronas præbuerimus ! Peracta recitatione, ea, quæ in rem viderentur, addebam; id potissimum, ne quam impudentibus sycophantis in posterum fidem adhiberent. Si quid dubij in cõmunitate fortè oriretur iis de rebus, quæ ipsis, & nobis communes sunt,

de eo ne quemlibet blateronem, sed me consulerent, & ad me mitterent. Quippe qui super ea re id tantum responsurus sum, quod ita esse certissimis argumentis compertum habere possint. Ac ne quid tale vlli communitati oneri sit, sponendi me suppeditaturum sumptus iis, qui de ea re ad me mitterentur. Postremò vniuersos vehementer hortabar, vt in posterum, sicuti viros bonos, & fortes decet, in promissorum constantia fideliter permanerent. His omnis multitudo non solum assentiebatur, sed in aliquot communitatibus summa alacritate acclamatum, me presentente, fuit, *Viuat rex, Viuat Gallia.* His peractis, à magistratu petebam, vt codicillos, quibus tota res contineretur, consignatos, & authenticos mihi traderet, quos regi mitterem. Id ipsum circumfusa multitudo disertim, summoque studio iubebat. Tunc verò quod paulò ante in conuentu Ilantij habito propalam

dixeram, Velle regem eorum sumptuum tertiam partem dissoluere, quos eæ communitates Curia fecissent, quarum opera fœdera restituta essent, Hem, inquibam, fidem regis libero. Illico ea pecunia à quæstore in conspectu cunctorum numerabatur. Eâdem ab vniuersa multitudine omnia lætitiæ signa, dextris, vt genti mos est, elatis iterabantur. Vndique geminabantur voces, quibus testatum fieret, ipsos regionum beneficiorum gratos acceptores esse: Simili ratione omnes Rhæticas communitates intra sex menses adij, sæpius asperrimo hyemis, & ipsa hyeme eo anno valde sæua. Ab singulis codicillos consignatos, quales dixi, abstuli. Declarationes vocarunt. Cuius negotii ea celebritas fuit, vt solennis nouatio fœderis dici potuerit, qua nihil per eos dies nec in Rhætia, nec per finitimas gentes illustrius innotuit. Nihil ibi mendaciis, & versuutiloquis fœderû interpretationi-

bus loci relictū. Luci, & veritati omnis caligo cessit. Hic fuit exitus meæ ad omnes Rhæticas communitates profectiois. Exin cuncta Rhætia de Gallico fœdere vnum sensit. Iisdem fere diebus à Strofrichto, nam ea tunc publica autoritas sola in Rhætia eminebat, & à compluribus bonis viris per literas rogatus fui, vt vnà cum ipsis publicæ rectionis reformandæ curam suscipere, quæ diutiùs, & grauiùs quàm Reipub. expedit, laborat ex iis morbis, quibus si non quamprimùm obuiam itur, verendum est, ne denique fiant insanabiles. Hunc addunt fore cumulum meorum in Rheticam gentem officiorum. Respondi, Nihil me regi gratius facere posse, quàm si in ea totus incumbam, quibus hoc tempore subleuari Rhætica gens potest. Videant modò ipsi ne rem negligant. A me nihil eorum desideratum iri, quæ sunt in manu mea. Eius rei posthæc

nonnullos idem talem admonui. Sed nequicquam. Nam corrigi mala instituta, & melioribus mutari ij nolunt, quibus sua malitia quæstui est. Ergo id consilium eorum incuria destitutum mansit, quorum interesset in ea gente turbas foueri.

Inter quæ, quòd iudices Strofrichti negarant, se causam episcopi cognituros, res ad disquisitionem communitatum missa.

Per eosdem dies acceptæ sunt à Fuentano literæ, quibus facta fides est, quantum eius dolori indignationis accessisset ex eo, quod capitali animaduersione puniti essent illi, qui suæ factionis in Rhætia duces essent. Extremæ eæ literæ erant minaces. Qui est potētium mos, quoties impotentius irascuntur.

Tunc quoque nomine Veneti senatus regi cōfirmatum est, omnes Italici belli metus euanuisse; certè nullos amplius militum delectus ibi haberi.

Quinetiam quidquid vsquam copia-
rum contractum fuisset, iis omnibus
nunc missionem dari, in his à Fuenta-
no. Ea re senatum Venetum censere,
vt extra periculum Rhæti cùm sint, è
Valtellina maxima pars præsidij dedu-
catur, eaque se fœderati exonerent. Ibi
vna tantùm cohors relinquatur. Hac
re è Veneto legato cognita, censuit
rex, non solum minui præsidium
oportere, sed omnino dimitti. Nam
cui rei vna cohors in Valtellina, nec ad
laceffendum, nec ac propugnandum
valida, certè toti prouinciæ leue præsi-
dium? Annon ea potius vicinum irri-
tari, cui tantula manus futura deridi-
culo sit? Ergo regiis literis paulò post
ad me datis, iussus sum eius præsidij
præfecto quid regi placeret, significa-
re. Protinus literis meis acceptis vnà
cum aliis præfectis præsidio decedit, &
intra quadriduum cum copiis præsidia-
riis cis Alpes conspicitur, relictis tan-
tùm tutandæ fossæ militibus ad quin-

quaginta. Repentinus hic præsidij in Rhetiam reditus vniuersos perculit. Quippe iam fama à Veneto secretario dispersa fuerat, non toti præsidio, sed eius parti missionem datum iri. Hinc & Venetus, & capitanei præsidiarj non dubitarunt vulgare, me eius missionis autorem esse, qui ab rege stipendium præsidio vltèriùs processurum negem. Cùm tamen eâdem Veneti senatus benignitas immensùm attolleretur, qui se vni cohorti, quæ ibi præsidio relinquenda esset, daturum mediam stipendij partem polliceretur. Repente pittagum Curiam vocatur, quò vt me conferrem, vniuersorum verbis rogatus sum. Vt ibi fui, quidam eius confessus nomine exorsus est longam orationem, quæ eò pertinebat vt intelligerem, quantum discriminis Valtellina esset aditura, si inde omne præsidium educeretur. Idcirco, inquit ille, pittagum decreuit eò mittere milites ad centum & quinquaginta, qui vnâ

cum illis, qui ibi relictī sunt, nusquam abscedant, sed fossæ præsidio esse pergant, donec toto præsidio quid fieri oporteat, constitutum sit. Interea ingenti vniuersorum consensu peti à me eam pecuniam, quæ mediam eius stipendij partem conficiat. Is eam rem ita exaggerauit, propemodum vt si vnus cohortis præsidio Valtellinam defendi posse, in confesso esset. Adidit, eam impensam non fore diuturnam. Atque adeò & ad regem, & ad senatum Venetum destinatam esse legationem, quæ ad vtrumque has ipsas preces deferat. Id quoque à me maiorem in modum peti dixit, vt cui ad regem hæc legatio data fuerit, huic accurata commendatione adesse velim. Et periculum quidem dixit instare ab Archiduce Maximiliano, qui id agat, vt quicquid iuris principes Austriaci in Partensi regione habent, suprafas, & æquum intendatur. Ab eodem Archiduce episcopum Cu-

riensem in clientelam acceptum pro regi. Cuius rei initium, ac documentum sit castrum Furstēburgum ab ipso occupatum. Cuius vt utile dominium sit in censu episcopatus, certè directum esse penes Domum Dei. Ergo non tantum ipsum hostilia meditari, sed fecisse. Pleraque adiiciunt his similia, quibus fidem faciunt suos metus non esse vanos. Id quod si est, saltem vnus cohortis præsidio firmari Valtelinam oportere. Respondi ad hunc modum, vt quicquam de præsidio statuum, præter id, quod habeo in mandatis, non est in manu mea. Nec enim nescitis, vobis à rege in tres menses promissum fuisse stipendium. Tribus mensibus, rogatu vestro, à rege impetraui vt adderetur quartus; postremò etiam quintus. Nec interea vlla vnquam à rege amputandi præsidij facta mentio, donec Veneta Respublica monuit regem, nihil amplius eo præsidio opus esse; cum in Italia, omnia

quæ metum facerent, aspiciantur esse tranquillata. Ergo rex huius missionis nec auctor, nec repertor est, nisi post Venetos, quorum fidem sequutus huic præsidio finem statuit. Quod si cuiusquam interest, vnam cohortem Valtellinæ præsidio relinquere, is rei sibi conducibilis, aut etiam necessariæ sumptus toleret. In eorum partem eos vocare parcat, quorum sitne ibi præsidium, non sit, nihil interest. Non ergo indistincta & promiscua relinquenda, sed iustis terminis fœderatorum causa vobis diuidenda est. Valtellinam vobis adimi, & fieri iuris eorum, qui erga Venetos non sint bene animati, graue Venetæ Reipub. negotium est. Vnde enim è gentibus transalpinis vlla manus ei auxiliatrix appareat, si hic ad Venetam ditionem aditus obseptus fuerit? Grande ergo Venetis momentum Valtellina vestra est, per quam vnam nunc quidem iis aduentare auxilia possunt, non cuiusmodi ex aliquo Illy-

rij angulo, aut à paucis infulis, aut in frequentibus, & scopulosis littoribus ad se accersere quandoque possunt, sed valida, & numerosa; earum, videlicet, gentium robora, quæ ab incunabulis bello durantur. Ne multa, pro vestra prudentia satis perspicitis, non ideo regem Valtellinam defensam cupere, ut hoc pacto sua tueatur, sed, quod hosce sumptus libenter tolerat, id ad vnam regij animi magnitudinem referri oportere. Porro si vos, id quod Deus prohibeat, Valtellinam amitteretis, vallis pulcherrimæ & fertilissimæ fructus, fateor, amitteretis. Verùm vestræ vobis sedes hîc saluæ nihilo minus manerent, quas nullus hostis, vobis tantum non perpetuo somno grauatis, peruadere potest. At quibus è vestro singulari damno vniuersale periculum creatur, hi illi sunt, quibus cum vobis nunc rem esse intelligitis. Hi vobis sunt compellandi. Regem, cuius benignitatem numquam in vos claudi

claudi sensistis, maioribus, ac diuturnioribus remediis seruate. Illa mihi credite, efficaciter petuntur, quæ, recogente, & pudore non verante, petuntur. Quò verecundiùs cum tam munifico fœderato agetis, eò beneficentiozem eum experiemini. Ergo id quod æquum est, vos quidem feceritis, si, vnde vobis alienam opem circumspectandi orta necessitas est, inde auxilium petieritis. Nam cur motuum ciuilium impensam minus præstet is, qui motibus causam dedit, quàm is belli sumptus toleret, cuius culpa bellum excitatum est? His cùm nihil responderi posset, verbum non addiderunt. Me tantùm die sequenti, missis ad me paucis, vniuersæ gentis nomine impensè rogarunt, vt ne, in hoc tanti momenti negotio, ipsis deesse vellem. Dixi, me qua fide cum ipsis vsque adhuc egerim, cætera porrò acturum. Videant modò ipsi an suæ verecundiæ esse putent, quemquam de ea re ad re-

gem mittere. Hæc quamuis ij qui aderant, vera esse faterentur, tamen Veneti fœderis autores, iidemque nostri oſores id malitioſè egerunt, vt regis creberrima & vberrima dona Venetę huius pollicitationis oppoſitu obſcurarent. Inſiſtunt peruiaciùs publicare, quanta ſit Veneti principis in Rhætos animi propenſio, qui medię cohorti, hoc eſt, centum & quinquaginta militibus ſtipendium ſuppeditare ſit paratus, cùm id ſe rex facturum neget. Rei totius inuidia regem grauare pergunt. Neque quiſquam eorum reputauit, odio Veneti fœderis Gallicum à motis communitatibus nuper fuiſſe ruptum. Quot poſtea ſumptus regem feciſſe? Quot ab eius miniſtris labores exantlatos fuiſſe, vt illud vnà cum Veneto reſtitueretur? Nam quod Venetum fœdus à motis communitatibus exturbatum quaſi poſtliminio tunc reuocatum fuit, annon id Veneta Reſpub. regi accepto referre debet? Quis

posthæc Rhætos otio & quieti reddi-
 dit? Quis genti tot miseris circumual-
 lata manus auxiliares vtiliter porrexit?
 Ecquis est ille alter, cui tantum bene-
 ficium debitum sit, nisi vnus tantus,
 tamque beneficus fœderatus? Cùm in-
 terim Venetæ Reipub. ministri mani-
 bus compressis, harum atrocitatum
 otiosi spectatores essent, nec ab eis ex-
 tra illam stipendij præfidiarij partem,
 teruncius vnquam in hisce motibus ex-
 primi potuerit? At nunc in ea re, quæ
 nihil ad regem, ad Venetos potissi-
 mùm pertineat, Venetam liberalita-
 tem immensùm efferri; idque enixè
 agi, vt rex adigatur ad parendum, si
 diis placet, Veneto decreto. Id quod
 si facta fecerit, tunc tantum regem Ve-
 netæ factio diffamare, & in summam
 apud communes fœderatos inuidiam
 vocare audeat. Plurium, præter has,
 hæc quoque vox fuit, in his hominum
 tertij fœderis, Se nihil à Venetis & of-
 ferentibus accipere, nec eis vlla re

obligari velle. Quod enim Respub. è tot malis emerferit, id totum esse beneficium vnus regis. Iam enim sedatioribus animis ante acta reputari, & beneficia regis componi cum iis, quæ aliunde accepta essent, cœperant.

Tunc Veneta factio tentauit; an paucula pecunia, nimirum si singulis fœderibus darentur mille coronati, à communitatibus emi possent codicilli, siue declarationes iis similes, quas ego à singulis abstulisssem. Sed intellecto, quàm id nequicquam, & ridiculè agigaretur, hanc tam nugatoriam, & absurdam petitionem premere satius duxerunt, quàm turpem eius rei repulsam pati, quæ nobis nulla pecunia comparata esset, sed officiorum crebritate, & emerendis beneficiorum magnitudine, & frequentia fœderatorum studiis.

Eodem tempore episcopus, qui negasset, de se, qui sit princeps imperij, notionem ad tria fœdera pertinere, co-

rum se iudicium subituum professus est. Igitur decretum est, ut quæsitores, & cognitores legantur, qui illud iudicium perficiant. Atque ut se is legitime tueri possit, ei copia fiat redeundi in patriam fide publica. Sed fœdus domus Dei, quoties de episcopo, & episcopatu agitur, eam esse suam singularem notionem audacter adseuerabat. Alia duo fœdera vniuersæ Reipub. eam esse constanter affirmabant. Hæc sententia, non obstinatiùs pertendente Domo Dei, præualuit. Verùm episcopus nulli talium iudicio se committere ausus, & paulò post aliam viam ingressus quinque pagos sibi aduocauit. Nec verò sibi ius dici, sed aliquam de se, suisque rebus tractationem institui cupiebat. Et verò inde ad paucos dies in Rhætiam venerunt duo Helueticæ legati Vriensis, & Lucernensis, vterque summus domi magistratus. Hi Altestinum ad me diuexerunt; & quinque pagorum literas, quas vocant

fidei, siue credentiæ mihi inscriptas, & alteras regij legati, eius qui esset in Heluetia, mihi reddiderunt. Has vbi legissem, dixerunt, pagos commiserescere eius calamitatis, quæ episcopum oppressisset. Ipsos non nescientes quantum apud communitates auctoritate valeam, petere à me, vt, quantum ope possem, ei adiutor essem. Se de hac eadem re egisse cum legato regis, qui agit in Heluetia. Eum ipsis esse pollicitum, se de eo scripturum regi, cuius nunc super hoc negotio mandata expectentur. Id me etiam, atque etiam obsecrant, perficiam vt iudicio supersedeatur, donec regiæ maiestatis literæ adsint. Certè nihil ab episcopo contra Gallicum fœdus fuisse commissum. Prorsus indignam rem esse, eum, qui sit sacris addictus, ea potissimum dignitate hominem, cuiusquam mortalis, nisi vnus pontificis iudicio obnoxium esse. Si ipsis pro illo rogantibus mos gestus fuerit, se verò eius rei

gratia ei plurimum debituros, cuius in hoc & studium, & beneuolentiam perspexerint. Hac quidem ratione ea mala posse euitari, quæ consecutura sunt exemplum tam pestilens; si est ut episcopus capitaliter laceffatur. Respondi, vniuersum nomen Christianum nuper euidentibus argumentis cognitum habuisse, quanta cura in id rex incubuerit, ut pax Italiae inconcussa maneat, tum ut Rhætica hæc gens concordie, & quieti reddatur. Omnes regiones ministros, ubicunque terrarum sint, eodem spectare, & quantum in vnoquoque est, hanc rationem sequi iussos. Huic regio, tamque pio desiderio, ut, qua re maximè possem, obtemperarem, in eo verò me semper laborasse. Et in Rhætis quidem magnam esse factam commutationem rerum; & pro iis ærumnis, quibus hanc gentem antehac depressam ipsimet viderint, nunc vbiq; aspicere omnia quieta. Ad hanc tranquill-

litate[m] vt perueniri posset, me, iussu regis; neque curæ, neque labori paruisse. Siquid huius generis peragendum restet, ne dubitari quidem posse, quin mens regi eadem sit. Expectandum; inquam; ab regia bonitate est, vt eius incendij scintillas, si quæ adhuc sunt; consopiat, & proterat. Verum cum nunc quidem magna res, & singularis agatur; quæ est reductio episcopi; nihil à me sine singulari mandato suscipi posse. Ipsos sibi, pro sua prudentia; subiicere posse; quot, quantæque difficultates hoc negotium circumstant. Rem enim esse cum ea gente, quæ nuper è magnis fluctibus enatarit; cuius voluntates nondum coalescant; vniuersi potius scindantur in multa; eaque diuersissima studia. Idcirco manifestum esse, in tali negotio cum opè, & auctoritate rationis aduocandum, & expectandum esse auxilium temporis. Rem quidem animosè suscipi posse. Sed tutius

videri, nihil sibi in tanta animorum diuersitate spondere. Equidem, inquam, vbi accepero iussa regis, nulli nec occasione, nec vlli earum rerum deero, quas ad meam fidem pertinere arbitrabor. Hoc responso contenti Curiam ire perrexerunt.

Non mihi tantum, sed nonnullis aliis bonis, & prudentibus viris tunc quidem id quod dicturus sum permirum accidit. Cum ipse non solum essem in Rhætia, verum Altestini habitarem, qui locus non plus horæ itinere Curia distat, nunquam tamen secretarium Venetum mecum de iis egisse, quæ si studiis coniunctis acta fuissent, rectius & felicius administrari poterant. Enimuero regis maiestatis erga Venetam Rempub. animi propensio, & similis eius serenissimæ Reipub. erga reges Christianissimos obseruantia ab vtroque nostrum flagitabat, vt in iis rebus, quæ à Rhæticiæ Reipub. fœderatis concorditer agi possent, nos

quidem vnanimis versaremur. Equidem pro mea virili id dederam operam, vt omni, qua possem, beneuolentiæ significatione eum secretarium ad eandem animi inductionem inuitarem. Sed me nihil egisse, re semper intellexi. Vsq̃ue eò is videbatur congressum, & consuetudinem meam de industria vitare. Ac tunc quidem cùm Venetias reuersurus esset, nec ipse quàm quantum dixi, longiùs abessem, mihi per epistolium valedixit. Verùm morbo implicitus. Curia tunc quidem remanere coactus est, vsq̃ue dum conualuisset.

Tunc verò priusquàm se in viam daret, ad me venit, non quia mutatus, sed, credo, postquam quidpiam de ipsius ratione tam peruersa à me communibus amicis indicatum inaudisset. At ego eam occasionem nactus, amicè, & mitibus verbis apud hominem de eo questus sum, quod nulla nobis vilius vnquam negotij communio fuis-

set. Ipsum satis scire, non per me, quominus aliter fieret, stetit, qui ex iis quæ ad me è diuersis locis perferrentur, ea ipsi mittere consuessem quæ non nesciri ad Rempub. Venetam magnopere pertineret. Se non esse nescium meipsum aliquando id consilij dedisse, quod ego mihi amplectendum putassem; cum, Curia relicta, Tusium habitatum iui. Tunc enim autor ei fueram, ut se ipse eò pariter conferret, & quidem propter eas causas, quæ & graues, & ipsi cognitæ cum essent, se id quod amicè suaderem, facturum dixerat. Si fecisset, non se iniuriæ opportunum reddidisset; non ius gentium in sua persona pollui; non se indignis modis contra decus, ac dignitatem Reipub. Venetæ haberi vidisset. Sed bono consilio pretulit irritam spem conciliandi sibi & suis plebem Curientem, quam tunc à nobis, ut dixi, improbis quorundam improborum artibus abalienatam videret. Verum se illa ingenia tunc quidem nondum

pernosse, haud multò post intellexit. Non reticui de iis rumoribus, qui aduersus regias rationes à Veneta factio-
ne malignè spargerentur. Id potissi-
mùm ei exprobraui, quod cùm nuper-
rimè pittagum Curiaè haberetur, ipse-
met eum confessum palàm hortatus
esset, vt legatos ad regem destinarent,
per quos ab ipso peterent partem sti-
pendij eius cohortis quæ contra ipsius
sententiam in Valtellina præsidium
agitatura esset. Nec tamen erat nescius,
Venetum legatum, qui in aula regis
degit, dixisse, consilium regis de toto
præsidio dimittendó, nulla cohorte
excepta, Veneto senatui magnopere
probatum fuisse. Cur ergo, inquam,
hîc aliud abs te, tuisque dicitur? An
vobis defunt aliæ occasiones alliciendi
studia communitatum, nisi earum
odia in regem concitetis? Annon pa-
làm est, id vos agere, vt omnis huius
missionis inuidia in regem, eiusque
ministros incumbat? Hîc victo silen-
tio prorupit, dixitque, legatum regis,

qui Venetiis est, in collegio dixisse, regem pecuniam pro dimidio vnus cohortis stipendio esse collaturum. Ibi ego, Nunquam fuisse factum. Nec eū regis legatum vllum aliud, quod huc pertinet, ab rege mandatum accepisse, quàm illud ipsum quod mihi missum fuisset. Et hoc verum esse, me scire è plurimis regis, & eius regij legati literis. Enimuero id quod mihi rex disertim scripsit, per istas ambages fœdè circumduci; tum id, quod nunquam fuerit, pertinaciter pro eo, quod solidè scio, verumque est, vulgari, prorsus rem indignam esse. Cùm ad hæc obmutuisset, mihi valedixit. Morbenium profectus, inde ad pittagum literas dedit hac sententia, Quod ad præsidium attinet, senatum Venetum censere, in tali negotio regis præcipuas esse partes. Quicquid rex fecerit, id ipsum Venetos esse facturos. Certè nusquam sui dissimilis illa ipsa, quæ antea dixerat, quasi apud non intelli-

gentes, iterare non dubitauit, addito primis illis verbis nescio quo lenocinio, quò regem maiori inuidia oneraret, si suam pecuniam in aliena negotia profundi non iuberet. Prorsus ille è sordibus tenacitatis pulchram benignitatis famam captabat. Et quæsitæ artis esse putauit, immerentem posse odio onerare, & eâdem alium quempiam pro solido beneficio, beneficij simulatione demereri. Huc quoque id artificij pertinuit, vt Hispano irascendi Venetis propter præsidium omnis occasio adempta esset; omnis eius rei siue culpa, siue inuidia in regem inclinaret, si ipsius videlicet, sumptibus, & autoritate illud præsidium in conlimitio Mediolani poneretur. Ad hæc patranda adhibebantur ex illis primoribus nonnulli, qui nobis tunc quidem essent infensiores, quòd, ipsis inuocatis, & sine vlla ipsorum opera Gallicum fœdus à communitatibus instauratum esset. Antea quidem isti hoc sibi sem-

per sumptferant ; vt fecum legati regum & principum de publica re, non cum communitatibus agerent. Atque adeò cùm etiam effent in Heluetia, hæc palàm loquebantur, Det operam regius legatus vt in priftinum locum reftituamur. Nos verò reftituti fœdus inftaurabimus. At ipfe qui non nescirem quid hominis horum quifque effet, nunquam animum inducere potui, eos, qui fe patriæ reddere non poffent, inftaurando fœderi aptos, aut fatis validos effe. Horum quoque technis perfectum efft, vt noua quædam, & abfurda, ne dicam impudentia poftulata nomine communitatum ad me perlata fuerint. Quæ res ex eo originem duxit, quòd earum communitatũ cohortibus, quæ fœdera rupiffent, nemo fumptus fuggerebat. Et ideo in magno ère alieno remanebant. Et verò cùm ipfe communitates adirem, iis vnis regium munus dederam, quæ Gallicum fœdus aduerfus aliarum

impetum constanter tutatae essent. Iis; quae seditionem conciuerant, & fluxa fide vsae, nec bonae, nec fideles manserant, ne vniuersalis laetitiae, quae è confirmato foedere vbique exoriretur, prorsus expertes essent, dederam quidem aliquid, sed quod neutiquam id munus quod aliae acceperant, equaret. Iste ergo quae videret, cum aliis, quam secum benignius actum esse, seq; adeo adhuc obertiores remanere, propter eos sumptus, quos Curiae suae cohortes in diuersoriis fecissent, Hispanicae factionis, illorumque primorum impulsu parem à me pecuniae summam ei, quam aliis dedissem, impetrari posse sperarunt. Id insuper maleuoli homines vulgo iactabant, iniurium esse, si haec communitates regiae liberalitatis expertes, ac proinde deteriori conditione essent, quam aliae. Nec enim regi foedus tantum esse cum illis, quibus id muneris datum, sed & cum istis. Quin etiam res eò processit, vt inturbidæ

bidæ illæ communitates, quæ fœdus seruassent, his vocibus inductæ existimarint, ad concordiam stabiliendam magnopere pertinere, vt istis quoque præ manu daretur aliquid, quo accepto, & sibi, & aliis impensè gratularerentur, & quietè agerent. Hæc est intemperantia multitudinis, vt beneficiorum dignitate se indigni dignis æquari æquum censeant. Si distinguuntur, illorum sit iniuria, qui loco præmij se pœnas commeruisse intelligunt.

Denique id responsi ad ea dedi, quo audito, eæ communitates quæ regium munus accepissent, se tanti regis iudicio, & munere singulariter honestatas fuisse magnopere lætarentur. Sanè dignitate muneris omnes equari, rem indignam censui. Denique perfeci, vt aliæ non liuore, sed bona æmulatione sibi cum illis certadû intelligerent. Quæ res eius postulati autores vsque eò perculit, vt denique suæ eos audaciæ puderet simul, & pigeret. Non

potuit illa tanta impudentia validiùs confutari, quàm perficiendo vt eis prauè cœpta secus caderent. Non hoc contentus ad omnes communitates literas dedi, quibus breuiter exposui, quot, qualiaque intra anni spatium fuissent in gentem Rhæticiam magni regis beneficia; non vt hæc commemoratio esset exprobratio, sed vt illorum, quos dixi, nequitiam quæ sæuissimè in nos grassabatur, in medium protractam, vniuersis spectandam & cognoscendam præberem.

Nondum regia munera exhaurire poterant ingentem vim æris alieni, eaque nomina, quæ Curiaë facta essent. Idcirco communitates ad me miserunt rogatum, vti ab rege impetrem id quod me Ponsdagum vniuersorum nomine Tauosij obsecrasset, nimirum, vt annua regis beneficia, quæ priuatis distribui solent, in commune Rhæticum distribuèrentur. Nec enim alio pacto communi-

tates hoc tanto ære alieno laborantes leuari posse. Respondi, frustra id peti; quod aliquot Helueticis pagis petentibus olim denegatum fuisset. Regem tamen eius rei certiozem feci. Id potissimum dedi operam, vt ne nesciret, præsidij causa communitates adhuc immerfas esse ære alieno. Id rex vbi rescivit, ne eas, quæ bonæ, & fideles fuissent, fidei suæ pœniteret, nihil cunctatus, iussit eam pecuniam, quæ peteretur, eo tantum anno in commune dari, vt inde ea nomina dissolui possent, quæ præsidij causa facta essent; non alia. Regiæ maiestati gratiæ à communitatibus actæ.

Anno sequenti, qui fuit millesimus; M DC VIII sexcentus octauus, communitates illud ipsum petere institerunt. Certè id agi constabat, vt rei per gentes fœderatas nunquam vsitata pessimum exemplum iteratò proderetur, nimirum, vt ea consuetudo semel & iterum introducta communitatibus que-

fitum ius esset; aduersus quod si quid postea secus fieret, id contra morem & consuetudinem fieri meritò queri viderentur. Sanè nemo repertus, qui regi talis beneficentiæ suator esse auderet. At ipse rex, communitatum precibus toties, ac tam suppliciter ingestis tunc quoque flexus, ab se impetrari passus est, vt tantumdem pecuniæ hoc etiam anno ipsis numeraretur. Verùm ea lege, & quidem fixa, & immutabili, ne in posterum ab se quicquam desideretur, præter id, quod scripto fœdere disertim continetur. Tunc verò regia munificentia à probis hominibus concelebrata illos inuidos, & osos nosros immane dictu quantum perculerit. Quippe iam omnes fatebantur, non latis verecundè vni regi id oneris imponi, quod ab horum malorum autoribus, aut certè ab omnibus fœderatis æqualiter sustineri æquum esset. Non tamen defuerunt, qui hoc regium munus tam insi-

gne, & luculentum ea conditione accipi oportere obstinatissimè negarēt. Isti videlicet, cum rege, non vt cum munifico datore, sed propemodum vt cum debitore, qui crebrò interpellandus esset, agendum censebant. Nulla magnificentia eos demereri poterat, si non recente aliqua subinde cumularetur. Ad hęc semper arrecti, & erecti erant. Eare Curia per integrum biduū summis contentionibus agitata, tandem vicit ea pars, quę conditioni, vt æquissimæ, subscribebat. Denique hac tanta regis beneficentia consultum constat solutioni æris alieni, quod ingens fuisse constitit. Si quid fortè restitit, quod haud ita multum fuit, id postea communitates & sensim, & commodo suo dissoluerunt.

Cæterùm cùm episcopus à iudicibus vocatus non se in iudicio stitisset, tandem vt in cõtumacem lata sententia in hunc modum est. I Siquid nomine episcopi, extra vectigalia episcopatus,

Mediolani actum sit, id cassum & irritum esto. **II** Sese is tribus fœderibus subiicito; & ea habere summum ius in se & sua agnoscito. Id fito intuitu earum pactionum, quę fuerunt inter eadem fœdera; excepta tamen domo Dei, sub cuius tutela, quam protectionem vocant, Episcopatus est. **III** Nulla in posterum Episcopus negotia tractato ex iis, quę pertinent ad tria fœdera, quęque non sunt iurisdictionis episcopalis. **IIII** Episcopum has conditiones subeuntē tria fœdera sua gratia, suoque favore complectuntor; eiq; ad suam sedem redire permittunto. Si in hæc non consenserit, exul esto; tum episcopali dignitate multator. Tali re, domus Dei, more suo, alium episcopum in eius locum substituito. **V** Hęc sententia ad omnes cõmunitates mittitor. Eæ ante diem xv Augusti declaranto, in hac sententia quid mutant, quid firment. **VI** Episcopus mille ducentos coronatos pendito. Ex his sex-

centi in solutionem sumptuū impenduntor. Reliqua pars ei multa esto. Totam summam numerato. Nec prius in possessionem episcopatus redito. VII
Tres è singulis fœderibus lecti viri eū sacramento adigunt ad ea seruanda quæ hoc iudicio continentur.

Per eosdem dies in Rhætia nihil aduertebatur, quo gentis quies interpellari posse quisquam crederet, cū de repente emerfit negotiū perplexum. Diceres id compositò à quibusdam agi, ne quando à metu, & à periculis ea gens vacaret. E ministris protestantibus vnus inductus est in vallem Mezauci. Hęc est vna è Rhæticiis communitatibus, iis, quæ Italico sermone vtuntur; & ipsa Italię est cisalpina. Quippe varia tribus linguis Rhætica gens est, Qui populi eam partem incolunt, quæ vergit in Heluetiam, & Germanię proxima, & cisalpina est, moribus & sermone puri puti Germani sunt. Qui degunt in iis conuallibus, quæ sunt in-

ter altissima Alpium iuga depressæ, velut quoddam inter Italiam & Germaniam interstitium, vtris sunt appendiculæ vix dici posse puto. Eos ego & semi Germanos, & sem Italos potius vocem. His est lingua in verbis, in inflexu nominum, in suauitate pronuntiationis, prisca latinitatis nonnihil retinens. Nec illic desunt, qui Engadinam siue Ingadinam, quæ præter aliquot alias cõmunitates hac lingua vtitur, sic dici autumant, quasi dicas, gentem, aut linguam Latinam. Certè vel hoc solo idiomate à finitimis Heluctiis & Germanis notabiliter discriminatur. Verùm si ea lingua origine Latina est, quò longius à suis initiis prouecta est, eò plus Gallicæ & Hispanicæ peregrinitatis assumpsit. Ei nomen mansit Romanicæ, vt quoq; illi, quæ omnibus Gallicis gētibus vernacula est, iis quæ Germaniæ in latere Galliæ prætenduntur. Mihi quidem nec incompta, nec ineoncinna visa est. Si non in dies ab Germanica ibi valescētē expelleretur; si in rerū tractatione fre-

quentior, & potentior esset, eã cultiorẽ,
& elegantiorẽ fieri posse crediderim.
Nec enim, quamlibet deserta, & in-
cultã, leporis, ac dignitatis expers est.
Nouum Iesu Christi testamentum ea
lingua editum exstat; tum nonnulla
monumenta hominum doctorum,
quorum Engadina nequaquam, vt
frugum, sterilis est. Redeo ad rem.
Eam ministri introductionem in gen-
tem Italicam quinque pagi ægerrimẽ
tulere, propter viciniam earum præ-
fecturarum, quas in Italia, aut seorsim
à cæteris pagis, aut cum illis commu-
nes possident. Metuunt enim ne inde,
vt è proximo, cultus & religio prote-
stantium in suam Italicam ditionem
deriuetur. Iphis quoque Mezauciis, si
perpaucos excipias, id totum nego-
rium inuisum erat. At Rhætici prote-
stantes, qui multitudine catholicos su-
perant, propalam dicere, nullum spe-
cimen libertatis euidentius esse quam
eam, cui nomen libertas conscientiaẽ,
quam sic interpretantur, vt cuique

priuato , multoque magis vnicuique communitati è duabus religionibus vtram elegerit , hanc profiteri liceat. Neque in eo cuiquam vis fiat. Addunt in valle Mezauci ante annos quinos vicanos fuisse ministrum , quem Mezaucij tolerauerint. Cæterum quicquid in cætera Rhætia super hoc negotio diceretur , Mezauciis ea nouitas intolerabilis videri. E' quinque pagis imminens periculum prospectabant. Tunc à plebe Mezauca in locum concionis impetu itum. Quædam ibi confracta , direpta , & ablata metum ministro incusserunt , vsque eò vt is iis locis , sui , scilicet , anxius , concesserit , & ad suos remearit. Ex eo omnia ibi sedatiora fuere. Verùm ea quies haud diuturna. Quippe Rhætici ministri rem vrgebant ; & omni ope enitebantur , vt Mezaucij ad eum ministrum tolerandum à cæteris communitatibus adigerentur. Huic incepto iam Mezaucij non tam suis , quàm quinque pagorum viribus freti acriùs resistere au-

dent. Suæ libertati vim fieri clamant, qui cogantur ad id, de quo communitas, latis de more suffragiis, nihil stauerit. Contra Rhætici protestantes hîc verè omnium libertatem agi dicunt, cui sanè, si incolis in sua ministrû inducere non liceat, apertè vis fiat. Porro qui sibi è Mezauciis eum ministrû mitti postularent, eorum fuit numerus valde exiguus, certè numerabilis, quamuis à quibusdam exaggeraretur adiectione multorum nominum, quibus designarentur pueri, ancillæ, familiares; vt ibi protestantes plures quàm essent, esse censerentur, & ei qualicumque turbæ aut populi, aut multitudinis nomen indi posset. Vtrisque libertas in ore erat, & vtrinque vim expediri apparebat. Ipsa quidem communitas Mezaucij, si cæteræ communitates acrius pertendant, & sua, & proximorum pagorum arma ostentat. Nec minori acritate cisalpinæ communitates, suis suas vires præsto fore

aiunt. Iamque hæc certamina in vniuersæ gentis perniciem eruptione videbantur, & in dies maiores motus nuntiabantur, cùm de ea re ex itinere, nam in Galliam tunc quidem proficiscebar, ad senatum Tigurinum literas dedi. At illi patres, qui quantum turbarum inde conciri posset, animaduernerent, Rhætos per literas amicè, & accuratè monuerunt, ne in negotio tam anxio, & periculoso pertinaces essent; ac ne illam ministri introductionem alienissimo tempore nimis vrgerent; ne inde motus implacabiles inter omnes fœderatos excitarentur. Indidem quoque literas dedi ad Triumuiros, atque ad eos, qui prudentia, & autoritate cæteris antistare crederentur. Omnes vehementer hortatus sum, vt quando singulari quodam Dei beneficio Respublica ex atrocissimis seditionum vulneribus respirare inciperet, ne eam nouis, & pluribus periculis obicerent. In primis, ne se ab generali

concordia diuelli paterentur; ne, dum religionem promouere studēt, pacem conuellant.

Cùm in aula ad tres menses exegissem, in Rhætiam ad meum munus redij, vbi omnia inturbida reperi. Ad Triumuiros literas dedi, in hoc vt pitagum haberetur. In eo exposui mandata regis, quæ eô pertinerent, vt eius delectus, quem tunc rex peteret, suam partem Rhæti ex fœdere præstarent. Is delectus fuit militum decem millium, futura pars eius exercitus, quem rex ad Cleuëse, & Iuliacense bellum missurus esset. Regis desiderio à Rhætis promptè satisfactum.

Haud multò post, communitates eo quoque anno pensionum particularium pecuniam sibi dari tertium petierunt, ad hanc tam inuerecundam petitionem ab illis ipsis impulsæ, qui publicæ quietis hostes, & nostri semper aperti, nisi fortè cùm regis beneficia acciperent, osiores essent. Enimue-

roferiò eas monui, ne nimis audaci postulatione regis benignitatem, & indulgentiam fatigarent. Meminisse vniuersos oportere, dixi, qua lege & conditione postremum regis beneficium acceperint. Annon scriptione ab vniuersis edita, & consignata expressum est, Si communitatibus data esset ea pecunia, quam iteratò petiissent, nihil se in posterum ab rege petituros, quod non fœdere comprehensum sit? Vnde ergo hæc tertia eiusdem rei tam indecora postulatio? Cùm vera sibi dici agnoscerent, non vltra tetenderunt.

Nostri quoque beneficiarij, quos pensionarios vocant, cœperunt sensim redire ad mē, ij, scilicet, qui essent earum communitatum, quæ legem de non accipiendis pensionibus latam abrogauerant, easque pensiones à suis accipi permittebant. Cùm iam agminatim ad eam pecuniam accipiendam concursus fieret, ipse, qui recentibus

experimentis doctus essem, quàm infructuosè ea regis beneficia collocarentur, nouam eius distributionis rationem mihi ineundam duxi. Ea fuit plurimum stoliditas longa consuetudine coalita, vt sibi eas pensiones, quòd promptè, multa facilitate, & singulis annis distribuuntur, ab rege deberi, tanquam è stipulatu, crederent. Hunc phanaticum errorem ex eorum animis euellendum suscepi. Igitur antequam ea pecunia cuiquam numeraretur, omnes cuiuspiam communitatis beneficiarios per interpretem regis, me præsentem, admoneri volui, eam pecuniam ab insigni magni regis benignitate proficisci. Qua si se quisque officiorum frequentia, & aliis obseruantia erga regem significationibus dignum præstaret, in hunc proximo sequenti anno id beneficij collatum iri. At qui secus fecerit, qui se ab regis amicitia, & obseruãtia alienum ostenderit, hic eo beneficio, inquam, mul-

tabitur. Nec enim eas pensiones dari, quoad quisque vixerit, sed quoad regi gratus esse, seque ei iugi obsequio probare perrexerit. Regis beneficia in indignos conferri, indigna res est. Dignos non alios ducimus, quàm vnos illos, qui se gratos, & regiae benignitatis memores, quoties res postulat, praebent. Porro hoc discrimen eò pertinere dixi, vt in quos ea munera distribuuntur, ita se gerant, vt à nobis ingrati animi crimine exolui possint. Regi non aliter suam liberalitatem iucundam esse posse, si non eam grati animi excellentia, vt fructuosam, proritat. Alios quosdam abulus, qui eam regiam munificentiam deuenustarent, sustuli, eique vti suum decus, & gratia constaret, elaboravi. At certè eorum nomina, qui in seditione, se Gallicae amicitiae desertores aliquo dicto, factoué declarassent, qui Gallicum foedus rupissent, qui nullam regij nominis rationem habuissent, beneficia-

riorum

riorum albo erasi. Et quos meliores fuisse, aut fore spes esset, hos in erasorum locum substitui. Qua ratione tam accurata non parum profici denique cognitum est. Ad hunc modum nonnullarum communitatum hominibus tunc regię pensiones datę. Aliis meas daturum negavi, iis, videlicet, qui essent animo à nobis abalienato, aut qui essent eius communitatis, quę in abrogationem legis de non accipiendis pensionibus à furentibus latę non cōsensissent. Hoc pacto denique perfectum est, vt illam legem, Hispanicę factionis partum, primò paucę cōmunitates, mox plures, postremò omnes tacito consensu abrogarent.

Per eosdem dies nonnulli, qui dicerentur fuisse nouem, ex arce Montecchij egressi Rheticam ditionem ingressi sūt. Et, prohibente nemine Clauenam & Plurium otiosę, & propalām perlustrarunt. In his fuit is, qui, absente arcis præfecto, ibi præsidio imperabat. Id

M D C X

quod quò pertineret, reputãtibus per-
spectum fuit, id non inscio, aut etiam
iubẽte Fuentano factum, cuius cupidi-
tas Valtellinæ, & Clauenæ immineret,
eamq̃ue tenere nesciret. Ea tamen
res cùm cis Alpes perlata esset, pari in-
curia, qua cætera multa huius generis,
audita, & neglecta.

Adhuc negotium Mezaucij cæteræ
communitates, quæ, vti dixi, ex mã-
gna parte sunt protestantes, violentiùs
tractabant. Ministrum eò rursus indu-
ci omni ope contendebant. Et cùm
Mezaucij in eo vim sibi fieri clamarẽt,
eò desperationis perductos cõstitit, vt
eos à Rhëtorum corpore diuelli, &
Heluetiis adiungi per hãc occasionem
posse creditum fuerit; quamuis per id
tempus inter proximos Heluetios &
Mezaucios, propter certamina confi-
nium, & pascuorum factæ essent quæ-
dam represalia. Quippe cùm hac ra-
tione vterque populus fatis vltioni suæ
consultum putaret, is eius dissidij tunc

terminus fuit.

Iisdem diebus atrox facinus factum Traonæ, quod est oppidum Valtellinæ. Ibi certè in magnum periculum rem adductam constitit. Traonæ habitabat quidam Rhætus; & ibi iudex, Potestatem vocât, fuerat. Is cum quodam exule similtatem exercebat, à quo nocte concubia in cubiculo confossus est. Hac atrocitate in Rhætia nūtiata, nouem viri protinus lecti, qui stipati sexaginta satellitibus Traonam profecti, se eius facinoris quæsitores, cognitores, iudices tulerunt. Sed quamente isti id negotium suscepissent, suis moribus continuò prodiderunt. Acta iudiciaria ita confecerunt, vt in iis vix vllum scripti iuris vestigium appareret. Et cum in oppido Traona nemo tanti criminis conscius atcesseretur, tamen quosdam honesto loco homines, quòd diuites essent, isti reos subdiderunt, suæ rapacitati prædam. Quinetiam cunctam Traonensem,

plebem, vt eius immanitatis cōsciam, infimulabant, quòd ad eum ficarium cum sua percussorum manu comprehendendum, aut opprimendum non vniuersa consurrexisset, nec ad excitandos oppidanos quisquam tintinabulum pulsasset. In quosdam ditiores primùm atrociter debacchati, deinde in eorum penates, quos animo hausissent, impetum fecerunt. Nullum sæuitiæ genus omisit rapinarum, & vltionis auiditas. Porrò quo maiori iuris prætextu illa admittere viderentur, atque adeò quò ipsis latior pateret campus ex opulentissimo quoque, qui modò iniuriæ opportunus esset, spolia referendi, tantùm non vniuersam Valtellinam huius criminis ream arcessabant. Ne multa, Istis quisquis locuples esset, nocens fuit. Ad tantam immanitatem non Traonenses tantùm, sed cuncti, pròpe dixerim, Valtellinenses exciti suam sortem suspirando miserari, multosque gemitus

deuorare. Iura & constitutiones gentis, quæ vocant statuta Valtellinensia, in quæ se Rhæti solenni sacramento adegerunt, nec aliter à Valtellinensibus nulla vi coactis, sed per voluntariam deditionem facti sunt domini ac possessores vallis eximiæ vbertatis, omnia, inquam, illa, quæ par est esse sacrosancta, ab istis nunc rupta dicere. Fidem publicam ab iisdem proditam; omne fas gentium esse violatum, flebiliter conqueri. Quid multa? festinato lectu in Rhætiam mittuntur certi homines, qui de istis iudicibus, vt de ferocissimis prædonibus, pro rei atrocitate, querantur; æquitatem & opem reipub. aduersus hanc immanitatem implorent. At vniuersi Deum, flagitiorum vindicem, & sempiternum innocentie propugnatorem testem aduocare se dicunt; Ad quem, nimirum, si ab istis contempti fuerint, vniuersi prouocent. Rhæticum senatum nuntiis edoceri volunt, omnes

leges, omnesque consuetudines nunc esse labefactatas; certè istos iudices insigni quadam peruersitate in singulas horas fieri immaniores. His nuntiis in Rhætiam proficiscentibus adiunxit se magna manus hominum agrestium, quos vltimam desperationem compellebat apud obuium quemque lamentabiles voces, & lachrymas vbertim effundere. Vrbs Curia hoc hominum genere, ipsi gemitu, fletuque redundabant. Contra, iudices, & qui iudicibus fautores essent, hos ostendere, sicuti seditioni, & apertæ rebellioni occasionem querentes. Nam de qua re merito querantur, nullam esse, nisi si iudicum seueritatem allatrare, id sibi licere putant, quæ tamen illorum improbitate multo sit inferior. Quantum abest, vt non apertè profiteantur defectiorem, quam iamdiu meditati sint, qui huc, nullo legitimo missu proruperint, & iudices viros bonos à

Repub. lectos suis mendacibus , & improbis vocibus iniustitiæ , & crudelitatis infimulare , ac tantum non in vrbe Curia seditionem excitare audeant ? Annon sola impudentia produnt animum contumacem , & Reipub. inimicum ? Puniendos ergo , non audiendos esse eos , à quibus admissis & auditis præter ferales motus nihil aliud expectari possit. Talibus vocibus omnia Curia perstrepebant. At Fuentanus arrectis auribus hæc excipiebat. Certè casum occupandæ Valtellinæ propter istorum acerbissimas expilationes sibi dari existimabat. Iudicibus patrocinebantur illi primores. Ceterum etsi Valtellinensium questus nemo palàm aspernabatur , tamen cum nullum adhuc iudicium Rhætici senatus exstaret , quo testatum fieret , ea quæ ab istis nefariè Traonæ admissa essent , Senatam populumque Rheticum facta nolle , & subiectorum salutem vtrisque esse cu-

ræ, res ad defectionem spectare videbatur. Hac de re ipse cum paucis viris bonis, quibus cum propior mihi vsus esset, agerem, comperi omnes meritò metuere, ne denique illa tanta improbitas alicuius magni motus causa esset. Horum precibus adductus sum, vt pittagum, quod paulò post Curia fuit, ingrederer. Ibi accuratiori oratione, & scripto comprehensa, nam & res magna agebatur, & mea verba infidiatrices quorundam aures excipere non eram nescius, eum confessum monui, vt si se, & vniuersam Rempub. saluam cupe- rent, tandem aliquando ad tantum fragorem excitarentur, & Rempub. quæ summo discrimine nutaret, capesserent. Hæc magno assensu excepta sunt, eorum potissimum qui hîc rerum summam agi existimarent. Sed ibi, superante gratia illorum, qui iudicibus patroni essent, sequutum est

decretum in hęc sententiã. Alij iudices legantur, qui acta, quem vocant processum criminalem, vnà cum illis, qui iam rem cognouerint, de integro videant, & coniunctim omnes, vt sibi visum fuerit, super hoc toto negotio sententiam ferant. Valtellinensiũ questus silentio transmissi. Certè cum hoc decretum nulli eorum, qui tot iniuriis contriti fuissent, satisfaceret, nonnullam tamen æquioris iudicij spem oppressis faceret, postquam diu res vtrunque agitata, denique iis conditionibus transacta est, quę, qualescunque essent, vtrisque omni mutabilitate potiores visæ.

Sub hoc tempus multæ habitabiles casæ in arce extructæ, & plurima eius generis ædificia quantæuis militũ multitudini laxissima. Quod mirere, quantum lignorum in eam constructionem impendi necesse fuit, ea in agro Clauenesi excisa fuerunt, omnibus videntibus, & nemine impediante. Sus-

piciones eas, quæ hinc orirentur, cum-
mulabant bellici paratus, qui Medio-
lani ingentes essent, multisque rebus
proderentur, quamlibet seriò dissimu-
lati.

E Germania quoque in Rhætiam al-
latæ sunt literæ, quibus cognitum est,
fœderatos Catholicos novas, magnas-
que res moliri, quæ denique in Helue-
tiorum & Rhætorum perniciem eru-
pturæ essent, quorum evidentissimum
specimen futura esset amissio Valtelli-
næ. Apud S. Petrum, quod est oppi-
dum ditionis Austriacæ, vnius diei iti-
nere Curia distans, peditum delectus
impigrè tunc habitus à tribus capita-
neis, quorum vnus Maximiliano, alter
Ferdinando Archiducibus, tertius Ba-
uariæ Duci operam dabat. Igitur quo-
rumdam monitu præcipua autoritate
hominum transmontanæ communi-
tates, quæ periculo proximiores essent,
miserunt speculatum omnes ad arcem

aditus ; quis eò accederet quis inde digrederetur ; quid in iis locis noctu, quid interdium fieret. Hæc, taliaque crebro nuntiata etsi Rhæticas multitudinem anxiam habebant, nullus tamen quid factò opus esset, expediebat. Et propter hanc omnium incuriamne, an torpedinem? publica res deserta, &, quamlibet gliscentibus periculis, nullo cuiusquam prouisu, cuiuslibet ingruenti malo exposita erat. Ad vltimum, Triumviri, crebris bonorum aliquot virorum monitis exciti Curiam conuenerunt, ea mente, vt aliqua validæ alicuius propugnationis, publicæque securitatis ratio iniretur, qualem res ac tempus desideraret.

Verùm isti rei cœptæ non institerunt. Tantùm me adierunt ac de Republ. eos mecum sermones habuerunt, quibus mihi rem iamdiu perspectam confirmarunt ; Quippe rei Rhæticæ curatores esse in hac sententia, vt sibi quidem, qui nulla bella prouocent, nul-

lum putent externū hostem esse. Si tamen quisquā existat, eam rem nihil ad se, verūm ad fœderatorū curam pertinere. Nimirū isti omnes fœderum utilitates auariter & scrupulosè conquirūt. Si quid fortè ex iis oritur incommodi, has epulas fœderatis glutientas relinquunt. Sanè siquid grauius nuntiaretur, ac tale quod extraordinariam curam, ac promptum remedium desideraret, eam rem festinabant apud legatum deponere. Tunc quidem, dum suæ incuriæ alienam curam prætenderent, se omni sollicitudine alleuabant, omne onus ei imponebant. Ac tunc quidem ita animatos constitit, vt, siquid sumptuum in sui propugnationem fieri necesse esset, horum maximam partem à fœderatis, reliquam à suis subiectis tolerari æquum censerent, his se communitates prorsus exonerarent. Ex eo sermone, quem mecum tunc habuerunt, id ipsum mihi

perſpicere datum. Sed cùm de ea re mecum ſæpius, & intentiùs egiffent, ex eo quod reſponſi intellexerunt, Naturali & omnium gentium iure vnumquemque teneri ad ſe, & ſua tuenda; neque, quotieſcunque ea res agitur, alium quemquam morari. Vbi quiſque quantum opis in ſe eſt, ad ſui tutelam contulit, ſi id inualidum deprehenditur, tunc rectè alienum auxilium implorari. Non ergo ad primã quamque auditionem, nec priùs explorato quantum in ſe ſit opis, alienæ opes circumſpici debent. Nam ſe, ſuam libertatem, & fortunas aliis tutandas tradere, nec vlla intentiori rerum ſuarum cura diſtineri, eſt facinus hominis perire volentis, nihil certè de ſua ſalute cogitantis. Qui ſibi ipſe curæ non ſit, hunc ridiculè poſtulare vt cuiquam alij ſit. His ſæpius auditis, de ea re ad Venetum principem literas dare ſtatuunt. Nam quæ Valtellinæ pericula impendent, eadem Venetis imminere

persuasum habent.

Die decima quarta Maij rex nobis infando parricidio ereptus. Qua atrocitate Curię nuntiata, magistratus Curiensis venit ad me, & quidem cōpositus in mœstitiam, quam multogemitu, & lugubri oratione testatus, apud me professus est, velle se in fœdere, & noui regis amicitia fideliter, & constanter perseuerare. Ibi quidem in modum lugubrem, funestumque cunctorum facies flexa & obducta fuit.

Iisdem diebus cùm senatus Venerus Madruccio transitum per sua denegasset, is agitare cœpit an per Engadinas, & Valtellinam transire posset. Ad hunc nuntium Engadinenses exciti è suis octingentos in armis præsto esse iusserunt. Aditus quoque ad se diligenti, & valida custodia munierunt. Ea re Madruccius per Verdenbergensem comitatum, qui est ditionis Glaronensis, cum sua legione transit.

Inde perrexit ad quinque pagos, quo itinere itur ad montem sancti Gortardi.

Post aliquot dies ipse, iussu, verbisque regis Rhætici Triumviris dixi, Regem in suam amicitiam recipere Rempub. Rhæticiam; eamque gentem sibi fœderatam vniuersam eadem beneuolentia complecti, quam rex parens suus ei sæpe clarissimis documentis testatam fecisset. Id cupere cunctis esse persuasum. Proinde à regia maiestate illa expectent, quæ à certo amico, & fœderato expectari debent.

Per idem tempus Tigurini, & quinque pagi, orto in confiniis inter quosdam priuatos de celebratione ecclesiastici cuiusdam ritus iurgio; cùm hi id quod ageretur, licere, hi non licere dicerent, hostilia inuicem meditari cœperunt. Certè per hanc speciem vtrique se ad bellum instruere videbantur. Tigurini, & cū his Sangallenses Rhætorum auxilia rogatum miserūt. Cùm

quinque pagi Fuentano freti essent, eius iussu Madruccius cum sua legione substitit apud eos. Ipsi oppidum Rapesuillam, quo, velut interstitio, præter Lacham, & quædam alia, incessus in Rhætiam clauditur, valido præsidio firmarunt. Rhæti legationem in Heluetiam mittunt, de ea controuersia, si fieri posset, finienda, & Heluetica quiete continuanda.

Eodem tempore de legatione ad regem mittenda à Rhætis consilia haberi cæpta. Denique à singulis fœderibus vnus in eam legationem destinatus est. Id fiebat intigantibus quibusdam, quorum animos præ cæteris impotens ambitio, & hiatus munerum aulicorū acerrimè exercerent. Hanc legationem in hoc mitti dicebant, vt apud regem nuntia, ac testis esset eius mœstitiæ, quã yniuersa Rhætica gens è teterrimo paricidio contraxisset; simulque regi de regio culmine Rhætici Reipub. nomine gratularetur, eique omnia precare-

tur

tur fausta & felicia. Vbi hoc rescui, monui, eos, de quorum probitate, & prudentia mihi compertum esset, huic destinationi perficerent vt intercederetur; & ambitiosum, & superuacaneum officium Reipub. necessitatibus condonaretur. Quo affectu se impulsos dicant, me iam perfecisse vt regi innotesceret. Hoc quidem nomine per metalium internuntium cumulatè utrobique satisfactum esse. Parcerent ergo non necessariis officiis regem fatigare: Huic susceptioni, præter alios, præcipuus instinctor erat is, quem Veneti fœderis cum illo Quinterio fundamenta iecisse dixi, homo ingenij auidi, animi inquieti, & multiloquentiæ vëcordis. Hunc id potissimum asperabat, quod, cum ij legati eligerentur, ipse à suis popularibus posthabitus in suo fœdere fuisset. Nec tamen primæ electionis destitutione refriguit; sed eum, qui in illo fœdere electus esset, pecunia submouere, & se in eius locum sub-

stituere non solum tentauit, sed &, si legationi locus fuisset, plane perfecerat. Huius quidem destinata ea erant, ut in Rhætia vnus inter omnes emineret. Fuit vnus illorum primorum, quorum de ingeniis sæpe memorauit. Hic osor plebis, eique infensus vnà cum illo aliorum primorum globo, Rhætiam in paucorum potestatem redigere omni ope nitebatur. Hos vocabat nobiles, se in primis. His ordinem à cæteris discretum assignabat, cui nomen nobilitatis indiderat. Certè quoties Rheticæ reip. mentio iniiceretur, iste nobilitati tantum tribuebat, quantum vniuersis vix quisquam. Huius potissimã rationem à regiis, aliisque legatis haberi oportere vbique intonabat. Et verò non tam studiis communitatum tunc quidem, quàm arbitrio illorum primorum potissima agebantur. Iste ergo spe huius legationis deiectus frendere. Iniqua iracundia potissimum in me ferri. In sermonibus, quos cum illo suorum com-

bibonũ grege in popinis haberet, nec
 regẽ, nec sacra legationis reueritus, vbi
 vino incaluisset, non dubitauit eructa-
 re minas in me, nihil tale suspicantẽ, ac
 dicere, fore vbi me vlcisceretur, quòd
 cupitis eius, vt ipse sibi persuaferat, ob-
 sisterem. Sanè tenui, vt de ea legatione
 Respu. decerneret in hanc sententiam,
 Si Heluetici pagi ad id legatos in Galliã
 miserint, nostri quoque legati illò pro-
 ficiscantur. Si inde nullus iturus est, ne
 ex nostris quidem quisquam. Porrò
 Venetę factioni iste vsque eò se ducem
 præbuerat, vt eius secretarij, qui res Ve-
 netas in Rhætia curaret, quam diu is ab-
 esset, vicem expleret. Sanè ad eum, qui
 cum sibi Venetiis rerum tessera cõmu-
 nis esset, statis diebus literas dabat; le-
 gati partibus susceptis, scribebat quo
 quæque loco res esset. Cùm ea res in
 ore omni populo esset, cumq; animus
 conscius pœnas, quas propterea iam-
 diu meritus luisse debuerat, expectaret;
 cogitare cœpit, quo munimẽto sepius;

dein sibi caput incolume foret. Nam multa mille quingentorū coronatorū ei ante bienniū à Strofrichto dicta non pœna, sed pœnæ prænuntia fuerat, eiq; noxa idcirco dicebatur intercalata veriùs quàm condonata. Inter cetera, quæ multa animo voluebat, plurimum sibi securitatis, atq; adeò autoritatis accessurum putauit, si illicui regiarū rerum curationi, qualiscunque, & quantacunque esset, admoueri posset. Hinc si non prorsus extingui, at, leniri, & minui posse putauit inuidiã, & odia vniuersorū, quæ è Venetarū rerum flagrantissima, & pertinacissima procuratione in se iãdiu concepta fuisse non erat nescius. Huc ergo homo immodicus estimator sui suas vesanas cogitationes, & omnes neruos intendit, vt sese rerum nostrarum partem faceret. Fortè haud multò post, quàm ipse è Gallia redij, Ioannes Florinus regius interpret, qui annos tres & quadraginta eo munere functus esset, morbo attineri cœpit. Iste, qui bi-

dui itinere ab eo distaret, priusquã vlla signa mortis in eo apparerent, per literas à me vehemēter petiit, vt filius suus natu maximus regij interpretis munere honestaretur. Respondi, non licitè agi de munere eius, qui adhuc sit in viuis, & fortè diutiùs futurus sit. Si qua alia re ei cōmodare possem, intellecturū quantum sua causa velim. Tū verò iste præcipiti festinatione priores literas alteris cumulat. His medicorum sermone sibi compertum ait, hunc illi morbum lethalem esse. Petit, vt id meo beneficio assequi possit, in quo præcipuã suarum fortunarum partem repositã putet. Vt antea respondi, non esse in manu mea, de eo munere quicquam statuere, eo superstitite, cuius sit. Ad postremum, vt Florinus vita concessit, irrequietus ille acriore eius rei cupidine adactus Alkestinū ad me venit, atq; ita propositum premere institit, vt illæ non ampliùs essent preces, sed efflagitatio, quæ improbæ curiositati & præcipiti ambitioni

ancillaretur. Quippe in se, & suis tantū
momenti esse sibi persuaferat, vt non
sibi beneficium dari, si ipsi in eo grati-
ficarer, sed nos accipere videremur. Ip-
se quidē tacitus hominis audaciā non
satis mirari poteram. Nam qui sibi esset
conscijs, se renouationi Gallici fœde-
ris in sua cōmunitate obnixè restitisse,
quique adeò, propter hanc ingratham &
infidelem mobilitatē, albo pensionum
à Merico regio legato erasus fuisset; qui
porrò verbis, & in speciem Gallico fœ-
deri hæctenus faueret, quatenus regis
magnitudine Venetū niti videret, &
quidem aduersus Hispanicā potentiā,
contra quam ipse Venetijs in fœderis
solemnis illud fœdus pactū dixisset, Ille,
inquam, ipsus huc cōfidentie venerat,
vt regiū munus affectaret, eiq; manus
admoliri auderet; nimirum, vt eorum,
quæ à nobis, & apud nos agerentur, cō-
ficijs, & hinc auctoritatem adeptus, eam
velut hastā sui furoris in nos quādocun-
q; vellet, improbiſſimè contorqueret.
Verūm vt nullā per me suæ libidini viā

patere vidit, aliò vertit. Erat in Gallia quidam gentilis eius beneficiorum ecclesiasticorũ captator, nõdum captor, ingenio & moribus sanè quàm huic veteratori perfimilis. Certè vter deterior esset, difficile dictu fuit. Iste noster cum illo assiduis precibus perficit, vt is hoc suum negotium in se recipiat. Facile impetrat. Is quidem omnia quę iste velit, se, vel ipso inuito legato, effecturũ prolixè pollicendo spem eius non parũ inflat. Ergo vt hæc promissa perficeret, quibusdam aulicis primoribus subdolè adrepens, hunc eis infusurrauit in Rhætis esse hominem præcipua autoritate, atq; adeò Gallici nominis cultorẽ vnicũ. Quo plus autoritatis habiturus esset eò res, rationesq; regis apud Rhætos fore meliori loco. Cùm hæc atque talia multa homo nihili ad hunc modũ deblateraret, ita creditum est ei, vt nullũ tamen codicillũ, aut diploma regis auferret, sed ad me literas tãtũ comendatitias impetraret eius, cuius autoritati me plurimũ tribuere non nescius esset.

Certè hac machina pudorem meũ, tũ quicquid esset mearum partium subruì posse credidit. Id mihi intellectũ vt fuit, equidem non vltra cunctatus omnem hominis falsidici fallaciam apud eos, quorum auribus adrespisset, per literas apertã confutauì. Vtrique detraxi personam. Cæterũ perfeci ne hic in aula illud munus inuncaret; ne hoc prospero successu ouans, nos, vt deceptu faciles, suis deridendos propinaret. In Rhætia quidem nihil nec auditu, nec dictu tã prodigiosum tũc fuit, quàm homini tã à nobis auerso, tamq; impotenti, quiq; adeò vix est compos sui, ex regis autoritate autoritatem quæri. Re in aula, vt esset, intellecta, ille huius patronus obmutuit, & quidem illius, cuius ad me literas cõmendatitias impetrasset, potissimũ autoritate deterritus. Neuter exin cõmendatione dignus est existimatus. Sed nonnullum, opinor, operæ pretium est, cognoscere, qua ratione homo ad omnem impudentiam duratus vna epistola commendatitia, quæ

mentiendo extorta fuisset, me nihil tale suspicantem illaqueare cogitauerit. Huius filius, cui obiecta ab illo, qui in aula rem conficiendam suscepisset, leuis aura spei iam esset certa res, è Gallia in Rhætiam ad hoc munus capeffendum proficiscens, quacunque transiret, se apud Rhētos regis interpretem ferens, & hoc imaginario honore conspicuus in Rhætiam peruenit. Ad filij complexum pater, eius aduentu cognito, aduolat. Cùm ei per urbem Curiam transeundum fuisset, ad me venit; dixitque mihi, velle se filium suum adducere ad me, scilicet, è Gallia, vbi literis operam dedisset, redeūtem. Tantum est. De munere interpretis ne verbum quidem. Ego, quæ meæ partes essent, gratulatus homini sum. Et is ita tunc à me discessit, vt qui breui vnà cum suo filio rediturus esset. Et verò intra biduum, cùm medium diei esset, mihi nuntiatur, vicum vrbis, quà ad meas ædes à porta rectà iretur, perstreperere multo equita-

tu. Et iam aspiciebatur iste filij sui latus
tegens, vterque inter multos equites
medius. Omnes descendunt ex equis,
& proximam tabernam diuersoriam
ineunt. Continuò domum meam mit-
titur qui percòtetur quid rerum agam.
Ei dicitur, me mensa surrexisse. Iste
omnis moræ impatiens multo comi-
tatu graditur ad me. Nam, præter equi-
tes, iam nonnulli è Curiensi magistra-
tu, ad eum confluxerant, scilicet, cùm
inaudissent, eum, qui stipatus tot equi-
tibus vr̄bem inisset, esse regium inter-
pretem, ad quem salutandum concur-
sus fieret. Et iam hæc vox tota vr̄be vo-
litabat. Iste filium proximum habens
introiit ad me; & cum multis cœnacu-
lum in quo essem, ingressus, epistolam
obsignatam manu tenens inquit, Se ad-
ducere ad me hunc filium suum, qui
munere interpretis regij in aula hone-
stus esset. Obsecrare, vt ipsi per me
eo munere fungi liceat. Et cum dicto
mihi illam epistolam in manum dat,
quæ aliud loqueretur nihil, nisi leuem

filij eius commendationem. Me tunc quidem quodam veluti stupore correptum paululùm hēſiſſe fateor, & quo pacto furentem hominis audaciam ad me graſſantem propellerem, diutulè cogitaſſe. Nam etſi os hominis probè noueram, nunquam tamen adeò durum credideram, vt ipſe, aut filius ſuus inuaderet munus, quod neutri datum eſſet, non à rege, non electione legati, vt fieri cōſueuit. Tunc iis omnibus, qui aſſent, palàm factum eſt, iſtum ludere ludos infantiæ, & quidem multitudini oblectandæ, & illis, quos ſibi teſtes aduocaſſet. Denique illo repentino, & improuiſo aduentu ſuo, tum inſolita pompa, & illa audacia tam exprompta, & muneri, & pudori meo vim fieri poſſe credidit. Sed me aduerſus talia tam munitum expertus eſt, quàm ipſe ſtoliditatis manuſtus eo factus fuit. Tunc ipſe paulùm dubitauit, an eius amentia vulnere illico in omnium conſpectu, id quod meritus fuerat, nudarem. Sed mihi vim feci, &

fatis habui hominem leniter concastigare, ne, si vehementiùs stomacharer, homine tam impotente impotentior essem. Quapropter eù, & pauculos alios eius affines in meù interius cubiculum cùm seuocassem, eum sic obiurgavi, vt me meæ magis modestiæ rationem habuisse, quàm illius immodestia cõmotum fuisse qui aderant, intellexerint. Tu, inquam, ecquos mores colis, qui existimasti pudorem meum ab inuerecundia tua prosterni posse? Etiam multos huc adduxisti, vt mihi, hæc celebritas, & amicorum tuorum frequentia esset vinculum & necessitas. Vsq; eone tibi idoneus visus sum, in quo sic illuderet? vsq; eone tibi & munus legationis, & ipse legatus sum tam vilis, vt me stertentem hisce tendiculis irretiri posse credideris? Annon te oportuit, antequam tam audax facinus cœptares, paulùm compressa ista tam præcipiti auiditate, mecum de re tota conuenire? Certè si mihi regis literas

reddidisses, quibus, vt morem tibi gererem, iuberer, non leuiter peccassem, si iis continuò obtemperassem, nec priùs rege de re tota, vt se habet, monito. Et si enim quidè iussa regis, mihi vt par est, sunt sacrosãcta, ita tamè iis regia maiestas obtèperari vult, si non per ea & auctoritati, & rebus, rationibusque suis derogatur. Si tu de re aliquid mecum communicasses, nec nunc laborares, nec meam modestiam tua immodestia vexatum venisses. Erras, si existimas, ea quę regis sunt, flecti debere ad cupidines, vtilitatesque tuas. Hic cum ei lachrymæ non pœnitentiæ, sed indomitæ rabiei testes manarent, & voces supplicibus similes emitteret, & qui aderant eius propinqui, & amici mecum multis precibus agerent, versus ad eos dixi, Vestrum estò iudicium, quomodo de me mereatur is, qui simplicitati meæ malitiæ suæ laqueos tetendit; qui nullum fraudis, & audacię genus omisit, dum mihi extorqueret id, quod si incuriosius tra-

ctarem, deserti muneris mei reus essem. Tunc illi omnes, qui essent rei indignitate perculsi, ut se graui pudoris sarcina, qua illius causa premebantur, exsoluerent, abierunt, seque postridie ad me redituros dixerunt. Postera luce mane venit ad me quidam gentilis eius, qui cunctæ gentilitatis verbis à me contendit, ne, ita ut is meritus esset, cum ipso agerem seuerius. Dummodò, inquam, regi qua ratione caueri debet, ea ratio ineatur, etsi iste de me pessimè meritus est, tamen & honoris eius gratia, cuius mihi literas reddidit, & consanguinitatis eius, cuius tu internuntius ades, vincam animum meum. Suffragator ei futurus sum. Iste iamdiu se totum addixit reipub. Venetæ. Per omnem Rhætiam nota & vulgata res est. Si noster esse vult, non cuiusquam alterius, sed noster sit. Si dubitat, aut abnuat, ipse nostra ne capeat, non filius eius. Quanti dicas esse illum, cuius ne vnum qui-

dem mancipium totum est, sed illud cum alio quopiam possidet? Rex dominus meus meretur ministros totos, non dimidiatos. Si iste totus ad nos transire vult, totus transeat. Si mavult esse dimidiatus, apud illos remaneat, quibus animum dedit, sine quo reliquus homo est nihili. Ne multa; mittat ambages, & scripto polliceatur, se nullius principis, aut Reipub. negotia curaturum, nisi vnius regis. Aliis abstineat. Quoad potero, eius desiderio satisfactum vt sit, præstabo. Vix hæc elocutus eram, cum iste, quem alloquebar, insperatam facilitatem meam repentina admiratione celebras corripuit se extra cubiculum meum. Et ad illum exilio, inquit, cum hoc nuntio tam fausto. Iste, vt rem rescivit, ferocior factus metui se credidit. Et mea benignitate sublatus illico coepit cogitare, quas mihi leges diceret. Respondit enim, se mihi scripturum epistolam hac sententia, Si filius meus ad

munus regij interpretis admissus fuerit, certum habe, me illi in omnibus affore, & operam meam fore fidelem. In primis, daturum esse operam, vt ne quis de me queri possit, quòd cuiusquam principis negotia curanda suscipiam ea, ex quibus aliquid detrimenti rebus, & rationibus regis oriri possit. Quippe qui hunc meum filium regie maiestati dicaui pignus fidelitatis, ac synceritatis meæ. Vsque eò ne tunc quidem cum submissius, & syncerius agere debuit, spiritus illos violentos & contumaces ponere potuit. Per illum ipsum mittit mihi exemplum eius epistolæ; Quod vt vidi, dixi, Si iste pudoris quod satis est, haberet, non se rei tantæ iudicem ferret; non, inquam, regem, non legatum regis hoc iudicio pelleret, totum eis permetteret, quorum est. Ne vltra tergierfetur. Disertim regiam maiestati scripto polliceatur, se posthac nullum vllius principis negotium suscepturum; & nullam vllius principis

principis negotium suscepturum ; & nullam ullius rei communionem sibi fore cum ullo aut principe, aut Republica, siue sit Rhætici fœderis, siue non sit ; sed singulari animi affectione se totum deditum fore obsequiis regis Christianissimi. Re ad eum relata, nihil se mutare sententiæ dixit. Sui, inquam, non regis , aut regionum legatorum arbitrij æstimationem esse æquum censuit , an ea negotia, quæ ab aliis curanda susciperet, regi detrimentum afferre possent , necne. Usque eò homo impudens tunc quidem sibi & existimationi suæ bellum indixit. Exin eo loco à me habitus est, quo meretur is, quem omnis spes dereliquerat , vt posset esse noster. Sed de illo nimis multa. Nec enim tanti est , vt inter seria memorari debeat. Et quicquid huius feci , id ea re feci , vt sciri possit, cum quibus ingeniis illic mihi conflictandum fuerit, & quæ prodigia perpeti necesse habuerim. Hinc alia

multa de eodem propemodum genere coniici possunt, quæ ibi non sanè stupor meus, sed æquus animus, qui ad talia longa patientia obcalluerat, sibi toleranda duxit. Paulò post rex vacantem interpretis locum, lectu & nominatione mea duobus expleuit, Ioanne Paulo è pago Beuers in Engadina superiori, & Antonio Molina è Calanca Mezaucia.

Per id tempus Mediolanensis ager militaribus copiis vbique redundabat, etsi iam Fuentanus vita concesserat. Quæ res non solùm Rhætos, sed quantum est circumiectarum in Italia late re gētium diu anxias, & suspensas habuit, eò magis quò tātus ille belli paratus pertineret, cōiectura nemo assequi posset. In Rhætia quidem qui nō multo metu suspēsus esset, improuido similis erat. Cùm diu hæ tantæ copix Mediolanensem ditionem infedissent, ibique hyemassent, & quidem nullo effectu, denique intellectum est, tantos paratus

non aliò pertinuisse, quàm vt ostentatione Hispaniæ potentia vniuersa Italia contremisceret. Qui magnis imperiis frequens mos est.

Tunc Rhæti in metum traxerunt factum Cardinalis Borromei Archiepiscopi Mediolanensis. Is enim, quamuis non metropolitans, nam Curia sub Moguntino est, specie p̄p̄mouendæ apud Rhætos catholicæ religionis, quosdam ecclesiastici ordinis immiserat, quos iam appareret esse factores magni, & pertinacis dissidij inter catholicos & protestantes. Quin & quemdam ministrum protestantem is Cardinalis ad se à Rhætia euocauit, iis literis ad eum missis, quibus nomen est saluus conductus, quibus & ipse, & Mediolanensis inquisitor subscripserunt.

Patrato ex animi sententia bello illo Iuliacensi, & exercitibus dimissis, copiæ Helueticæ & Rhæticae ad sua redierunt, sed plerisque pestilenti quodam morbo absumptis:

Iam tunc per vniuersam Rhætiam disseminatum erat, id Venetos agere, vt suum fœdus, quod decennale esset, continuaretur. Sed multo quoque fremitu Rhætica gens, quid animi super ea re esset, prodebat. Iam omnes publica, & priuata detrimenta cuiusmodi illud fœdus esset, & quæ ex eo bona, quæ item mala expectanda essent, nihiùm edocuerant. Neque quisquam eò videbatur inclinare, vt, causa tot malorum reuocata, ipsa quoque mala reducta multiplicarentur.

Per eosdem dies capitulum Curien-
se per aliquot canonicos mecum egit,
vt episcopo, qui haberet animum re-
deundi, fautor esse vellem. Respondi,
me lubente, & adnitente ipsium sui
voti compotem fore. Videat modò
ipse, vt inter se & communitates bene
conueniat. Cetera sperare me ei fore
prona. Ad postremum, res ita tractata
est, vt is Curiam redierit. In itinere
accessit ad eum quidam infimæ plebis

homo, cuius ad eum hæc fuerunt verba, iam tu ades, proditor, & alia indigna memoratu. Sanè & irreuerentia, & libido malè loquendi nequaquam minimæ sunt inter eas ægritudines, quæ libertatem effrænem inuadunt. His perturbatus episcopus inibi fuit, vt retro verteret iter. Verùm hortatu octo canonicorum, qui ei comites essent, continuato itinere, Curiam perrexit, vbi non tam salutantium officiis frequentatus, quàm crebro metu perterrefactus diutiùs egit.

Cæterùm cùm Mediolani nullus etiam regius præfectus Fuentano successisset, regis Hispaniæ consilio ibi omnia moderante, inde missi sunt milites trecenti in eam conuallem, quæ est Valtellinæ contermina, nomine Bitti. Quæ res Rhætorum suspiciones, & metus vehementer auxit. Idcirco in locis ei valli proximis valida Rhæticorum militum manus locata. Quinetiam cùm nonnullæ militarium copiarum reli-

quæ, ex iis quas Fuentanus Mediolanum accerserat, aut ibi scribi iusserat, adhuc inibi perstarent, toti vicinitali recentis terrores illati. Quisque sibi, quisque suis metuebat, Rhæti præcipuè, qui omnem Larij lacus ripam, tum proxima arci Fuentanę loca multo milite strepere videbant. Præterea, nuntiabatur, ligonum, rutrorum, bipaliorum, rastrorum, corbularum, & omnis rusticæ supellectilis, eius, qua recluditur, & effoditur humus, magnam vim nuper, & quidem noctu arci inditam. Ea omnia quatuor nauibus onerariis vecta, & à Rhætis speculatoribus explorata, & visa constitit. Tunc Triumviri iterum ad me detulerunt, ad regem legationem decerni rogatum auxilia eius. Quibus, inquam, rebus interim incolumitali vestrę prospectum est? Cùm nihil, quod responderent, esset, Regis auxilia, dixi, ita accipi oportet, vt, si quis vos aperto bello adoriatur, tunc ea vobis instrua-

tur. Hoc disertim fœdus loquitur. At improuisæ aggressionis longè alia ratio est. Ad hanc quisque, natura duce, intentus, & paratus esse debet. Nam quisquis ad se protegendum alios moratur, sepe ante aduentum auxiliij opprimitur; sanè meritò. Quin dicitis ecquæ vobis sit vestræ propugnationis instituta ratio. Cùm hîc quoque hærent, Et vos, inquam, regis auxilia imploratum mittitis, qui nulla re vobis prospexistis? Vbicûque homines sunt, ibi, opinor, natura prius est, vt suis quisque vtatur, quàm aliena rogatum eat. Securitati vestræ vbi caueritis iis opibus & rationibus, quæ in manu vestra sunt, & ea propugnationi vestræ comperientur inualida, tunc regem auxiliatorem aduocate. Ad primas occasiones fidem, & diligentiam vobis ipsi præstare. Regis opem propulsandis grauioribus periculis seponite. Si vera, & æqua suadeo, hinc vobis ipsi subiicite, quàm opportunè, &

verecundè istam legationem ad regem destinatis. His ad suos perlatis, & perpenſis, de ea legatione mittenda consilium posuisse videbantur, cùm eius legationis liguritores cæteris auctores esse non dubitarunt, vt de eo negotio scriberetur communitatibus, quas legationem decreturas esse, credibile erat. Certè quibus artibus isti eius legationis mentionem Curia excitassent, iisdem se apud communitates perficere posse sperarunt vt denique mitteretur. Qua re mihi nuntiata, Triumviris ad me reuocatis ea dixi, quæ cùm illi diligentius perpendissent, perfecerunt, vt de ea re ne communitatibus quidem scriberetur. Ergo decretum fit, ne de eo negotio quicquam statuatur, nisi id quod ego probassem. Missi sunt ad me nonnulli, è quibus ista cognoui. Isti me Reipub. nomine rogarunt, vt eius causam regi de meliori nota commendarem. In his tot, tamque

frequentibus angustiis res illa Rhætica tunc quidem fuit, quòd quibus esset satis indolis & ingenij ad Rempub. capessendam, horum vix quisquã bonas, & ingenuas artes didicerat, quarum ope publicam rem prouidenter, prospereque tueretur. Plerumque iis inuigilabant, quæ docent, quomodo in simpliciores tragula iniici possit. Hos enim immane dictu est, quàm citò amor pecuniæ, sicut æstus, abriperet. Igitur, siquid agendum susciperent, id fiebat in præsentem quæstum & mercedem. Vbi lucrum non apparerèt, ibidem fuit flebilis incuria, & publicæ rei derelictio. Hinc pericula, quæ quoties adessent, tunc verò detegebatur pudenda illa bonorum & sapientium hominũ penuria. Indidem publica egestas, & nulla petendi verecundia. Nam si quoties, & quantũ petunt, suggerere pergas, imponis tibi onus intolerabile, & perpetuum. Sibi enim facilè persuadèt, se potentissimi fœderati magnitudi-

ne protegi, bona, fateor, & laudabili fiducia, si non hæc progigneret illam deformem segnitiam, & neglectum Reipub. vt alienæ, ac proinde sub aliena tutela, potiùs quàm sua, quotiescunque res sumptum desiderat. In aliis enim neminis consilium morantur. Suo arbitrato rem gerunt.

MDCXI Per eosdem dies præfectus Comi mandatu Mediolanensis consilij per literas humaniter scriptas orauit Rhetos vt quinque Madrucianæ legionis cohortibus ab exercitu Mediolanensi in patriam redeuntibus per sua transire permitterent. Ea res à Triumuiris ad Communitates reiecta; à quibus cùm hæ cohortes nihil responsi acciperent, per Tridentinas Alpes dilapsæ ad sua redierunt. Ex his milites trecenti se Rhetorum montium callibus committere ausi, nullo impediante transierunt. Ea res, & quòd pauci, & quòd mendicis quàm militibus similiores essent, in leui habita. Attribus Heluetiorum

cohortibus non petentibus vti transferent, permissum. Isti ergo cum per pagum Cicereium iter facerent, non sanè quieti, ac taciti, sed tympana pulsare auderent, & eorum plerique in ostentationem compositi pennas rubras in galeris gestarent albis distinctas, & quidem ad læuam, quod est signum priscae factionis Gibellinae, eos Cicereij iurgiis adorti pennas galeris detractas, & bacillâ, quibus tympana tunderentur, fracta proiecerunt, addita grauiori verborum obiurgatione ad huc modum, Etiam audetis nuncupare vos Heluetios, qui Hispano militatum istis? ô quàm dissimiles maiorum vestrorum, qui in Gallicis partibus fortissimè militarunt!

Tunc quoque pars quædam illius Mediolanensis exercitus, cui missio data, in Sabaudiam abscesserat, ibique perstabat. Ipse Sabaudus, qui iamdiu multis peditum & equitum copiis firmatus ageret, pactionibus suas contro-

uersas cum Hispano diremisse dicebatur. Ea res Bernenses aduertit, eosque sua pericula circumspicere coëgit. Igitur mittunt ad Rhætos amicos, & fœderatos auxilia rogatū. Id quod Rhæti neutiquam aspernati, paulo post, lectu sibi fueto, scripserunt militem, qui ad omnes occasiones præsto esset. Ex hoc delectu Bernensibus mille ducentos se in expedito habituros pollicentur. Quanti hanc tam promptam Rhætorum erga suos fœderatos animi propensionem faceres, publicam eorum paupertatem pari commiseratione dignam diceres. Quippe nihil fuit unde huic auxilio stipendium suppeditari posset. Idcirco mittuntur qui à me eliciant, an huic militi pecuniam in stipendium à nobis dari posset. Negauit me de eare habere quicquam in mandatis. Saltem, inquiunt, aliquot annorum pensiones generales nobis dentur in antecessum. Pariter id, quod res posceret, respondi. Postremo in-

tellexerunt, à communitatibus veniendum esse ad collationes, si suis fœderatis auxiliatores esse vellent.

Per idem tempus venit ad me Ioannes Georgius ministralis, siue magistratus, & iudex vallis Rheni. Is mihi ea, quæ infra pono, narrauit. Redibat Mediolano, quò, missu suæ communitatis, profectus esset, vt cum Triuulciis ageret de venditione quorundam vectigalium, quæ illi possident intra fines vallis Rheni. Vt fuit Mediolani, à quodam ecclesiastici ordinis homine, qui Mezaucij diu commoratus esset, adgnitus fuit. Is ecclesiasticus Alfonso Casali perfamiliaris, eius, vt credibile est, iussu se Georgio Comitem addiderat, vt ei per vicos magnæ, & numerosæ vrbs ductor esset. Ille, velut aliud agens, duxit Georgium ad ædes ducales, in quibus habitat præfectus Mediolani, & quidem ea ipsa hora, qua præfectus, qui tunc fuit Ioannes Velaschius Comestabulus Castiliæ,

è sacro missæ domum redibat. Is præfectus, vt aspexit hunc ecclesiasticum, qui ipsi esset probè notus, vnà cum Georgio, qui esset indutu Germanico, id quod erat, ratus, hunc esse illū Rhætum, quem ei Casalis dixisset, homine ad se accersito, eum his verbis affatus est, Quid ita Rhæti Germanis militibus per sua transitum denegarunt? Ibi Georgius, De hoc transitu, inquit, actum est cum officialibus Reipub. iis, qui sunt cis Alpes; penes quos tantæ rei concedendę ius nullum est. Ideo res ad communitates reiecta. Nihilo tamen minùs plerique milites illac transierunt. Hoc responso Comestabulo satisfecisse est vilus, qui subiecit, Ego quidem Rhætis semper bonus vicinus fui. Et adhuc in eorum amicitia persisto. Id vt re cognoscant, quandocunque opus fuerit, præstabo. His vtrunque dictis, Casalis accessit ad Georgiũ, & Video, inquit, præfectũ erga Rhætos ita esse animatum, vt, me spes te-

neat, si per ipsos non steterit, aliquam
vtilem tractationem institui, & hoc
pacto denique arcem dirui posse. Huic
rei puto in Rhætia intercessurum ne-
minem, nisi fortè legatum regis Gal-
liæ, & ministros protestantes. Rhæti,
inquit Georgius, ita semper animati
fuerunt, vt, exemplo maiorum suorum
iura viciniæ cum Mediolanensi ducatu
inviolata cupienter custodierint. Ibi
Casalis cœpit plura loqui, quæ eò per-
tinerent, vt Georgius præfecti manda-
ta ad suos perferenda acciperet. Non
sum, inquit Georgius, publicè missus,
sed ad alia Mediolanum veni. At hæc,
ait Casalis, esset alicuius boni origo, si
quæ hac de re tractatio institui posset.
Obsecro te, ne rem negligas. Cùm
enim breui tibi huc, vt audio, redeun-
dum sit, optimum factu fuerit, si de
hoc agas cum vestrīs primoribus, iis,
qui huic negotio tractando tibi idonei
visi fuerint. Sanè cùm redieris, non
dubito quin res confici, ac alicuius ope

tractationis ad ingens aliquod bonum-
perueniri possit, quo sanè Rhæti æter,
nùm gaudeant. His vtrinque dictis
Georgius ei vale dixit. Et in patriam
cùm rediisset, Curiam continuò pro-
fectus venit ad me, mihiq̄ hæc sin-
gulatim narrauit, meoque permissu
vocatis, & adhibitis Joanne Lucio
Guglebechio, & Alberto Salicæo, qui
tunc essent Curia. Cùm omnes atten-
tius ea audissemus, ipse quidem Rhæ-
ticae Reipub. de eo vehementer gratu-
latus sum, quod non sine singulari Dei
permissu hoc negotium venisset in ma-
nus eius, cui omne arcanum credi tu-
tò potest, non alicuius præposterii, &
blateronis, qui sua similitate, & lo-
quacitate rem omnem improvidè ad
parum sanos detulisset, ac nouis factio-
nibus causam dedisset. Tunc Geor-
gius, quod Mediolani ipse & Casalis
capita contulissent, id verò ab se vitari
non potuisse dixit. Verùm in posterum
se nunquam commissurū, vt sine meo
permissu

permissu Mediolanum redeat, & quicquam quod ad eam rem pertineat, exequi pergat. Homine collaudato, res mihi & aliis digna est visa, ad quam intimè pernoscendam, & perficiendam is iter Mediolanum relegeret. Sanè credibile fuit, Castiliæ Comestabulo, qui in Mediolanensi præfectura Fuentano successisset, neūtiquam omnia sui decessoris acta probari. Illud quoque constabat, Fuentanum arcem Montecchij non tam Mediolanensi ducatus necessariâ construxisse, quàm sibi ipsi quoddam veluti trophæum, & nomini suo monumentum. Adde quod, in ea arce non pauca aduertebantur perperam ædificata, & aduersus præscripta eorum, qui talium periti sunt, admissa. Ne quid de eius positione dicam. Nimirum, eam arcem tanta cœli, solique grauitas premit, vt milites valetudine quotannis tentetur, vnde eorum multæ mortes. Cui malo nullum remedium sit, si non exsic-

catur palus ambitu suo collem amplectens, cuius halitu aër inficitur. At in hoc opus sumptum immensum fieri necesse est. Nam in stagnantis aque locum Aduæ fluentia deduci oportet, quæ perpetuo lapsu loco salubritatem afferant. At, ne id quidem fieri posse, si non altius terra foditur, nempe in ditione Rhætorum. Illud quoque constat, eâdem arce ingentem modum supellectilis militaris detineri; eamque vim munitionum, quæ aliis locis impendi debent. Denique in confesso fuit, longè à scopo Fuentanum aberrasse, qui existimauerit, eius arcis oppositu transalpinas gentes cohiberi posse quominus ineam agrum Mediolanensem. Eum tamen suas res in Hispania hinc plurimum magnificasse. Has ob causas, quæ aut veræ, aut veris tam similes essent, ut pro veris accipi possent, credibile fuit, eam quæ Catalis diceret, non dissimulanter, & captiosè, sed verè,

& ingenuè dici. Quid, si per hanc tractationem denique ratio inueniretur huius tam inuisæ molis ex hominum oculis subducendæ? ô quantum, & quàm insperatum beneficium non tantùm in Rhætos, sed & in Heluetios, omnesque gentes fœderatas, quæ eam molem non sine multo animi æstu aspiciunt! His rebus adductus, quæ mihi magnæ, magnique ponderis esse visæ, Georgium rem adoriri facilè sum passus, & eò remeare, nempe, vt hoc eius præclaro ministerio Rhætia, Deo dante, ea arcis tyrannide liberari posset. Præterea, etsi is est homo consideratus, non tamen dubitavi meos monitus eius consiliis confociare, & coniunctim cum ipso qua ratione hominum callidissimorum artes eluderet, & vitaret, præuidere. In primis eum diligenter monui, ne se hinc de duci per vllas ambages pateretur, Nemini sperandum esse, vllum fœdus cum Rhætis fieri, aut vllam Gallici fœderis par-

tem nouitatibus præstringi posse. Semper adharendum dixi pactis anni millesimi quingentesimi trigesimi primi. Hinc recedi posse cōstanter neget. Is demum hæc consilia animo gestans rediit Mediolanum per illam eius negotij speciem, quæ vt antea fuerat, tunc quoque vera esset. Vt eò venit, vix sesquihoræ spatio fuerat in diuersorio, cùm ecce Casalis ipse adest, qui tunc quidem nullum alium cum ipso sermonem instituit, extra gratulationem fausti reditus, easque, quæ vsurpantur solent beneuolentiæ significationes dico, an simulationes? Ceteris diem posterum constituunt. Eo die vterque ex condicō conueniunt. Sed Casalis, antequam sermo in longum traheretur, Georgio scriptum exhibuit, quo ea cōtineretur, quæ Præfectus Mediolani sibi ab Rhætica Repub. promitti posceret. Hæc sibi præstita si fuerint, arcem destructum iri spem esse dixit. Hæc ad hoc exemplum scripta erant,

Rhæti cuilibet mortali transitum denegent hostiliter proficiscenti Mediolanum. Hispaniæ regi transitus pateat, quotiescunq; exercitus suos Alpes traducere iusserit. Is transitus ne cuiquam alij, nisi permissu præfecti Mediolanensis, concedatur. Eiusdem regis delectus pati Rhætica gens teneatur. His lectis, Georgius renidens acturum Casali scriptum reddidit, dixitque, Hi sunt illi articuli toties à nostris reiecti. Ego verò non ita insanio, vt hæc in patriam deferenda suscipiam. Deferenda dico? Absit vt eorum leuissimam mentionem faciam; nisi fortè mihi mea vita, & existimatio vilis est. Sit ita sanè, inquit Casalis, non idcirco desinemus exquirere omnes rationes alicuius instituendæ tractationis, vt aliquid boni confieri possit. Et fiet, dummodo quantum præfectus, tantumdem studij vos ad hoc negotium conferatis. Sed vos quid ab ipso desideratis? Et si pse, inquit Georgius, nulla publica

autoritate nixus loquor, nihilominus tamen, vt vnus Rhætorum pro exigua illa, quæ mihi est, gentis nostræ notitia, audeo firmare, nihil vnquam nos à præfecto Mediolani desideraturos, nisi vt seruentur pacta anni millesimi quingentesimi trigesimali primi; Atque vt mutuis officiis, & beneuolentiæ argumentis inter vtramque gentem certetur Rhæticiam & Mediolanensem. Vicini sunt vicinis beneuolentes. Credi deram, ait Casalis, vos petituros aliquas pensiones generales annuas. Minimè gentium, inquit Georgius. Nul las nos pensiones accipimus, nisi à fœderatis nostris. Et initio disertim dixi, faciendi nobiscum fœderis frustra mentionem fieri. At, inquit Casalis, Præfectus vos hac arce subleuari vehementer cupit. Id quod æquum est, facit, inquit Georgius, cùm iniuria extracta fuerit, & contra leges anni millesimi quingentesimi trigesimali primi. Si fecerit, enimuero fidem fecerit

se Rhætix bonum, ac desiderabilem vicinum esse. Nos quoque mutuum facturi sumus. Ibi Casalis morbum præfecti quominus huic negotio manus maturius admotæ fuerint, causatus est. Et ipse hanc telam iam nobis exorsam esse, inquit, non mediocriter lætor. E tali exordio spero emerfurum aliquid boni. Præfectus me hodie conticinio ad se venire vult, ut uterque coniunctim videamus qua ratione scribendum sit regi ad hoc, ut hæc res confici possit. Me scriptore uti vult. Eâ epistola cras mane scripta erit, eiusque inspiciendæ tibi à me copia fiet. Ut dictum, die sequenti eam epistolam Casalis Georgio legendam dedit. Scripta fuit iis verbis, quorum sententia hæc esset, Necessitate arcem Fuentani destrui oportere. Eâdem Comestabulus petit, in se conferri liberam, & omnimodam potestatem de ea re statuendi id omne, quod in rem regie maiestatis esse censuerit, nulla exce-

ptione. Et quò celerius, inquit Casalis, hæ literæ perferantur, præfectus eas missurus est per hominem certum, & expeditum, qui hîc ad diem vndecimam Iunij futurus est. Accepto responso, eæ regiæ literæ ad te mittentur, vt videas quo loco res sit. Tunc quoque rogabere vt huc venias. Nam præfectus, accepta ea, quam petit, potestate, ex omnium sententia rem confici posse non desperat. Hæc mihi, ac duobus iis, quos nominavi, Georgius postremum retulit. Tunc omnium consensu, qui essemus quatuor, decretum est, ne vltra Mediolani præfectus audiretur, si non aliud loqueretur, quàm ea quæ Casalis eo scripto comprehensa prompsisset. Tunc & Georgius, & illi qui aderant, de me sciscitati sunt, Annon putem fore vt rex Rhatice gentis misertus, quæ in has miseras præcipitata fuerit, ad hoc vt illa arx dirui possit, non nihil de suo iure concessurus sit. Annon fieri possit,

vt eius p̄missu aliquid & ipsi Rhæti
Mediolanensi præfecto relaxent. Per-
mittet, inquam , rex id quod honestè
potest, dummodo sui fœderis potissi-
mam rationem haberi appareat. Ibi
ipsi , Respublica Rhætica nihil quic-
quam petitura est, quo Gallico fœderi
derogetur. Inuiolatum apud nos , &
intactum manebit. Verùm si præfecto
Mediolanensi arcis demolitio tantæ,
quantam dicit , curæ est, credibile
quoque est, eum omnes artes exquisi-
turum, quibus id confici è sui regis di-
gnitate possit. Idcirco is se petitioni
alicuius rei fortassis affiget, qua dem-
pta, sui regis existimationi non satis
consultum putabit. Hinc, videlicet, in
Hispania fidem se facturum putat,
plus utilitatis regem ex arcis demoli-
tione, quàm ex eius constructione esse
capturum. Id si acciderit, qua ratione
regem nobiscum acturum putas? Rex
inquam, tali re, quid fieri velit, palàm
faciet. Nec enim me, neque quem-

quam de ea re posse quicquam statuere, quæ tota est arbitrij eius. Cæterùm nihil vltra nunc quidem, quod huc pertinet, agi potest, donec Georgius acceperit eas Hispanicas literas, quas Cafalis ei se missurum dixit. Has statim vt accepero, inquit Georgius, protinus huc afferam. Simul hos, Guglebechiũ, & Albertum demonstrans, eius rei certiores faciam, vt hîc adesse, & quid facto opus sit, communi consilio dispici possit. Hic fuit eius colloquij terminus. Verùm cum illæ literæ diu expectatæ nusquã cõparerent, hac mora intellectum est, eam non esse expectationem, sed frustrationem. Cui-libet, qui modò non sit caudex, inde non solùm suspicari, sed & scire datum, quicquid præfectus Mediolani, eiusque verbis Cafalis dixisset, fuisse artes, quæ eò spectabant, vt illi articuli Mediolanenses toties explosi reuirefcerent, & ad hos confirmandos Rhæti adducerentur. Denique ab istis id

quoque tunc actum apparuit, vt, Gallico fœdere exturbato, in eius locum substitueretur Hispanicum. Sed qua ratione tunc actum cum Georgio est, ea fuit plena contemptus, & superbiæ prorsus intolerabilis. Cùm enim ipsi colloquium petiissent, & arcis diruendæ studium profiterentur, siquid modò Rhæti æqui dicerent, ad postremum, ostenderunt se id vnum egisse, vt Rhætis vterentur administris ad sua destinata, in ipsorum perniciem patranda. Nec ideo, id quod aduertendum, arcem demolitum iri polliciti sunt, sed manifesto ludibrio dixerunt, se omni ope enifuros, vt rex ad id iubendum flectatur. Ac, ne de irrifu dubitari possit, constitutum, de quo cum Georgio conuenerant, mutarunt, ac pacta turbarunt. Ne multa, apparuit, eos non esse perfugas ingenij sui, neque desertores artium suarum. Dictis si credi oportet, percipiunt venire ad compositionem cum iis, quos interim ho-

stium loco habent. Nam quid aliud est, omni commercio, omnique com-
meatu Rhētos prohibere? Quinque
pagos Rhētis infestos in eam Rhætiaē
partem instigare, quæ ipsis est proxi-
ma? Id agere vt Mezaucios è Rhætica
Repub. discerptos illis adiungant, aut
eos cogant concedere in ius, & pote-
statem Hispanicam? Georgius hac
omni fallacia per literas ad Casalem
datas singillatim exprobrata, secum
tam subdolè actum esse, & cùm vltro
ad se ventum esset, nullam tamen con-
stituto fidem fuisse, disertim, & graui-
ter questus, dixit, sibi quidem adscribi
non posse, si dein hæc tractatio non
vltro producitur. Breuiter, si præfecto
Mediolanensi decretum est stare con-
uentis anni millesimi quingentesimi
trigesimi primi, negotium suscipi, &
aliquo bono exitu, annuente Deo, ter-
minari posse. Aliter si fiat, pax, de ea
re ne verbum quidem vnum posthac.
Per eos dies David Madruccius ab

Hispaniæ rege, & à præfecto Mediolanensi in mandatis habere dictus est, vt serió dispiceret, qua ratione gens Rhætica in stabilem, & æternam societatem semel assumpta ab ea dimoueri non posset. Quemdam Mezaucium, hominẽ primæuũ talium ministri blanditiis, & promissis Mediolanum iteratò adductum in Hispanicas partes traxerant. Vt rem resciaui, non eum magistratui, sed consanguineis eius indicaui; à quibus grauitè increpitus rediit in viam.

Exactis aliquot diebus, Tauosij habitum Ponsdagum, quod est annuum vniuersæ gentis concilium. Illò cùm venissem, eum confessum accuratè monui, etiam atque etiam videndum, ne cunctis parta securitas incuria labefactetur. Nunc plus quàm vnquam fuerit, vigilato opus esse. Rursus, inquam, emergunt inimici, & insidiatores vestræ libertatis, & quietis, & quidem iis artibus instructi, quibus

hanc Rempub. euertere conati sunt. Reticui de causis, quibus adductus hęc sic loquerer. Nec enim expediebat illam multitudinem variè affectam omnia scire. Metus tantum aliud agentibus iniiciendus fuit.

Improbo autore quædam scriptio Germanico sermone tunc edita & vulgata fuit in nos contumeliosa, & impudentissimæ calumniæ plena, inscripta episcopo Curiensi specie epistolæ, his ferme verbis, Illustrissime, & Reuerendissime princeps, Nuper ad ea respondere non potui, quæ de me sciscitatus es, Quî fiat, vt ministri tam sint erga regem Gallia, eiusque legatum propensi. Nunc facio. Nam ex eo die penetraui in ædes legati; easque tabulas, quibus eorum nomina continentur, in quos annua regis beneficia distribuuntur, inspiciundi mihi copia fuit. Reperi, ministris, & hoc loco nominat quosdam ministros, singulis annis dari dona opulenta, quorum

summa colligit aliquot millia aureorum coronatorum. Hac ratione animos cupidos Gallo conciliari minimè mirum. Breui plura, & exploratiora cognoscam, eaque ad te deferam. Is sycophanta, quisquis fuit, hoc vnum doctè, & consultè fecit, quod suo teterimo nomine illam chartam non fœdauit. Sed multæ & vanitatis, & stoliditatis manifestus fuit, quòd nesciuit, Nequaquam his artibus opus esse regi, vt quærat amores gentis sibi antiquo fœdere iunctæ, qui bonas tantùm exercet, tantoque rege dignas.

Ab eodem Tauosienfi confesso literæ ad Venetum principem datæ, quibus Rhætica Respub. ab eo vehementer petiit, vt pensiones particulares in Rhætiam mittantur. Quippe quibus darentur, qui fuerunt complures ex iis, qui nostras accipiebant, ij iam toto quinquennio sibi nihil datum palàm querebantur. Hi gratia, & autoritate tantum potuerunt, vt tunc Respub.

quod nunquam antea factum, negotium tot priuatorum sibi apud fœderatos suscipiendum duxerit. Vtrique tamen operam luserunt, Ponsdagum pro his rogando, illi perficiendo, vt sibi Respub. hanc operam daret. Nihil eius à Veneto senatu impetratum; ac ne vllum quidem huic petitioni responsum.

Illud ipsum Tauosianum concilium decreuit id, quod cuiusmodi fuerit, è mea sententia infra posita cognosci poterit. Ipse, scilicet, ab illo ordine per literas mihi inscriptas, & alias, quas vocant patentes, rogatus fui, vt expromere vellem, quinam esset sensus meus de quadam sententia, quæ eo ipso anno, indictione noua die lunæ, decima octaua Martij, instante fisci procuratore, & accusatore Claudio Venosta patre Iosephi cæsi, & interempti lata fuerat à Prætorè Tirani sedente pro tribunali aduersus legum doctorem M. Antonium Venostam Io: Sebastiani filium

filiū eius cædis infimulatum. An eam æquū putem manere firmam, & ratam. An verò, & qua in parte retractari eam, & infirmari oporteat. Ita sanè, vt quicquid super ea re statuerim, id apud vtramque partem quæ in meam personam consensisset, parem vim habeat, ac si ipse amplissimus ordo statuisset.

Ergo ipse, ne quid senatus Rhæticus à me, quod meæ opis esset, frustra petiisset, hoc iudicio suscepto, ac præfatus nomen & munus meum, pronūtiavi ad hunc modum, Vt senatus desiderio, quantum in me est, morem geram, hanc causam, & iudicationem mihi creditam inde inchoavi, vt omnibus eius litis actis apud me depositis vtraque pars subscriberet, quò & mihi, & ipsis liqueret, hæc esse illa acta, à quorum diligenti & accurata inspectione rei totius iudicatio manat. Ergo, nulla actorum parte prætermiſsa, sed singulis attentiùs enucleatis, & per-

penſis, In primis adorato, & inuocato ſacroſancto ſanctiſſimæ Trinitatis nomine, vt ſuo cœleſti lumine illuceat menti meæ, ſic cenſeo, Inſertam memoratę ſententię cauſam, ſeu rationem, quæ eſt eiufmodi, Cædem, qua memoratus M. Antonius Venoſta memoratum Iosephum Venoſtam occidit, fuiſſe facinus conſultò, de induſtria, doſoſè, & inſidioſè cogitatum, ſiue, vt ytar verbis eiufdem ſententię, homicidium deliberatum, *nullis ſatis apertis indiciis, nulliſque validis nec præſumptionibus, nec probationibus niti, atque adeò ipſi veritati aduerſari, planeque contrariam eſſe; ac pro eo, ac ſi ea ſententia non lata eſſet, habendâ.* Vt enim voluntarium maleficium nemini impune eſſe debet, ita qui meditatæ cædis non conuincitur, ſed repentino quodam impetu, & ſubita animi commotione occiſionem fe-ciſſe probatur, hunc & infamia, & pœna cogitato ſcœleri debita liberari

æquum est. Itaque prætori Tirani manet integra facultas memoratum M. Antonium, sicuti fortuitæ, nec præcogitatæ cædis reum, iis pœnis afficiendi, quæ in tales legibus constitutæ sunt. Huic iudicationi meæ hoc scripto comprehensæ, quò sit explorator, propria manu subscripsi; eique sigillum meum imprimi, eamque ab altero è regiis interpretibus propria quoque manu subnotari iussi. Dat. Samadeni die vicesima Augusti, Anno millesimo, sexcentesimo undecimo.

Eodem tempore inter tres pagos & Mezaucios iræ recruduerunt. Neque illud iurgium multo sæpe tempore per irritas altercationes absumpto, finiri posse spes vlla erat. Illos acueri dicebatur Mediolani præfectus aduersus hos, quibus de iure suo nihil concedere decretum esset.

Cùm eo anno plurima Heluetiæ loca pestilentia laceraret, ea vis morbi in

Rhetiam penetrauit. Eare ipse in pagum, cui nomen Aluonouo, secessit. ibique vsque ad proximum ver comorari coactus fuit.

Et iam in exitu propemodum annus erat, cum Triumviri Curiam conuenerunt. Inde scripserunt Communitatibus, instare illud decennium, quo Venetum foedus terminatur. Cuius rei si nulla à neutris foederatis mentio fiat, foedus censeri continuatum, & productum vsque ad alterum decennium. Ad suam fidem pertinere, de eare maturè communitates commonefacere, ne quid incuria committatur, quod posthac vniuersi minùs, aliterue factum velint. Accedere impedimentum pestilentiae, qua sese latius diffundat. Certè si circumiecta populari pergat, nec hyeme extrema extinguatur, vix fieri posse, vt anno proximo bona pars communitatum suos conuentus habeat. Esse tamen rem tanti, vt de ea deliberari ad Rempub. maximè perti-

neat. Vestrum nunc est, inquiunt, consulere an produci fœdus, an finiri placeat; vestrumque decretum nobis mittere intra diem decimam quintam Ianuarij, vt, suffragiis numeratis, id quod maiori parti complacitum fuerit, præualeat.

Principio anni millesimi sexcētesimi MDCXII duodecimi auditum est religionem protestantem in pagum Vnderuacium induci, quò quidam minister diebus festis itare diceretur, & ibi clandestinas conciones habere. Denique is minister à mota plebecula (pueri fuerunt, & pueris intermixtæ aliquot mulierculæ) nescio quibus ludibriis conflictatus est. Hinc inter vicanos rixa, his illam clanculariam noui ritus introductionem excusantibus, aliis detestantibus. Quæ reseum Rhætiae angulum diduxit in studia & partes. Catholici proximos protestantes, vt huius tantæ nouitatis autores, infimulare. Hi iura libertatis factò prætere. Quisque

pro suis causam dicere. Iam atroces in
iis locis rumores inualuerant; quibus
extinguendis lecti sunt huius tam spi-
nosæ controuersæ iudices. Hi pro-
testantibus quàm catholicis pronio-
res habiti. Qualescunque essent, catho-
licos ad ea exequenda, quæ ab se iudi-
cata essent, cogendos dicebant. At
communitates catholicæ palàm profi-
teri, se & propriis, & amicorum viri-
bus opem catholicis laturas. Aduersus
ea iudices, & qui ipsis fautores essent,
rem iudicatam armis tueri parant.
Nec mora. Iam Curie, iam alibi
properè scribitur miles. Totus dele-
ctus constitit ex octingentis, quibus
Ioannes Lucius Guglebechius ductor
datus. Qua re cognita, ad Thomam
Schauelstinum, qui Curie esset, lite-
ras dedi, quas in senatu Curienti re-
citauit. Iis literis hominem vehemen-
ter hortabar, perficeret ut Curientes
quiescerent; eaque modestia agerent,
ut circumiecta quoque vicinitas ip-

orum exemplo turbis abstineret, & otia sua tueri, quàm perturbare mallet. Mihi bene monenti mos vsque eò gestus est, vt continuò senatus Curiensis egerit cum episcopo, vt suæ autoritatis apud Vnderuacenses interposito præstaret, vt ibi turbæ conticescerent. In eamdem rem Gugglebechius, meo monitu, strenuè incubuit. Hoc pacto res ad aliquod tempus tranquillata, & ad proximum pittagum reiecta. Pittagum ingressus illum confessum diligenter monui, ne studiis res ageretur. Huius periculosissimi incendij primordia conteri oportere dixi, ne in vniuersorum perniciem adolescerent. Hoc meo consilio collaudato, seni vtriusque religionis iudices lecti, in quos huius controuersia dirimendæ omnis collata potestas est. His sui muneris exordium fuit decretum ne armis certetur. Re denique sæpius iactata, ventum est ad pactiones, quibus or-

deni perscriptis , ipse , rogatu vtriusque partis , vnà cum iis qui de re tota iudicassent , subscriptor & firmator fui.

Mense Februario nuntij communitatum frequentes Curiam coierunt. Lectis in pittago , numeratisque suffragiis , compertum est , communitates censere , ne Venerum fœdus vltra decennij tempus producat. Igitur literæ ad Venetum principem datæ , quibus Rhætica Respub. Venetam eius rei certiolem facit ; ac profitetur , Etsi fœdus finitur , tamen amicitiam , & omnia iura vicinæ fore perpetua , vt inter maiores vtrinq; fuerint , & vti inter bonos fieri par est. Id cupere Veneto fenatui persuasum esse , à quo mutuum sperent. His literis Venetias perlatis , & in collegio lectis , continuo decernitur , vt eius ordinis terni eo ipso die eorum latorem conueniant. Ab eo expiscentur , quis in

Rhætia huius decreti autor fuerit. Ergo is Rhæticus tabellarius solertibus trium senatorum interrogationibus diu fatigatus semper, constanterque respondit non id quod isti cuperent, sed id quod esset. Nec enim aliud poterat. Se, ut vnum è Rhætis, scire id quod viderit, Gentem Rheticam, quæ sit suæ potestatis, & arbitrij, super eo negotio id quod sibi in rem visum fuerit, statuisse. In conuentu quidem suæ communitatis rem sic actam, se, qui adfuerit, testem esse. At illi è suis cauillationibus, è sanna rugosa, è gestu intelligere hunc voluerunt, neminem ipsorum ei credere. Et quò is constantius id quod isti sibi dici velent, pernegaret, eo ipsi instantius eum premere voce, vultu, crebris interrogationibus institerunt; non ut verum elicerent, sed ut quale sibi dici vellent responsum extorquerent. Omnes ergo ad eum machinas, excepto terrore ac vi, admouerunt, nimi-

rum vt fateretur , illud gentis decretum esse ortum à legato regis eo , qui sit in Rhætia. Usque eò & Venetis , & ijs omnibus , qui Veneto fœderi fautores essent , permirum acciderat , gentem tam discordem in eum tantum consensum potuisse , coalescere , & id decretum edidisse , quantò inopinum , & minùs expectatum , eò plus sollicitudinis ijs , ad quos ea res pertineret , allaturum. Nec ijs , quos hæc nouitas perculerat , in mentem veniebat , illud motarum cõmunitatum de fœdere Veneto decretum anni millesimi sexcentissimi septimi , ex quo qua mète plures essent perspici potuit. Præterea , nec illud reputabant , Intra continuum nouem annorum circuitum Rhæticiæ genti nullis fallacijs circumductæ licitum fuisse placidè , & è sola rerum fide cum bonis comparare mala , quæ ex eo fœdere extiterunt , & videre vtra prægrauent. Hæc fuit vera , & vnica ratio exquirendi cau-

Tam eius tanti cunctæ gentis consensus; quam si isti à stirpe, & altiùs scrutari voluissent, & tûc rem, vt erat, cognouissent, & hodie aliud sentirent, & loquerentur. Vitio gentis humanæ fit, vt cuius rei, si implacida & ingrata accidit, sibi quisque conscius est, eius inquisitionem paulò accuratiorem reformidet. Imam rei stirpem communi ignorance obrui præoptet, quàm quæ sit, penitus, & ad liquidum sciri. Ergo posthabita conscientia, de industria veritas obscuratur, sæpe culpa, quamlibet grauis, leuatur, sæpe probrum immerenti assignatur; veri cupidis falsa obtruduntur. His animus non solùm imbutus, sed superfluens quantum loci veritati relinquit? Hinc mendaces affirmationes, eademque pertinaces; hinc portentosa iudicia. Hic est infelix ille, ac frequens rei non exploratæ, tamen iudicatæ prouentus. Nam cognitione, quæ iudicationi facem præferre debet, ar-

rum vt fateretur , illud gentis decretum esse ortum à legato regis eo , qui sit in Rhætia. Usque eò & Venetis , & ijs omnibus , qui Veneto fœderi fautores essent , permirum acciderat , gentem tam discordem in eum tantum consensum potuisse , coalescere , & id decretum edidisse , quantò inopinum , & minùs expectatum , eò plus sollicitudinis ijs , ad quos ea res pertineret , allaturum. Nec ijs , quos hæc nouitas perculerat , in mentem veniebat , illud motarum cõmunitatum de fœdere Veneto decretum anni millesimi sexcentissimi septimi , ex quo qua mète plures essent perspici potuit. Præterea , nec illud reputabant , Intra continuum nouem annorum circuitum Rhæticae genti nullis fallacijs circumductæ licitum fuisse placidè , & è sola rerum fide cum bonis comparare mala , quæ ex eo fœdere extiterunt , & videre vtra prægrauent. Hæc fuit vera , & vnica ratio exquirendi cau-

ſam eius tanti cunctæ gentis conſenſus; quam ſi iſti à ſtirpe, & altiùs ſcrutari voluiſſent, & tûc rem, vt erat, cognouiſſent, & hodie aliud ſentirent, & loquerentur. Vitio gentis humanæ fit, vt cuius rei, ſi implacida & ingrata accidit, ſibi quiſque conſcius eſt, eius inquisitionem paulò accuratiorem reformidet. Imam rei ſtirpem communi ignoratione obrui præoptet, quàm quæ ſit, penitus, & ad liquidum ſciri. Ergo poſthabita conſcientia, de induſtria veritas obſcuretur, ſæpe culpa, quamlibet grauis, leuatur, ſæpe probrum immerenti aſſignatur; veri cupidis falſa obtruduntur. His animus non ſolùm imbutus, ſed ſuperfluens quantum loci veritati relinquit? Hinc mendaces affirmationes, eadẽque pertinaces; hinc portentofa iudicia. Hic eſt infelix ille, ac frequens rei non exploratæ, tamen iudicatæ prouentus. Nam cognitione, quæ iudicationi facem præferre debet, ar-

rificioſè, aut per negligentiam tramif-
ſa, qui iudicare deberet, hunc præua-
ricari, ſæpe etiam ſycophantari non
eſt mirum. His malis is vnus obuiam
it, qui non ex rumoribus, ſed ex vera
cauſa quid cuiuſque rei ſit, ſtatuit. Nul-
lus tunc in Rhætia rerum Venetarum
curator fuit, cuius fide Venetus ſenatus
niteretur. Sed quicquid illi veteratori,
de quo ſupra memorauimus, ſpargere li-
buit, vulgò creditum. At quod ille,
aut alius quiſpiam de hoc negotio ad
eum modum retulit, nos negamus eſ-
ſe verum. Pernegamus, inquam, in
Rhætia quicquam ope noſtra factum,
quo minui Venetæ reipub. dignitas,
aut iura fœdusue poſſit. Dicimus, in
tota Rhætia eſſe neminem tanta auda-
cia, qui ſe regij legati hortatu, polli-
citationibus, donis ad Venetum fœ-
dus deſtituendum ſollicitatum, tradu-
ctumue fuiſſe dicat, niſi hominem
mendacem, & impudentiæ mancipa-
tum. Cæterùm, dum ea res apud com-

munitates ageretur, ille bipedum audacissimus in nos furiosissimè debacchari non est veritus. Ut vidit, de Veneto fœdere finiendo à communitatibus consultari, illico, ut ei negotio intercederet, nescio quas literas ducales exprompsit intèpestiuas, & nulli vsui; quibus tamen imperitæ multitudini oculos perstringi posse credidit. Eâdem vulgavit, legatum Venetum breui in Rhætia conspectum iri ea potestate præditum, quæ omni hominum generi abundè satisfactura esset. Omnes obtestatur per ea, quæ cuique sunt charissima, ut, in sua quisque communitate omnem Veneti fœderis mentionem supprimat. Quippe solo silentio, qua re nulla res procliuior, fœdus prorogabatur. Omnibus huius operæ magnas mercedes pollicetur. Addit, in Veneto senatu agi de sex Rhætis cohortibus per Italica præsidia disponendis. His ordinarium, ac perpetuum stipendium iam decretum esse. Hæc

alia nouitate cumulat. Agitur, inquit, de fœdere inter Venetam Rempub. & quatuor pagos protestantes paciscendo. Id quod religioni nostræ quanto & præsidio, & incremento futurum sit, copiosius intelligi, quàm dici potest. At si Veneto fœderi finis adsit, hæc tractatio, scilicet, vanescet. Ministris iis, qui ei credulitatem suam addixerāt, semper insufurrauit, manente Veneto fœdere, haud dubiè religionem protestantem in Italiam introductum iri. Venetiis breui fore ecclesiam Euangelicam, floridam, & valescentem. Hæc, atque talia homo lingua immodicus, & vix vnquam sanus per circulos, & vbicunque apud multitudinem posset, sine vllò pudore blaterabat. Nihilo tamen minùs in communitatibus res procedebat. Nam quæ & ille, & eius emissarij spargerent, cùm nihil ad rem pertinerent, ea, scilicet, & ventus, & auræ verrebant; certè nullus egregiè cordatus

homo admisit. Igitur mendaciis manifestis, & calumniis, quibus vnis valefcit, quarumq; infelix in melioribus ingenium ferax est, manum iniicit. Apud quos hortatu, precibus, & obtestationibus nihil proficeret, his merum iniiciendum ratus per vniuersam Rhætiam tabellarios dimittit cum literis ad notos, & ignotos, quibus sciri volebat, Quicquid contra fœdus Venetum strueretur, eum esse Hispanicæ factionis conatū, cui si non coniunctis cūctorū studiis, & omni ope resistitur, Rhæticiæ gentis libertatem prorsus esse comploratam. Accedere iacturam religionis, quam in Italiam hac sola via induci posse constat, alia non posse. Impugnationem Veneti fœderis esse à coniuratione duorum Europæ maximorum, & potentissimorum regum. His deliberatum esse, omnes Respublicas, in primis Venetam opprimere; tum quantum est in Europa protestantium proturbare. His decretis Pa-

pam autorem esse; cuius inductu hæc duo regia columina coëant in fœdus, & sese nouis affinitatibus vinciant, quæ iam inter vtrumque pactæ sint. Siquid conuenta coniugia remoretur, eam esse sponforum ætatem adhuc teneram, cùm neuter sit nubilis. Cætera, quæ eò pertinent, esse consummata. Cùm hæc nullo idoneo autore homo vaniloquus vbique vulgaret, ea ad quædam capita redegit ex iis scriptis excepta, quibus nomen est gazetis, quæ Venetiis, forte & alibi consarcinata per Italiam circumferuntur, & venundantur à quibusdam nugiuendas, & cupidè ab iis emuntur, quos improba curiositas priùs trudit ad cognoscenda principum negotia, quàm ad consulendum suis. Id scripti mittit per totam Rhætiam, velut amplissimum testimonium eorum, quæ audacissimè effutiret. Atq; adeò vt mendaciis constaret fides, Aduertite, inquit, id quod iisdem gazetis contine-

tur legatum regis Galliaë apud ordines
 prouinciarum Belgicarū nomine regis
 egisse, vt in illis prouinciis, tum Aquil-
 granæ religioni catholicæ locus esset.
 Perinde ac si cupere & perficere vt ca-
 tholicis libertas conscientiaë integra
 maneat, ea vero sit indigna christia-
 nissimo rege petitio. Nihil igitur miri
 est, si Rhæticiis ministris plurimi falla-
 cissimis improbi huius architecti li-
 neis in errorem præcipites dati, & à
 nobis alieniores facti, hinc Rhæticiam
 multitudinem in nos accensuri vide-
 bantur. Verùm cum omnia illa extra
 rem essent, nec enim de statu religio-
 nis, sed de vniuersæ gentis incolumita-
 te tunc quidem agebatur, communi-
 tates, damnatis syncophantiis huius
 blateronis, rem institutam nihilomi-
 nus peregerunt. Et prudentiores qui-
 dem aduersus ea, quæ ille phanaticus
 homo spargeret, rerum fidem pugna-
 re videbant; nec nesciebant qua fide
 & beneuolentia rex agere pergat

cum prouinciis , & ordinibus Belgicis. Videbant quoque , regem de ea ope nihil deminuisse, quam rex ille magnus pater suus iis Germaniæ principibus , quos in tutelam recepisset, pollicitus fuerat. Illud in primis adnotabant, iis rebus nihil detrahi, quæ regiis edictis continentur, ea dico, quæ pertinent ad securitatem , & commoda eorum , qui in Gallia religionem , quam vocant , reformatam profitentur. Id quoque nemo nesciebat, nomine regis iisdem ferè diebus actum esse cum Duce Sabaudia, vt is Valdensi regione abstineret, quam Bernenses possideant, quorum ditio , vt amicorum , & fœderatorum , regi curæ esset. Cui hæc essent ignota , horum aures huius calumniis excipiendis occupatæ vera non admittebant , falsis obuij erant. In his cum essent non pauci , vt dictum est , ministri , qui eadem populo indere , vt verisimi-

lia , possent , ad eorum synodum
prouincialem , quæ Schami habere-
tur , alterum è regiis interpretibus
misi , qui hæcè criminationes ex illa
Venetæ factionis officina exprom-
ptas , in ipsorum conspectu nudatas
telo veritatis configeret. Sanè ille
rabiosus semper hac via rem omnem
reputauit , diminutionem , aut etiam
amotionem regiæ apud Rhætos au-
toritatis esse stabilimen , & incre-
mentum Venetæ , & in opibus Rei-
publ. Venetæ protestantibus multum
fore præsidij. Huc omnia dicta, facta-
que sua sibi referenda duxit , vt Gal-
lico fœdere debilitato, Venetum ro-
boraret. Sanè vt aliquo insigni merito
apud Venetum senatum inclaresce-
ret, cùm bonis artibus non posset,
pessimis ad id , quod intenderat, gra-
sabat. Verùm quicquid illa rabies
tentaret , id omne vsque eò effusum
constitit , vt in vniuersa gente nulla;
quàm Veneti fœderis , auditio gra-

uior, & acerbior tunc quidem fuerit. Recursabat animis, ante annum, omnes è Rhætia in Venetam ditionem aditus à Venetis fuisse obseptos. Neque cuiquam Valtellinensi eò pedem inferre licuisse, multoque minùs vllum frumentum, aliosue commeatus inde in Rhætiam importare. Cùm tamen illo ipso tempore Venetæ ditionis mercatores in Rhætica ditione multa victui, & quotidianis vsibus necessaria de more coëmerent, & cum suis mercimoniis ad sua regrederentur. Idque Bergomate & Brixienfi magistratu, sciente, & permittente facerent. Sanè exclusioni Rheticorum mercatorum à Venetis pestilentie metus obtendebatur, quem cùm Rhæti falsum dicerent, id totum in se iniuriosè fieri interpretati sunt. Se ergo ea specie haud aliter quàm hostes, commercio prohiberi dicebant. Nec dissimulari posse, hanc esse insignem vicinix, amicitix, fœderis violatio-

nem. Quos questus præfectus Valtellinæ Paulus Vvalterus è pago Aluonouo Triumuiros per literas detulit, quibus Curiaë lectis, & vulgatis ingens vniuersorum dignatio erupit dicentium, satis liquere nomen Rheticum à Venetis fastidiri, atque adeò id omne quod nuntietur, eò pertinere, vt Rhæti hac tam artificii ratione perducantur ad Venetæ amicitiaë vtilitates veris pretiis æstimandas; Quæ, scilicet, ibi tanti esse dicantur, vt quicquid inde proficiscitur, quamlibet implacidum, id Rhætos equo animo ferre par sit. Nullius dolori illius odiosissimæ arcis memoria exciderat, eorumque malorum, & motuum, quibus res Rhætica semel concussa parum abfuit quin obruta fuerit. His vnum Venetum fœdus causam fuisse, explorata res erat. Tunc certè superiores Engadinenses, vnà cum aliquot aliis communitatibus solenni codicillo, eaque forma,

qua ibi maximæ quæque res monumētis commendari solent, professi sunt, sibi destinatum esse, sua armis tueri aduersus eos, qui illi futuri sint, qui suarum Alpium claustra Venetis referare tentarint. Et Splugensium, Valisque Rheni communitas cum bonis eorum capita sacrauit, qui ibi Veneti fœderis integrandi mentionem fecerint. Engadinense decretum editum fuit Susij die decima Iunij anno 1612. Quid multa? Omnis Rhætica res regitur octo, & sexaginta communitatum suffragiis. Harum octo & quinquaginta, nulla exceptione, Venetum fœdus finierunt. E decem reliquis nulla reperta, quæ illud continuandum censuerit. Sed ex his nonnullæ hanc consultationem in diem vicesimum quartum Iunij differri voluerunt. Ceteræ dixerunt, Si quæ legatio à Veneto senatu in Rhætiam mitteretur, hanc audiri æquum esse.

In paucis diebus Venetus secreta-

rius, is quem postremū è Rhætia Venetias rediisse memoravi, die vicesima prima Aprilis Morbenium venit. Hic multa in odium, & inuidiam Gallici fœderis afferre dicebatur, quæ eò spectarent, vt Rhæti eo fœdere ex magna parte debilitato, Venetæ Reipublicæ se velut in tutelam traderent. Horum prodigiorum fatores tota Rhætia peruolitabant. Ad hos ille Rhætus, Venetarum partium specimen solito furore præcep̄s, ad alios Venetus literas dabat, & quidem vterque per secretas notas, seu siglas, tum ficta, & inuersa nomina, quorum sensus iis vnis notus esset, quibus eę literę essent inscriptę. Tabellarius, præter alios, fuit nescio quis Calandrinus, quem antea isti in Heluetiã ad pagos protestantes missitauerant, cum mandatis in nos contumeliosis. Hic ipse, missu eorum, qui in Rhætia Venetis operam dabant, eosdem pagos antea rogauerat, vt Rhætis Ve-

netum fœdus diligenter commenda-
rent. Paulò post, cùm iste ad illa
ipsa negotia in Heluetiam recurre-
ret, nimio properandi studio Rheni,
qui continuis imbribus intumuerat,
fluctibus haustus, & extinctus est. Li-
terarum fasciculi ad ripam amnis in
vidulo reperti, ad me allati cùm essent,
in his nihil vidi, nisi ipsissimam insul-
sitatem, & literas suis autoribus di-
gnas. Veneto secretario ibi nomen
inditum Pugnator, Rhætico illi ve-
teratori vigil; Me fecerant Ignatium.
Illi etsi omni, quacunq; ratione pos-
sent, Gallicum nomen insectabantur,
tamè suæ semper versutiæ memores, &
quantum à sinceritate recederent, tan-
tum fraudi adhærentes, quoscunq; allo-
querentur, his persuasum esse volebāt,
Quod ad Venetū fœdus attinet, Regi
cū Veneta republica egregiè conueni-
re. Quibus calida opus esset, hos cali-
da, quibus frigida, hos frigida asperge-
bāt. Ad me Venetus nullas literas dedit,

etsi, antequam Curiam veniret, iam duos in Rhætia menses exegerat. Morbinio profectus est Clauenam. Ibi apud eos, à quibus conueniretur, eas, quas attulisset, artes propalam exercebat. Paulò post Tusium profectus, inde dat literas ad Triumuiros, quibus rogat eos Curiam vti conueniant, vbi apud ipsos expositurus esset ea, quæ haberet in mandatis. Multos onerat promissis, sed iis, id quod ibi in primis aduertebatur, quæ non sonarent. Quæ gratis, donoque daret, eæ erant fabulæ de nobis. Si illa regia coniugia materiam sermonum vniuersa illa factio non haberet, nihil erat quod dicerent. In eo tunc secretarius falsus est, quod Triumuiros haud cum magno comitatu Curiam venturos crediderat. Sanè se ab incomitatis facilè impetraturum sperauit, vt communitates circumiret, & hoc pacto multitudini quicquid agitasset, inderet. Hæc ei reliqua videbatur esse, & quidem

compendiaria ratio perficiendi ea, ad quæ venisset. Sed vbi ad sui aduentus famam, ex iis plures, quibus aliqua Reipub. cura, Curiam conuenisse vidit, planè consternatus eam in illo frequenti confesso orationem de continuando fœdere habuit, quæ continuò ad communitates delata est. Communitatibus Triumviri diem dixerunt vicesimum quintum Iunij, quem ad diem responsum ab omnibus Curiam perlatum esse oporteret. Id tempus Venetus prorogari volebat, videlicet ad diem decimum quintum Augusti, vt hoc sibi spatium laxius esset ad ea inducenda quæ attulisset. Pittago egressus continuò venit ad me; vbi longiori sermone instituto, certè paulò minùs horæ spatio mecum moratus, de Veneto negotio, id quod ego summo-pere sum miratus, ne verbum quidem. Id mihi documento fuit, ipsi decretum fuisse, à sua pristina consuetudine neutiquam discedere. Velle, in-

quam, quicquid agendum suscepisset, nobis inconsultis, ne dicam inuitis, perficere. In primis id agere videbatur, vt Venetum hoc negotium aliqua tractatio diuturnior exciperet. Quam rem nonnulli odorati, huic proposito restiterunt. Inter hæc, non dubitat vulgare, me literas regis propediem accepturum, quibus iubeam, vt hoc negotio me prorsus abstineream. Nam quicquid isti cuperent, id iam pro impetrato habebant. Me certè illa factio pergebat finiendi Veneti fœderis autorem nuncupare. Atque adeò Venetus legatus, qui tunc ageret in aula regis, apud regem summa ope contenderat, vt mihi hoc negotio, omnique ea tractatione interdiceretur; Aut sanè Veneto fœderi non solùm intercedere, sed & qua re maximè possem vt fauerem, iuberer. Nec ille veritus est tanto regi modum facere, qua ratione, & per quos suam rem agi nollet. Die duodecima Iunij secretarius venit

ad me, dixitque se ex Veneti principis literis cognouisse, quàm amicè rex erga Venetam Rempub. affectus sit. Idcirco se profiteri apud me suam mihi beneuolentiam ad omnia præsto futuram; certa quidem spe fore vt erga ipsum pariter animatus essem. Idque palàm facerem in eo negotio, cuius iterum à Veneto senatu procurationem accepisset; quasi vero de amicitia regis & Reipub. Venetæ quisquam dubitet, aut quomodo vterque nostrum erga alterum affectus esset, id ad ea, quæ vterque in mandatis habuisset, quicquam pertineret. Verba inconsultius prolata beneuolo responso prosequutus, iussi ipsum à me ea expectare, quæ essent opis meæ. Sed, vt negotium, quod ageretur, attigit, id eum scire volui, nequaquam id agere nos, vt cuiquam obsumus, sed vt ne quis nobis. Ibi à me contendere cœpit, vt Rhætico senatui propalam dicerem, non solum regem nolle Venetæ Reipub. vti-

litates retardari, sed vehementer cupere Venetum fœdus in Rhætia continuari. Illud prius dixi esse rem superuacua, ac tam vetustę, ac peruulgatę amicitię non solùm non conuenienter, sed & apertè nonnihil detrahentem. Nec enim regem admississe, quo de ipsius erga Venetam Rempub. animi propensione dubitare quisquam debeat. Hinc potiùs falsę alicui suspitioni initium fore. Hoc posterius me facturum negavi. Nam alieno negotio priùs quàm caueam, oportere me rationes regis, & quicquid eò pertinet, in tuto videre. De tota re me regi scripsisse, cuius nunc responsum expectem. Debere ipsum non minimi beneficij loco ponere, quod suę curationi me non interponam, eıue intercedam. Sanè qui rebus tuis, cùm vnus possit, non incommodat, is tibi, opinor, fauere censetur. Postero die rediit ad me cum illis ipsis petitionibus hesternis. A me retulit illa ipsa respon-

sa quæ pridie. Dixit & hoc, legatum regis qui agit Venetiis, habere in mandatis, vt cum Senatu conueniat de iis articulis fœderis, qui sunt controuersi. Idcirco Senatum existimare, me eos articulos Venetias esse missurum, vt reformari possint. In eo negotio senatus facilitatem perspectum iri. Respondi nullum me super ea re à rege mandatum accepisse. Ceterùm nihil nobis esse controuersia cum Veneta Republica. Quin, siquid agendum restet, quod ad stabilitatem Gallici fœderis pertineat, omnem eam disceptationem nobis esse cum Rhætis; quibus, cùm eò res deuenerit, exhibebuntur exceptiones, quas vocant reseruationes, eæ, sine quibus nostrum quoque fœdus apparet esse rem irritã, & inanẽ.

Omniũ communitatum suffragiis super secretarij postulatis in pittago recitatis, & numeratis, nulla reperta, quæ Venetum fœdus continuari vellet. Omnes consensu in pristina, sen-

tentia permanferunt. Ex omnibus paucule tantum Venetum ſecretarium, ſiquid noui afferret, audiri non abnuebant. Ceteræ omnes palàm teſtatae ſunt, ſe, quacunque conditiones Venetus afferat, id fœdus iubere eſſe reſiſſum, ſcilicet. Heluetico contentas, & Gallico. Huius rei in ſingulis ſcriptio ſolennis edita. Hinc decretum compoſitum, & Curiam miſſum Veneto ſecretario ſignificari non potuit. Quale enim futurum eſſet, cùm ſui prodidiſſent, is, nemine ſalutato, antequam dieſceret, tenebroſo diſceſſu Tuſium reliquit, & Alpe Splugę ſuperata, per Clauenam, & lacum Larium terræ Venetę ſe reddidit. Tunc Veneta factio vltima prope deſperatione irritior, quæcunque in regias affinitates antea iecerat, ingeminat. Uſque eò quicquid ſuper Veneto fœdere à Rhætico ſenatu decerneretur, id nobis autoribus fieri, apud ipſos fixum & immotum fuit. Enimuero, quod in pri-

mis aduertendum est, rerum Venetarum curatores tunc quidem nullam Rhætice genti nouam conditionem tulerunt, qua quisquam ad Venetum fœdus renouandum allici posset. Pro ea, iniquissima in nos odia mouere, si possent, eaque portentosissimis mendacijs alere, & augere institerunt. Venetum fœdus expungi clamant, vt in Rhætia Hispanicum reuirelcat. Spem ecclesiæ protestantis, vt vehementissimum incertium, apud multitudinem redintegrent. Si Venetum fœdus restituatur, cum Veneto Senatu pactum iri aiunt, vt Venetæ Reipub. sumptibus Rhæticus legatus Venetijs continuus commoretur. Atque vt ei legato liceat in vrbe Veneta frequentare ecclesiam protestantem. Id quod ibi futurum sit firmum protestantibus præsidium, & ingens religioni incrementum. Cui petitioni satis audacter illa tanta infania Venetum senatum facile assensurum firmat. Nam qui minus, inquit

inquibant, quàm Græcis, quorum propria ecclesia Venetiis exstet, id iuris hodiernis protestantibus concedatur? Certè Græcos nihilo magis esse in partibus Pontificis Romani, quàm hodiernos euangelicos. Tunc quoque Tigurini, Bernenses, Glaronenses per literas à Veneta factione rogati fuerunt, velint Rhætos hortari ad fœdus cum liberis gentibus potius, quàm cum regibus, & principibus ineundum. Huic preci pagi nec tardè, nec grauatè per literas indulgisse dicti. Similes his literæ à Germaniæ principibus nuper fœderatis expectari dicebantur. Sed ex nusquam visæ. Per eos quoque dies, quidam medicinæ consultus nomine Lentulus, qui Bernæ habitaret, Curiam venit. Huic erat multa cum Venetæ factionis hominibus, & arcta consuetudo. Quicquid ageret, rectè agebat. In oppidulum Bruk è multis locis confluerant complusculi, quisque pro eius ingenio, cui operam daret, de hoc

Veneto negotio consultantes. Rumor, & quidem constans, Rhætiam peruaserat, ab senatu Veneto singulis, qui essent virilis sexus, viritim datum iri tres aureos coronatos, dum Veneto fœderi locus esset. In vrbe Curia cùm in quibusdam nuptiis lætitiâ conuiuialem, ita vt ibi fieri consuevit, saltatio proximè sequeretur, inter saltandum nonnulla munerum promissa quibusdam matronis insufurrata fuisse constitit, quæ pertinerent ad subruendos vxorum opera animos virorum, eosque traducendos ad Venetas partes. His, & similibus artibus Veneta factio peruenisse dicebatur ad illa pauca, quæ proximè dixi, suffragia, valde infirma, ac prorsus inania præ aliis, quæ essent quadraginta nouem, quibus Venetum fœdus iterum rescindebatur.

MDCXIII Dicebatur quoque ambiri fauorem, & cõmendationem regis magnæ Britanniæ, ordinum prouinciarum Belgi-

carum, principum, & ciuitatum fœderatarum Germaniæ ad Venetum fœdus Rhætis infinuandum. Verùm in his omnibus quæ dixi, fuit leue momentum præ eo, quod tunc à pauculis veteratoribus repertum. Hi cùm studium Rheticæ prosperitatis egregiè simularent, nonnulla iecerunt in speciem præclara, de Rhætica Repub. quæ pernitiùm popularis fit, ex illa colluuiione in meliorem disciplinam, formamque illi ipsi in tabulis antiqui fœderis olim inter Heluetios & Rhætos initi curiosè rimati erant, si ibi inserta esset aliqua clausula, cuius vi & sensu Heluetiis in Italiam suum militem cui vellent, mittere liceret. Id cùm nusquam scriptum reperissent, alià rem tentant. Aiunt inter vtramque gentem renouari fœdus oportere, cuius legibus vterque populus arctiùs cōstringatur. Scilicet, id ynum parabatur, vt nouo fœderi infererentur ea quæ dixi verba, liciturum Heluetiis, quan-

docūque & quibuscunq; solent, auxilia
per Alpes Rhæticas in Italiam mittere.
De ea re ea tantum consilia inibantur,
quæ ad effectum perducī posse certa spes
esset. Rhætici enim motus tam subiti ac
tam frequentes timebantur, qui huic
proposito intercedere possent, si non
paucorum nomine Respublica constitu-
eretur. Quod sanè destinatum quò spe-
ciosius esset, hoc fraudulentius ad illo-
rum primorum dominatum sterne-
bat iter. Sed qui hæc agitabant non
satis pernorant ingenium Rhætice
multitudinis, cui citius animam, quam
summam rerum omnium potestatem
adimas. His tamen huius susceptionis
autoribus propositum fuit, ut si de
Alpium transitu transigi posset, ean-
dem quidam senatorius ordo in Rhæ-
tia legeretur tanta auctoritate, ut hu-
ius pactionis ad effectum perducen-
dæ Heluetiis quodammodo præ-
esse posset. His omnibus accedebat id
quod isti, ut supra dixi, credi volebant,

Magnam Rhætiorum militum manū principem Venetum petiturum esse, quæ reliquo fœderis tempore in Italicis præfidiis collocaretur, & Venetis in Rhætia omnia impetrabilia redderet. Cuius rei mentio Rhæticae multitudini dici non potest, quàm alluberet. His rationibus Rhætica gentem adduci posse crediderunt, ut Venetum fœdus instauraret. Cæterarum artium nullam illa factio prætermisit, quibus absque vlla ope nostra id efficeret quod intendebat. Sed genti tunc quidem mansit in eo, quod de eo fœdere decreisset, firmitas. Proinde omnes existimarunt, Venetarum rerum curatores illud incœptum omisso, cuius perficiendi spes in dies collaberetur. Eam opinionem confirmarunt, & auxerunt literæ Veneti principis ad Rheticam Rempub. datæ die vicesima nona Iunii, quas attulisset is, per quem mitti annua generalis pensio, maioresque moscheti solebant. His literis Vene-

tus princeps iis acquiescere, quæ Rhæti de fœdere statuissent, videbatur. Rhæti, quibus nihil aliud, quàm quod iis literis commendatum esset, suspicandum relinqueretur, in eandem sententiam scriptas literas, & eandem beneuolentiæ significationem præferentes Venetias mittunt, datas die decima septima Iulij.

Iisdem fermè diebus de inducendis in Valtellinam Iesuitis occultè agi cœptum. Ea de re visum, & contractatum fuit exemplum earum literarum, quas ad regium legatum, qui apud Helueticos ageret, dederat quidam Helueticus magni inter populares hominis. Hæ in gentem Rheticam tam contumeliosè, tamque minaciter scriptæ fuerunt, vt earum scriptori ea gente nihil contemptius esset. Nemo hominem tanta audacia vlllo responso dignum duxit. Nemine item eius negotij mentionem facere auso, illud inceptum euauit.

Ad Maximilianum Archiducem à Rhætis de confiniis, & aliis quibusdam tunc missa legatio est.

Iisdem diebus Veneta factio in me, quem suis destinatis promouendis parum idoneum duceret, suis artibus infurrexit. Nimirum, cùm à me in Rhætia diutiùs, quàm vulgatum fuisset, & ipsi existimassent, commorari, nec in Galliam reuerti viderent, cogitare cœperunt, qua me fraude circumuentum opprimerent. Per interpositos nescio quos homunciones me falsorum, sed ingentium promissorum imagine deludi socordes homines, & in eam dementiam impelli posse crediderunt, vt, quæ ipsi suis imaginationibus agitassent, iis me implicatum irem. Id quod si fecissem, mortalium stultissimis, & infelicissimis annumerandus essem. Sed illa colluies certissimis argumentis compertum habuit, me probitati militantem improbas artes ad suos au-

tores reiicere. Eius perfidiosissimi dolitestes à Curienti magistratu singillatim interrogari, eorumque dicta, ac responsa planè expromi, perscribi, & publicæ fidei mandari volui, vt inde omni illa sceleratorum hominum scena detegi, & disci posset. De eo tam immani scelere quos oportuit, certiores cùm fecissem, ea illorum capitibus imprecati sunt, quibus dignus esset quisquis in me talia contechnari auderet. Eius rei acta penes me remanserunt.

At Veneti, qui sui fœderis in Rhætia integrandi omnem spem, & consilium posuisse viderentur, rursus ad id negotium acriùs accinguntur. Eâdem eius negotij curatores fidem fecerunt, id sedulò ab se vitari, vt, rege propitio, & adiutore suas res in Rhætia promouisse dicerentur, mira consiliorum, & voluntatum diuersitate. Nam qui regis intercessionē in aula, & apud me flagrantissimè ambirent, iidem se

eius indigentes esse à nemine credi volebant; ne scilicet, regi supplicare viderentur, & eò se loci demittere, à quo sola Veneti nominis autoritate talia tractantes vindicari posse crederent. Hinc palàm factum est, non tam eos auxilium regis implorare, quàm impedimentum deprecari, quod vel in solo Gallici fœderis vocabulo positum existimarent.

Per idem tempus Vrij, Schvvitziij, Vnderualdenses, Rhæti consensu ad conlimitia Mezauci suos nuntios miserunt ad illas, de quibus sepe dixi, controuersias dirimendas. Verùm vbi omnes conuenissent, multa inuicem consumpta oratione, omnia in suspensio relicta. Tunc me Rhæti rogauerunt, suæ causæ perficerem vt sua gratia rex, & autoritate adesse vellet. Id quod eò confidentiùs petere se dicebant, quòd præfectum Mediolani Heluetis apertè fauere, compertissimum erat. Respondi benignè. Sed vtris rex faue-

re debeat , cùm vtrique sint eius fœderati , expediri non posse ; Ne dum horum causa propugnatur , illorum oppugnetur. Ab his leues gratiæ , ab illis acerrima odia referantur.

Inter hæc , fama in Rhætiam tulit , Gregorium Barbadigum , patritium Venetum , qui ante paucos annos munere Venetę legationis ordinariæ apud Sabaudum functus esset , id iter ingressum , quo Venetiis rectà itur in Rhætiam. Eadem fama nuntiabat , hunc in Angliam ad munus Venetæ legationis ordinariæ iter intendere , & per Rhætiam , id quod nouum , & insolitum esset , transiturum. Dicebatur , eum moderari itineri , certè procedere quidem , sed contabundum , & attentum obseruare , siquid sibi nouæ rei in lento itinere alicunde afferretur. Ad hunc rumorem ipse , qui inibi essem , vt in Galliam , iamdiu perfecta legatione , redirem , substiti. Fieri posse credidi , vt

iste per nomen longinquę legationis aliud in propinquo moliretur; & insoliti itineris vsurpatione ea ex improviso in Rhætiam perferret, quibus res nostra ibi satis composita turbari posset. Ergo statui obseruare, an specie transitus aliud ageretur. Vt is Rhætiam ingressus est, rectà Clauenam iuit. Ibi dies decem eorum admissionibus impendit, qui ad eum salutatum ventitarent; tum scribendis literis, ac tabellariis in omnes Rhætix partes dimitendis. Inde Curiam perrexit. In eo toto itinere adnotatum fuit, eum non apud alios hospitari solitum, quàm qui Venetarum partium apertè fuissent.

Vbique habuisse conciliabula, in quibus omnes vehementer hortaretur, vt in Veneta amicitia, & partibus constantes essent. Dictis addere solitum aliquot nummos aureos, quibus nomen est cechinis. Vt fuit Curix, vespere iam adulto, nisi qui ei meis verbis

salutem plurimam diceret. Postridie ipse hominem visitaui. Tertio ad prandium vocaui. Inter hæc, multa, vt fit, de rerum, præsertim Italicarum statu inter nos. Ab eo sermone sensim delapsi sumus ad Rhætica, ea potissimū quæ de Veneto fœdere non ita diu acta ab Rhætis communitatibus fuissent. Statim aduerti, ipsum nihilominus quàm alios, qui illic Veneta curarent, imbutum esse falsis. Sanè nonnulla iaciebat, quæ omnino non essent, & ea quæ essent, prorsus ignorabat. Veneti fœderis rescissioni me autorem fuisse, ei penitus infixum erat. Quid agerem, si non priùs extirparem illa, quæ eius animo penitus insedissent? A rerum fide, ea, quæ ad confutandum existimationem falsissimam opus essent, desumpsi. Multa homini singillatim aperui, in quorum ignoratione eum versari viderem. In primis, amicè de eo questus sum, quod Veneti regis amicitie non tantū tribuerēt, quan-

tum tribui æquum ellet. Scilicet, ad suas res in Rhætia instaurandas dici, eos eorum opem rogare, aut rogaturum esse, quibus opitulandi sibi non eadem facultas esset quæ regi. Nam qua ratione de ea re mecum à Veneto secretario paulò ante actum fuerit, neutiquam posse dici eam, quæ inter amica imperia in vlllo vsu sit. Mutua, inquam, beneuolentia vtrisque suadet, vt liberius, & simplicius agatur. Regem quid ita refugitis, cuius propensum erga se animum Veneta Respublica recentibus documentis, in suo magno discrimine, experta est? Patrem hodierni regis, dices. fateor; sed cuius virtutes in filio noscitantur; & illa regia charitas, qua ille augustissimæ memoriæ parens suus plurimas gentes complexus est, in his Venetam. Verùm è tot, tamque illustribus eius rei documentis hoc vnum eximitis Rheticum negotium, quibusdam suspicionum nubeculis obductum, quas præteritarum rerum

memoria facile euerret, si res introspicere, & amicitiam suis momentis, & ponderibus, non ex rumoribus, & è falsis rerum inanium imaginibus æstimare in animum induxeritis. Nam quod ad hoc Rhæticum negotium atinet, nequaquam falsi futuri estis, si intellexeritis, vestræ Reipub. fœderis cum hac gente instaurandi omnem spem adeptam, propter eas causas, quas non abs re fuerit, te ex iis, qui omnem rem tenent, cognoscere. Restat transitus, de quo hoc tibi habeo dicere. In regis manu esse Rhæticarum Alpium claustra vobis patefacere; & quidem duplici ratione. Prior ducitur ex eo capite fœderis, quo regi permissa est facultas transitus, vsque eò, vt ipsi liceat, eandem copiam suis amicis impertire. Altera est vetus regum Galliæ apud Rhætos gratia, & autoritas, cuius interpositu sperandum est, id obtineri à veteribus amicis posse, quod quilibet alius frustra conficiendū susciperet.

Si id vestrum est de vobis iudicium, ut sitis synceri amici regis, cur uti tales par est, ad eius opem in hoc negotio, confugere parcitis, quem in aliis non minoris momenti rebus validum adiutorem experti estis? Hoc, inquis, illud negotium est, in quo regis ministros nobis aduersarios experimur. Rectè, si modò ista non falsò dici, res palàm faceret. Culpam æquū est quemque nosse suam, priusquam alienam exprobratum eat. Summa hæc est, Id cuius gratia hoc fœdus tantopere vobis expetendum ducitis, qui est Alpiū transitus, vos, rege propitio, & vestram causam suscipiente, consequi posse; Alia ratione non posse. Hæc est vobis vnica, & cõpendiaria, omniumq; honestissima tantæ rei adipiscendæ ratio, quam si sequuti fueritis, multum sumptuosarū molestiarum, vos quidem cõpendi feceritis. Quæ de re etsi nihil in mādatis habeo, quippe tuus ad nos aduētus inopinatus fuit; sanè inibi eram,

tus princeps iis acquiescere, quæ Rhæti de fœdere statuissent, videbatur. Rhæti, quibus nihil aliud, quàm quod iis literis commendatum esset, suspicandum relinqueretur, in eamdem sententiam scriptas literas, & eamdem benevolentia significationem præferentes Venetias mittunt, datas die decima septima Iulij.

Iisdem fermè diebus de inducendis in Valtellinam Iesuitis occultè agi cœptum. Ea de re visum, & contractatum fuit exemplum earum literarum, quas ad regium legatum, qui apud Helueticos ageret, dederat quidam Helueticus magni inter populares hominis. Hæ in gentem Rhætiam tam contumeliosè, tamque minaciter scriptæ fuerunt, vt earum scriptori ea gente nihil contemptius esset. Nemo hominem tanta audacia vlllo responso dignum duxit. Nemine item eius negotij mentionem facere auso, illud in cœptum euanuit.

Ad Maximilianum Archiducem à Rhætis de confinibus, & aliis quibusdam tunc missa legatio est.

Iisdem diebus Veneta factio in me, quem suis destinatis promouendis parum idoneum duceret, suis artibus infurrexit. Nimirum, cum à me in Rhætia diutiùs, quàm vulgatum fuisset, & ipsi existimassent, commorari, nec in Galliam reuerti viderent, cogitare cœperunt, qua me fraude circumuentum opprimerent. Per interpositos nescio quos homunciones me falsorum, sed ingentium promissorum imagine deludi socordes homines, & in eam dementiam impelli posse crediderunt, vt, quæ ipsi suis imaginationibus agitassent, iis me implicatum irem. Id quod si fecissem, mortalium stultissimis, & infelicissimis annumerandus essem. Sed illa colluuius certissimis argumentis compertum habuit, me probitati militantem improbas artes ad suos au-

tores reiicere. Eius perfidiosissimi dolitestes à Curiensi magistratu singillatim interrogari, eorumque dicta, ac responsa planè expromi, perscribi, & publicæ fidei mandari volui, vt inde omnis illa sceleratorum hominum scena detegi, & discipi posset. De eo tam immani scelere quos oportuit, certiores cùm fecissem, ea illorum capitibus imprecati sunt, quibus dignus esset quisquis in me talia contechnari auderet. Eius rei acta penes me remanserunt.

At Veneti, qui sui fœderis in Rhætia integrandi omnem spem, & consilium posuisse viderentur, rursus ad id negotium acriùs accinguntur. Eâdem eius negotij curatores fidem fecerunt, id sedulò ab se vitari, vt, rege propitio, & adiutore suas res in Rhætia promouisse dicerentur, mira consiliorum, & voluntatum diuersitate. Nam qui regis intercessionē in aula, & apud me flagrantissimè ambirent, iidem se

eius indigentes esse à nemine credi volebant; ne scilicet, regi supplicare viderentur, & eò se loci demittere, à quo sola Veneti nominis autoritate talia tractantes vindicari posse crederent. Hinc palàm factum est, non tam eos auxilium regis implorare, quàm impedimentum deprecari, quod vel in solo Gallici fœderis vocabulo positum existimarent.

Per idem tempus Vrij, Schvvtizij, Vnderualdenses, Rhæti consensu ad conlimitia Mezauci suos nuntios miserunt ad illas, de quibus sæpe dixi, controuersias dirimendas. Verùm vbi omnes conuenissent, multa inuicem consumpta oratione, omnia in suspenso relicta. Tunc me Rhæti rogant, suæ causæ perficerem vt sua gratia rex, & autoritate adesse vellet. Id quod eò confidentiùs petere se dicebant, quòd præfectum Mediolani Heluetiis apertè fauere, compertissimum erat. Respondi benignè. Sed vtris rex faue-

re debeat , cùm vtrique sint eius fœderati , expediri non posse ; Ne dum horum causa propugnatur , illorum oppugnetur. Ab his leues gratiæ , ab illis acerrima odia referantur.

Inter hæc , fama in Rhætiam tulit , Gregorium Barbadigum , patritium Venetum , qui ante paucos annos munere Venetę legationis ordinariæ apud Sabaudum functus esset , id iter ingressum , quo Venetiis rectà itur in Rhætiam. Eadem fama nuntiabat , hunc in Angliam ad munus Venetæ legationis ordinariæ iter intendere , & per Rhætiam , id quod nouum , & insolitum esset , transiturum. Dicebatur , eum moderari itineri , certè procedere quidem , sed contabundum , & attentum obseruare , siquid sibi nouæ rei in lento itinere alicunde afferretur. Ad hunc rumorem ipse , qui inibi essem , vt in Galliam , iamdiu perfecta legatione , redirem , substiti. Fieri posse credidi , vt

iste per nomen longinquę legationis aliud in propinquo moliretur; & insoliti itineris vsurpatione ea ex improviso in Rhætiam perferret, quibus res nostra ibi satis composita turbari posset. Ergo statui obseruare, an specie transitus aliud ageretur. Vt is Rhætiam ingressus est, rectà Clauenam iuit. Ibi dies decem eorum admissionibus impendit, qui ad eum salutatum ventitarent; tum scribendis literis, ac tabellariis in omnes Rhætix partes dimittendis. Inde Curiam perrexit. In eo toto itinere adnotatum fuit, eum non apud alios hospitari solitum, quàm qui Venetarum partium apertè fuissent.

Vbique habuisse conciliabula, in quibus omnes vehementer hortaretur, vt in Veneta amicitia, & partibus constantes essent. Dictis addere solitum aliquot nummos aureos, quibus nomen est cechinis. Vt fuit Curix, vespere iam adulto, nisi qui ei meis verbis

salutem plurimam diceret. Postridie ipse hominem visitaui. Tertio ad prandium vocaui. Inter hæc, multa, vt sit, de rerum, præsertim Italicarum statu inter nos. Ab eo sermone sensim delapsi sumus ad Rhætica, ea potissimum quæ de Veneto fœdere non ita diu acta ab Rhætis communitatibus fuissent. Statim aduerti, ipsum nihilominus quàm alios, qui illic Veneta curarent, imbutum esse falsis. Sanè nonnulla iaciebat, quæ omnino non essent, & ea quæ essent, prorsus ignorabat. Veneti fœderis rescissioni me autorem fuisse, ei penitus infixum erat. Quid agerem, si non priùs extirparem illa, quæ eius animo penitus infedissent? A rerum fide, ea, quæ ad confutandum existimationem falsissimam opus essent, desumpsi. Multa homini singulatim aperui, in quorum ignoratione eum versari viderem. In primis, amicè de eo questus sum, quod Veneti regis amicitie non tantùm tribueret, quan-

tum tribui æquum eſſet. Scilicet, ad ſuas res in Rhætia inſtaurandas dici, eos eorum opem rogare, aut rogaturum eſſe, quibus opitulandi ſibi non eadem facultas eſſet quæ regi. Nam qua ratione de ea re mecum à Veneto ſecretario paulò ante actum fuerit, neutiquam poſſe dici eam, quæ inter amica imperia in vllò uſu ſit. Mutua, inquam, beneuolentia vtriſque ſuadet, vt liberius, & ſimplicius agatur. Regem quid ita refugitis, cuius propenſum erga ſe animum Veneta Reſpublica recentibus documentis, in ſuo magno diſcrimine, experta eſt? Patrem hodierni regis, dices. fateor; ſed cuius virtutes in filio noſcitantur; & illa regia charitas, qua ille auguſtiſſimæ memoriæ parens ſuus plurimas gentes complexus eſt, in his Venetam. Verùm è tot, tamque illuſtribus eius rei documentis hoc vnum eximitis Rheticum negotium, quibusdam ſuſpicionum nubeculis obductum, quas præteritarum rerum

memoria facilè euerret, si res introspicere, & amicitiam suis momentis, & ponderibus, non ex rumoribus, & è falsis rerum inanium imaginibus æstimare in animum induxeritis. Nam quod ad hoc Rhaticum negotium attinget, nequaquam falsi futuri estis, si intellexeritis, vestræ Reipub: fœderis cum hac gente instaurandi omnem spem ademptam, propter eas causas, quas non abs re fuerit, te ex iis, qui omnem rem tenent, cognoscere. Restat transitus, de quo hoc tibi habeo dicere. In regis manu esse Rhaticarum Alpium claustra vobis patefacere; & quidem duplici ratione. Prior ducitur ex eo capite fœderis, quo regi permissa est facultas transitus, vsque eò, vt ipsi liceat, eandem copiam suis amicis impertire. Altera est vetus regum Gallie apud Rhætos gratia, & autoritas, cuius interpositu sperandum est, id obtineri à veteribus amicis posse, quod quilibet alius frustra conficiendū susciperet.

Si id vestrum est de vobis iudicium, ut sitis synceri amici regis, cur uti tales par est, ad eius opem in hoc negotio, confugere parcitis, quem in aliis non minoris momenti rebus validum adiutorem experti estis? Hoc, inquis, illud negotium est, in quo regis ministros nobis aduersarios experimur. Rectè, si modò ista non falsò dici, res palàm faceret. Culpam æquū est quemque nosse suam, priusquam alienam exprobratum eat. Summa hæc est, Id cuius gratia hoc fœdus tantopere vobis expetendum ducitis, qui est Alpiū transitus, vos, rege propitio, & vestram causam suscipiente, consequi posse; Alia ratione non posse. Hæc est vobis vnica, & cõpendiaria, omniumq; honestissima tantæ rei adipiscendæ ratio, quam si sequuti fueritis, multum sumptuosarū molestiarum, vos quidem cõpendi feceritis. Quæ de re etsi nihil in mādatis habeo, quippe tuus ad nos aduētus inopinatus fuit; sanè inibi eram,

vt darem me in viam, & in Galliam redirem; Nihilominus tamen de regis erga Venetam Rempub. studio, & beneuolentia mihi vsque eò comper- tum est, vt, vide quid mihi sumam, ad me recipiam fore, vt, si id vos à regia maiestate desideraueritis, eius effectus vobis esse salutare, haud multò post, lætemini. Statim vt resciuero, an regem ad hanc rem deprecatores adhibitori sitis, equidem huic negotio nullam rem præuertam. Tu ipse totius rei, vbi feliciter cesserit, spero, æquus æstimator me verum esse cum summa animi tui voluptate cognosces. Tunc is in regis laudes effusus, mihi que gratiis actis, dixit, Venetos semper fore imitatores maiorum suorum, in eo quod elaborarunt, vt sua erga Galliæ reges singularis obseruantia omnibus gentibus perspecta esset. Addidit, se quamprimùm hominem certum Venetias esse missurum, & quidem per equos dispositos, cum literis, quæ tam
insigne

insigne regis beneficium, meamque tam officiosam operam senatui exponant. Eum tabellarium cum senatus literis intra duodecim dies hîc fore dixit. Hoc responsum vbi acceperit, se ad me venturum, vt omnem Veneti senatus sententiam ab se cognoscam. Ex his mihi intelligere datum, neutiquam ipsum illud iter ingressum esse, vt in Angliam proficisceretur, sed vt hoc Rhæticum negotium simulatione illius Anglicæ profectionis, in manus sumptum in omnes partes versaret, & ex animi sui sententia conficeret; sanè nouum negotium Rhætis nec opinantibus exhiberet:

Eodem anno à Bernensibus legatio in Rhætiam venit, ex qua cognitum est, inter ipsos, & episcopum Basiliensem exortum esse nescio quid litigij, ex eo quod ius quoddam suum violari dicerent. Enimuero si id non obtinuerint, veteri se ne id armis assequi, ac tueri necesse habeant, at;

que adeo suos fœderatos rogare vt sibi auxilio veriant, in his Rhætos, quos idcirco de eo admonitum miserint. Ad ea Rhæti promptè responderunt, se in eam expeditionem, cum opus fuerit, missuros tria millia militum.

Post aliquot dies alius patritius Venetus cognomine Contarenus, qui ad Gallicam legationem obeundam proficisceretur, transit per Curiam, vbi vnà cum Barbadigō duos dies commoratus, tertio dilcessit. Hunc postquam visitassem, vterque venit ad me, vterque fuit à me ad epulas inuitatus. Cum de rerum statu sermo à nobis institutus esset, illa ipsa, quæ antea Barbadigo de Alpium transitu dixeram, apud vtrumque iterata eodem fine conclusi. Nec aliam viam esse dixi, quam quidem ego videam, qua Veneta Respublica peruenire ad id, quod cupit, possit. Vterque ea, quæ ex me audisset, plurimi facere est visus. Nam mihi vterque officiosis-

simis verbis gratias egit. Illico de ea re communes literas se ad Venetum principem daturus dixerunt, seque eas missuros per hominem certum, qui iter per equos dispositos facturum esset. Tunc Barbadigus mihi, Nondum ad primas illas meas responsum accepi. Id quod ut mihi, qui dictos dies computarem, parum persuasit, ita non verum fuisse, postea constitit. Credibile erat, sibi, qui nodum in scirpo quæreret, non fuisse responsum id quod vellet. Et ideo primum responsum suppressisse, & aliud eliciuisse nouis literis, quibus quanta spe fœderis instaurandi niteretur, Veneto principi palam faceret; ac proinde iis, quæ ei de transitu dixissem, eam spem, in quam totus promineret, prorsus anteponendam duceret. Sanè ita est, Quam rem ego ei facilem, & expeditam reddidissem, ipse iis tricis inuoluit, quibus nunquam se expedire potuit. Ad postremum, intellexit, in re-

rum tractatione rectam, ac tutam esse
viam simplicitatis, versutiæ fallacem.
Cæterùm ipse, qui scirem, quibus ar-
tibus quoscunque posset, à nobis auer-
teret, non quid loqueretur, sed quid
ageret, mihi attendendū duxi. Meam
curam meritò intendebant munera,
& pecunia, quam is propalam disper-
geret in plures. Scilicet, ex aureo semi-
ne auream messem speravit. Sed dēni-
que spinas messuit. Nec tamen tunc
Rhætiam plebem lucro tam prostitu-
tam reperit, vt non aliqui extiterint,
qui illa tam, intempestiua & subdola
munera, quibus multitudinis animos
aggrederetur, alto vultu reiicerent.
Complures ei dixisse constitit, Rhæti-
carum Alpium transitum sine inter-
cessu, & autoritate regis ab Rhætica
gente impetrari non posse. Nam de
fœdere vix vlla apud ipsum facta men-
tio, nisi à quibusdam, qui se Veneta-
rum partium columina profiterentur.
Iam tunc experiri cœpit, quàm verum

esset id quod nulli Veneto persuasum esse posset, Rhæticas gentem de eo singulares Deo gratias agere, quod se iugo Veneti fœderis exuisset. In omnibus communitatibus sæua murmura aduersus ipsum oriebantur, cui cùm in Rhætia nihil negotij esse dicerent, tamen Curia diutinam mansionem meditatus multis turbellis excitandis occuparetur. Alij atrociora loquebantur. Et inibi propemodum res erat, vt sub vexillis cohortes ducerentur in eos, si qui reperirentur, quibus vel leuis Veneti fœderis instaurandi mentio excideret. Agnoscunt, quàm contemptim cum tota gente agatur, & quot modis sibi inde illusum fuerit. Binas, inquibant, à Venetis literas accepimus, quibus nos scire voluerunt, quanquam fœdere finito, antiquæ tamen amicitia iura, quæ ipsis, & nobis communia sunt, mansura. Hocine est, se amicum profiteri, specie longinquæ legationis hac transire,

ac diutiùs, ne magistratu quidem vnquam salutato, hîc hærere, & indignis modis nos ad discordiam impellere? & inter nos vix pristinis ereptos tumultus novos excitare? Anne id dolent, quod iis malis subtracti sumus, in quæ nos ipsi præcipites dederunt, nisi insuper huc mittant qui nos agitet, propemodum vt si simus Veneta mancipia? Et nos ista diutiùs feremus? Non si viri sumus, & quidem nostræ libertatis memores. Vix aliud tunc quidem per vniuersam Rhætiam sermonibus assiduus vulgatum.

Tandem mihi ipse Barbadigus nuntiauit reditum eius tabellarij, quem initio Venetias misisset. Dixit, Senatum Venetum censere, vt is excurrat in Galliam, Mantuani, scilicet, negotij gratia; & vti ad me perferat literas regis, quibus iubeam omni ope præstare, vt Venetum fœdus in Rhætia renouetur. Ibi ego, Id quod tibi, & Venetæ Reipublicæ nomine

regis obtuli , nequaquam eò pertinet , vt Venetum fœdus instauretur ; sed vt vobis per Alpes Rhæticas vestras militares copias traducere liceat. Nempe hæc est summa voti vestri , & eius siue officij, siue beneficij , quo nunc rex afficere Venetam Rempublicam potest. Transitum dico , cuius & ius & potestatem, nec præterea quicquam, opinor , fœdus a vobis tantopere expetitur spectat. Ad hæc is ita respondit , Cùm omne, inquit, fœderis momentum , vt tute ais , positum sit in transitu, idque nunc agatur , vt is Venetæ Reipublicæ quæretur ; & hoc ius ita solidetur , vt conuelli non possit , certè haud minor res agitur , quàm ipsum fœdus ; siquidem omnem propemodum vim fœderis transitus habet. Idcirco qui nobis transitum , ille ipse fœdus eadem impetrare potest. Quæ verba mihi argumento fuerunt, id quod ei

nomine regis obtuliffem, non fatis candidè ad eius aures, & animū perueniffè, cui tantum beneficium ideo euiliffet, quòd fuiffet obuiū & expofitum. Quifquis, inquam, id quod in fua manu eft, amico præftaturum fe pollicetur, non obligat fe ad id præftandum quod non potèft. Rex id quod dixi, fuo iure potèft. Quod vos petitis non potèft. Trãfitum, inquam, vobis concedi regis rationes ferre poffunt. Fœdus vobifcum ea ratione fieri, qua factū eft, quin eãdem Gallicū deftruatur, non fieri poffe conftat. Nuñc videte, an vobis id præftari honeftè poftuletis, quod amico, & adiutori veftro apertè nocet. Quin etiã fi veftro fœderi, vt æquum eft, adijciantur ea, quibus expreffis, & exceptis, regio fœderi abundè cautum fit, tunc demum intellecturi eftis, vobis iftud fœdus futurum effe nulli vfui, certè non fœdus, fed fimulachrum fœderis. At veftra, & harum Alpium tranfitus ea ratio eft, vt eo fine euiden-

ti rerum uestrarum discrimine carere non possitis. Ergo æquissimum esset, id vos regem rogare, quo uestra commoda sine eius incommodo continentur, reliquo abstinere, ne, scilicet, magno conatu id solum assequamini, ut intelligatis, quid sit id, quod consequi, aut efficere non est in manu uestra. Id præcipuè cognituri estis, quàm parum, aut etiam nihil compendij ex eo capturi sitis, quod non tam uobis concedi, quàm extorquere uelle uideamini. Ut ad pauca redeam, ea censetis æquum esse regem uobis petere, quæ si impetrauerit, sua ipse commoda remoretur. Id quod si faciat, tum uerò non uobis beneuolens, sed rei suæ indiligens, & suis utilitatibus inimicus meritò prædicetur. Etiam atque etiam uidete, ne tanti, tamque officiosi amici modestiam nimis uigendo, uos ipsos criminoso importunitatis nomine inquinatis. His nihil respondit, sed ad ea flexit, è quibus perspexi, huic peti-

tioni Venetos tam pertinaciter adhæ-
rere, quasi sibi hanc regis operam re-
tribui æquum censerent pro illa, quam
ipsi tunc quidem Mantuano præstaret.
Cum tamen res Veneta, & Mantua-
na, propter viciniam, ita connectan-
tur, vt alterius pericula propemodum
ad vtrumque pertineant. Vter horum
vicino opitulatur non alium, quam se
& illum hoc beneficio demeretur. Hoc
ergo, inquam, quod memoras de
Mantuano, vobis vnis imputandum,
non nobis est. Ceterum si Rex Ve-
neti fœderis redintegrandi autor fiat,
annon se onerat eadem inuidia, qua
nunc Veneti in Rhætia sunt? Annon
quantum malorum ea res progignet,
id meritò regi Rhætica gens adscribet?
Verum si ne regi quidem petenti mos
gestus fuerit, quò loci eius autoritas
deiciatur? Ipse quidem quantum effi-
cacitatis regiæ maiestatis rogatum ha-
biturum puto, si transitus petatur, tam
inefficacem eum fore video, si ex pre-

ces totum fœdus complectantur. At regię maiestatis auctoritatem in his locis vigere etiam atq; etiam videte, ne, si cuiusquam alterius, vestra maximè interfit. Et adhuc sic loquor, vt si de transitu transactum sit. Eam rem vos arbitramini esse impetratu facilem? Me vide, huic genti nunquam persuaderi poterit, vt trásitum cuiquam permittat, quamlibet obligata, nisi ad id bellum, quod omnes fateantur esse necessarium, & ideo iustum. Cùm, scilicet, communitates edocebuntur, transitum idcirco peti, ne Veneta Respublica ab Turca, aut ab alio quolibet, id quod Deus prohibeat, euerfa, iter ei ad alios proterendos pandat. Hac, inquam, tam iusta, & necessaria petitione huic genti persuaderi poterit, vt regi ex fœdere, & quamuis nullum fœdus esset, iure veteris amicitię, atque adeò pro tutela nominis Christiani cõmunitibus amicis transitum petenti mos geratur. Hinc vide, quàm grandi

beneficio sibi rex Venetam Rempub-
licam deuinciat, si hos ei transitus
impetratos reddat. Certè tali, quod
non nisi in magnam gratiam tanti pe-
titoris, & ad submouendum ab ea par-
te Christia. itatis ingēs periculum con-
cedi potest. Hęc etsi is præclarè, opi-
nor, intelligebat, tamen seriò dissi-
mulare ipsi inter artes fuit. Nec exti-
muit id, quod facile existimatu fuit,
illis precibus, quæ nulla nec valida ra-
tione, nec pudore commendarentur,
inditum iri nomen odiosæ efflagitatio-
nis. His vtrisque dictis, ita discessit à
me, vt cui certum esset non mutare
consilium. Interea in Rhætia auda-
cè tentauit ea, quæ cur me referre
pigeat, cùm ipsum illa admittere non
pudicum sit? Vt enim ad rem redeam,
iste, paulò post petiit à cōsule Curien-
si, vt ædes ipsius concessu mercede cō-
duceret. Responsum ei fuit, sibi si
quid esset in Rhætia negotij, id vti
profiteretur. Quippe vocatum iri

Triumuiros, à quibus audientiam impetraturus esset. Respondit, Nihil sibi esse cum Rhætica Republica rei, sed quod agat cum legato regis Galliarum. Quo consilio ista sic loqueretur, sequentia demonstrabunt. Ac tunc quidem nihil propalam agendum suscepit, sed omnia clam, & iis artibus, quibus eludi, ac ductari multitudo posset. Denique, respectu mei, Curiarum ut habitaret, ei permissum. Hac re impetrata, dimittit per communitates qui disseminant, Gallico legato & Veneto bene conuenire. Venetum quicquid agit, illo volente agere. Præterea diuulgat, qua humanitate à me exceptus fuerit. Hinc se ex inuidioso putat fauorabilem fore. Rumor interim tota Rhætia crebrescit, à Barbadigo iis omnibus, qui sint virilis sexus, viritum datum iri cechinum. At patribus familias duos, dummodo Venetum fœdus continetur. Tum eos, qui ab rege sunt indonati, quæ est pleraque multitudo Ve-

netæ munificentæ magnitudine indu-
ctos in partes Venetas turmatim trási-
turos. Id quoq; fama loquebatur, eum,
quem Venetus legatus in Galliam mi-
ferit, in singulas horas expectari. Ab
hoc regis literas regio legato redditum
iri, quibus nouationi Veneti fœderis
omni animi contentione fauere iube-
tur. Id quidem, inquit isti, si est, vt
Veneta Respublica à rege impetraue-
rit, enimvero cum legato diligenter
agetur, vt ea regis mandata quampri-
mùm conficiat. Sin aliter rex sit ani-
matus, tunc sibi legatum Venetum
personam esse detracturum. Quippe
quomodocunque res casura sit, hoc
sibi fœdus Venetam Rempub. reddi
velle. Hæc tunc oratio in ore illorum
frequens fuit, qui nobis incumbētibus
id fœdus finitum esse credi vellent.
Nimirum, vt, si regis impenso rogatu
id Rhæti redintegrarent, non idcirco
rex eo facto, vt recenti beneficio, sibi
Venetos deuinxisse, sed ipsis rem ere-

ptam restituiffe dici poffet. Adde quod fiquid in odium eius fœderis accideret huiusmodi, quod Venetis negotium exhiberet, ad id rex, cuius ipfe autor effet, propugnandum accingi, & Venetos protegere, neceffe haberet.

Nondum Triumviri conuenerant, qui Barbadigum percontarentur quid rerum ageret. Nullus eorum, quibus aliquis Reipub. intellectus, aut cura effet, non eo vehementer commoueri, quòd is ne vllis quidem verborum officiis Rempub. dignam duxiffet. Haud procul feditioe res dicebatur effe, cuius furor eorum capitibus immineret, qui talia audenti fautores & fatellites effent. Spectati quidem moris nullus; nonnulli tantùm ære diruti, & notiffima quædam hominum mendicabula, ob infidelem ingenij mobilitatem, & morbum procacitatis in nos exercitæ, albo penfionum à me erafi, fe tunc Venetarum effe partium profiteri audebant. Ipfe Barbadigus intra fpatium

quindecim dierū bis ad me venit, hac officij simulatione illiciens me ad se pariter visitandum. Id parabat; vt institutum hoc mutuę benevolentię quoddam veluti commercium speciem certę alicuius, & arcanę familiaritatis inter nos faceret. Hinc suis, suorumque dictis multum autoritatis accessurum putauit. Ego, re comperta, vt discuterem eam existimationem, ad eum ire destiti. Adice quod, cū vnà essemus, nullos alios, quàm de Remo, vt aiunt, & Romulo mecum sermones conferebat; nunquam de rebus nostris, semper de Turcicis, Italicis, iis quę nihil ad rem. Vulgo tamen credi volebat; nostras confabulationes esse de rebus Rhæticiis; sed ferij aliquid & arcani inter nos confociari, cū vna, & altera hora his congressibus absumeretur. Hinc cui libet coniectandum relinquebat, nos esse egregiè concordēs; & quicquid ipse moliretur, id, me non inscio, sed volente, quamlibet

quamlibet conuiente, fieri. Quæ, quantumuis inania, apud multitudinem magnæ rei momentum factura credidit.

Cùm interim legatus Venetus, qui in aula regis degeret, apud reginam matrem regis, quæ tunc regni gubernacula tractaret, idem tidem vrgeret, vt iussu regis Venetum negotium apud Rhætos promouere iuberet, ei responsum est, de eo quod ego Barbado obtulissim, regem nihil mutare. Credibile erat, hoc tanto beneficio Venetæ Reipub. abundè fore, quo contenta esset. Verùm is legatus, vt si id in leui à suis haberetur, non dubitauit ingeminare preces, quæ eò spectarent, vt non solùm concessu, & bona venia regis, sed & impensis eius precibus fœdus nouaretur. Tunc ei dictum fuit, regi quidem Venetæ Reipub. commoda, & incolumitatem curæ esse. Verumtamen eam nunc rem agi, quæ ad Gallici regni res rationes-

que vsque eò pertinet; vt in ea nihil temerè mutari sine regis præiudicio possit. Idcirco consideratè dispiciendum quid vtrisque expediat. Optimum fore, si de hoc negotio tractatio instituat, cui legatus regis apud Rhētos intersit. Vbi res enucleata, & pensitata fuerit, tunc planum, & perspicuum regi fore, quare Venetæ Reipub. commodare possit. Quicquid concedi potest, ab ipso nunquam desideratum iri. Ad ea legatus, Senatus, inquit, Venetus ea mente agit, vt, siquid est in illo fœdere quod regis, & regni Gallici rationibus officiat, id vti mutetur. De ipso tunc quæsitum est, Quid illud tanti sit, quod Venetum principem ad fœdus tam perseueranter petendum impellat, cùm transitum, in quo est omne fœderis momentum, obtinere possit. Hic verò, sicuti percussus, Commercij, respondit, gratia. Cùm tamen inter vtramque gentem Rhætiam & Venetam vix vllius rei constet esse

commercium; ea si excipias, quæ Venetæ ditionis negotiatores in Valtellina singulis annis empta ad suos conuectant. Cuius generis est vinum, butyrum, caseus, pecus, & alia, quibus abundat vallis nobilissimæ fertilitatis. Cùm tamen Rhætici ditionis incolis nihil è Veneta regione ad suos exportare liceat, nisi fortè, & quidè m perrarò, multaque difficultate, nonnihil frumenti. Hæc in aula.

At in Rhætia Barbadigus per omnes communitates dispergit, me sibi obtulisse Alpium transitum, de quo sic agam, vt si ea res sit iuris & arbitrij nostri. Verùm tanti apud se communitates esse, vt hoc beneficio iis vnis deuinciri, quorum res est, velit. In maximo regis beneficio calumniæ materiam reperit. Et cui nullæ essent gratæ gratiæ, quas ob tantam benignitatem regi ageret, pro iis nos audaciæ & stultitiæ accusauit. Nam quid aliud esse dicas, aliena largiri? Hoc pacto

apud prudentes homines facile assequutus est, ut, quam nobis obiecit, eius ipse sinisteritatis manifestus fuerit, qui regis tam benefici bonitatem verterit in contumeliam eius. Esequentibus liquidius apparebit, quas ibi tunc artes exercuerit. Cuidam Rhæto inter familiares adscito id negotij dat, ut agrestes homines, qui ad urbem sui quisque negotij gratia ventitarent, quamlibet nunquam visos & auditos, comiter appellet, & modò hos, modò illos ad suas ædes adductos, dein mensæ, & cibus, qui ibi semper essent parati, & expositi, adhibitos, tum plusculo vino hilaratos, sæpiusque madidos cechino, aut eius nummi medietate donet. Et verò plerique hoc pacto ebriulati, saturati, ac donati domum remittebantur, vbi cantu & clamore Veneti legati comitatem celebrarent. Huic vinolentæ turbæ indebantur, & ingerebantur ea, quæ is ab se ad hunc, aut illum pagum

perferri vellet, hoc potissimum, Venetum fœdus renouare ne dubitarent, cùm rex, & Veneta Respub. concorderet inter se congruant. Regi quidem nihil gratius fore, quàm si quamprimùm cognoscat, id fœdus intuitu sui redintegratum esse. Legatum Venetum, qui est in aula regis, Veneto principi scripsisse, regem erga Venetos ita esse animatum, vt à Rhætis cis paucos dies petiturus sit, Venetum fœdus vt instaurent. Nulli dubium esse debere quin legatus regis iubeatur ad id negotij quamprimùm vineas, pluteosque, quod dicitur, agere. Cùm à quamplurimis hæc ad me in singulas propemodum horas deferrentur, inania inanibus eludere poteram, & cum eo paria facere. Sed iis, qui talia ad me perferrent, omnibus respondi, Studiosè, & sanctè regem regni Galliæ veteres, & recentes amicitias colere. Id ipsum à rei suæ curatoribus, vbi-
cunque sint, omni quacunque re & ra-

tionem possunt, planum fieri velle. Me quidem semper enisurum, ut hanc regis mentem tam probam in iis, quæ meæ curæ credita sunt, dictis, factisque testatam faciam. Verum de his Rhatonicis rebus nihil eius esse quod iste sic dicat. Ad eum quippe redeo, qui quoscunque alloqueretur, apud hos tetram quamdam loquendi licentiam in nos exercebat, dum diceret, nos non implese id, quod Venetæ Reipub. polliciti essemus. Enimvero ad tantum probrum erectus rem non ultra distuli; quin protinus illud dictum coram ipso confutatum iui. Eius conueniendi occasionem mihi præbuerunt eæ, quas pridie acceperam, regiæ literæ, quibus illa, quæ de futura tractatione paulò ante dixi, cognoueram. Id ubi ei narraassem, hæc illico in os homini dixi, Ita lepidum tibi visum est, vulgare, legatum regis, qui est Venetiis, Veneto principi pollicitum esse quidpiam, cui à nobis

fatisfactum non sit. Equidem per-
uelim scire, quodnam fuerit illud pro-
missum, an ea oratione, quam ipse in
eum confessum attulerit, spontaneis,
inquam, & meditati verbis, an alicui
percontationi respondendo factum?
Postquam paulum hæsitauit, tergi-
uerfari voluit. Sed nequicquam. Nam
hominem vrsi, & nihil remisi, donec
id quod esset, effaretur, responden-
do; cum scilicet, legatus rogatus fuit,
vt in regis notitiam perferret, quan-
topere Veneta Respublica cum in hoc
Rhætico negotio auxiliatorem expe-
riri cuperet. Hæc tunc, inquit, fue-
runt verba legati, Sibi non esse du-
bium, quin id quod petitur, rex Ve-
netæ reipub. præstaturus sit. Verum
in scripto fœdere esse nonnulla, quæ
Gallico fœderi derogant. Respon-
sum, inquit, ei est, de emendatione
articulorum fœderis Venetum sena-
tum consentire. Nulla enim re regiis
rationibus derogatum velle. Ibi ego,

Non ergo regis promissum; sed quædem inter loquendum legati verba iacta memoras. Ea verba nunc in triuiis dicuntur esse promissa regis. Sanè, si quid legatus nomine regis disertim promississet, id faterer ita accipi oportere, ut si sit promissum regis. Sed è tuis verbis ne vllum quidem legati promissum fuisse constat. Esto, regius legatus fœdus reformari oportere dixerit, ut regi, scilicet abundè cautum sit. Num eâdem fœdus uti nouetur, se effecturum, aut regem id iussurum dixit? Videte, ne iniuriosius, quàm ingeniosius ea verba detorta trahatis ad eam sententiam, quæ nunquã nostra fuit. Nempe vobis illa mêtio reformãdi fœderis est admissio eius, quod quamlibet reformatum, mansurum tamen sit. Ergo dummodo per vos liceat reformare fœdus, illud vobis à rege promissum dicitis? At etiam propemodum è stipulatu nobiscum, ac velut ad iu-

dicem agitis. Hîc hæsit, & erubuit. Enimuero eum scire volui, quot, quantaq; mala hæc ipsius ratio tam præpostera excitare posset, dum ea multitudini induntur, quæ regem, regiosq; ministros immeritissimo diffamant. Satis habui, hominem veritatis, & euentissimæ suorum calumniæ adgnitione percitum eò redegisse vnde euadere non posset.

Eodem tempore aliquot viri boni eum serio monuerunt, si quid de fœdere inciperet, id irrita spe agitari. Inde solam Rhæticiam rem rursus datum iri præcipitem in id genus calamitatum, in quas à solo Veneto fœdere proiecta fuit, quæ nec Venetæ reipub. nec cuiusquam vtilitatibus, aut famæ conducant. Sed & animum, & aures hisce monitis obturauerat. Nec potuit coërcere illam indomitam libidinem, qua succensus præceps ferebatur ad ea explenda quæ destinasset. Res docuit, ei & destinatum, & obstinatum fuis-

se, si non aliud posset, Rhætos diducere in factiones, è quibus Veneta præpolleret. Sic scissam gentem, & metu extremorum malorum conterritam ad Venetum fœdus renouandum, vt ad tutissimam stationem, vel inuitam adigere. Hoc ex eò sciri potuit, quòd in ipsos regis beneficiarios infimam plebem, quod in se fuit, velut immanes feras immittere voluit; vt, si nostro fœderi hœc semel adminiculum subtraheret, totum porrò, vt ipse existimabat, titubaret. Secretarium legationis tunc Tigurum tertio misit, qui pèrgeret explorare, an illuc quoque Venetum fœdus induci posset; vt ea ratione Rhætos non solum admonitos, sed & perterrefactos sententiam mutare cogeret. Verum is secretarius à singulis consulibus separatim admonitus fuit, ne quid tale cœptando niteretur in superuacuum. Nuper enim cum rege Christianissimo initum fœdus esse, quod Reip. Tigurinæ abundè

fit. Cæterùm Tigurinos qua re poterunt, Venetæ Reipublicæ semper esse commodaturos. Ad id verbi secretarius arrectus sibi paucis multa promitti credidit. Ipse postea Barbadigus accuratiorem, & vberiore[m] eius vocis interpretationem exquirens, voluit sibi dici, quonam illud dictum pertineret, & quid sit illud, quo Tigurina Respublica Venetæ commodare potest. Scilicet, is equum censuit, verba honestatis, contra sententiam, & axiomata Iurisperitorum eos obligare à quibus prolata essent. Ab eodem illo secretario, aliisque Barbadigi assedlis per Heluetiam multa in nos contumeliosè deblaterata sunt, quæ eò pertinebant, vt monstraremur, sicuti hostes, & euerfores rerumpublicarum. Verùm Heluetij, quorum cum Gallica gente peruetus consuetudo est, statim intellexerunt, quàm insigni contumelia in nos talia confingerentur. Paulò post non nesciuerunt quantam trem

Barbadigo obtuliffem, quam rex po-
ftea fanxiffet. Intellexerunt, quàm non
ère Veneta is, tanto beneficio poftha-
bito, aliis rebus animum intendiffet,
quæ non modò effent extra rem, verùm
etiam ad eorum perniciem pertine-
rent, quibus ipfe inaudita importuni-
tate negotium facefferet. Tot ergo
laudibus Heluetij vberiffima regis in
Rhætica gentem beneficia, & cre-
bra regionum miniftrorum erga eam
officia tunc extulerunt, quot diris illam
tantam inuerecundiam optimus quif-
que infectatus eft. Iam iis gentibus il-
lud nomen, vt indubitata quædam
Rhætica calamitatis fignificatio per-
nium innotuerat. Sanè Curia in pit-
tago de illo eiiciendo plurima men-
tio facta. Sed prudentiorum fecta fem-
per verendum effe dixit, ne dum illo
digna decernuntur, ius gentium vio-
letur. Etsi rem introfpicientibus is
dictus effe homo priuatus, nec vllò
publico iure tutus, qui nullas eorum

litteras exhibuisset, quorum honori datur, vt talia impune admittat. Ipse quoque cùm meritò inciperet metueret, ne quod operosè quærebat, citiùs quàm vellet, reperiret, quicquid ibi decerni de se posset præuenire statuit ea oratione, quam habuit in pittago. Nam denique sibi senatum dari petiit; tunc, scilicet, cùm nuntij communitatum Curiam frequentes cõuenissent, & quidem super hoc negotio tam odiofo. Maxima tunc, & anxia cunctorum expectatio fuit, decretum senatus quale futurum esset. Inductus in pittagum dixit, se à Veneta Repub. mitti in Angliam ad munus legationis ordinarię. Cùm dedisset se in viam, sibi per litteras à Veneto principe iniunctũ vt vsquam consisteret, ibique noua mandata expectaret. Se elegisse urbem Curiam, quam huic suę commorationi peridoneam duceret. Inter hæc, cùm senatum haberi rescisset, sibi faciendum existimasse, vt de Vene-

ti lenatus erga Rhæticiam gentem animi propensione eum confessum certio- rem faceret ; præsertim cùm non dubitet, Rhætos erga Venetam Rem- pub. similiter esse animatos ; idque ip- sos ; quotiescunque res poscet , palam esse facturos. Enimvero ad eam animi inductionem à vicinia vtramque gen- tem efficaciter inuitari , quæ vtroque moneat , vt cum vicinis bene agant. Accedere ipsam rem, quæ disertim lo- quatur, liberam gentem firmiori vin- culo cum Rebus publicis , quàm cum regibus & principibus adstringi. Is , qui ei tunc interpretes fuit , ex illis pri- moribus vnus addidit, ipsum Barbadi- gum rogare pittagum , vt in fidem, tutelamque publicam recipiatur. Nam si ei quidpiam aduersi, inquit, accide- rit , quantum Rhætorum nunc sunt in ditione Veneta , iidem casus , iidemq; exitus manent. Hinc perspectum , eas non fuisse preces , sed comminatio- nem, cui nulla præcedens iniuria, sed

conscientiæ labes causam daret. His dictis, pittago excessit, in quo omnibus persuasum fuit, huic homini decretum fuisse, Curia diutiùs commorari, & ibi rerum nouarum tantum moliri, quãtum satis esset ad Rhætos in ultionem finiti sceleris inter se cõmittendos. Sed quos fatuos putauit, aut stertentes, rerum suarum callidos, & ad sibi præcauendum tunc quidem expectatos expertus est. Decretum quippe senatus sequutum est his verbis, Super iis, quæ proposita sunt à D. Barbadijo legato Veneto Senatus decreuit, vt ei gratiæ agantur quòd officiosè Rempub. salutauit, eique bonæ vicinæ officia obtulit. Dicatur ei, nos paria facturos, sanè ea omnia, quæ bonos vicinos facere æquum est, & quidem imitatione priorum nostrorum. Verùm cum agitentur continua conuiuia, & ad hos & illos pecunia mittatur, idque agi constet, vt scõdus instauretur, Senatus decreuit vt eidem Bar-

badigo significetur, hæc neutiquam
 cohærere cum iis quæ dixit. Quocirca
 moneatur ne tale quidpiam vltra au-
 deat, tentetue. Ne si quid ipsi grauius
 propterea contigerit, id quod factum
 nolimus, eius rei omnis in ipso culpa re-
 spondeat. Ipsi in memoriam redigatur,
 fœdus esse finitum. Ac nihilominus
 nos esse ea mente, vt bonorum vici-
 norum vicem præstemus. Id quod
 cum antea serenissimæ Reipub. signi-
 ficatum fuerit, ab ipsa scripto pariter
 responsum accepimus, quo sibi à no-
 bis nostrorum officiorum testificatio-
 ne satisfactum esse palam fecit. Res in
 eo statu, quo sunt, relinquat. Neque
 hisce suis machinationibus nos ad ciui-
 lem dissensionem impellat. Dat. Cu-
 riæ die vicesima prima Ianuarij An-
 no millesimo, sexcentesimo decimo
 quarto. Iussu senatus, Triumuiris præ-
 sentibus, id quod nunquam factum,
 hoc ei decretum significatum fuit. Sin-
 gulis Triumuiris additus est vnus eo-
 rum

MDCXIV

rum nuntiorum, è quibus pittagum constitisset, quò res testator esset. Decreto recitato, notabiliter expalluit. Nec tamen temperavit, quin ei è Triu- uiris, qui illud decretum Germanicè scriptum Italicè inibi interpretatus es- set, ironicè intermineretur, id quod Latinè hoc sonat, Eius beneuolentiæ ratio habebitur, quam in tam accura- ta interpretatione tu quidem promp- sisti. Hęc fuit Veneti fœderis tertiã re- scissio, quam rerum Venetarum in Rhætia curatores infinito sumptu, eam- que gentem multis miseris conflitan- do adepti sunt. Barbadigus, hoc res- ponsò accepto, in Heluetiam profe- ctus est, certa spe fœderis cum Tigu- rinis, & Bernensibus paciscendi. Sibi ipse, nimirum, persuaserat, Helueticũ fœdus Rhætis fore quemdam veluti sti- mulum necessitatis, quo ad Venetum fœdus amplectendum denique adige- rentur. Priusquàm daret se itineri, venit ad me. Ac ne tunc quidem mihi

de his Rhæticiis rebus vllum verbum fecit. Non similiter à me tacito discessit. Extemplo grauitè cum ipso expostulauì, quòd tam iniuriòsè, ne, dicam inimicè, in iis versatus esset, quæ regem spectant. Vndecimus, inquam, instat annus, ex quo quidam, qui se Venetæ reipub. ministros ferrent, huc irreperunt, vt, inscio rege, & regis legato, cum hac gente fœdus pacifcerentur. His destinatis ex animi sententia perficiendis, regiæ maiestati miris artibus subtraxerunt studia plurimorum, qui acceptam à maioribus disciplinam vnicè colendi reges Christianissimos intemeratam ad eam diem custodierant, donec tam egregia animi inductio à vestris labefactata est. Hinc orta, & conflata factio, quæ iisdem artibus sensim inualuit. Ad hæc struenda regis nomen & autoritas falso adhibira. Sanè si ad eum ea res, prout veteris amicitia iura postulabant, prius delata fuisset, neque quicquam in eo

negotio, nisi bona eius gratia tentatum esset, hinc quidem Veneta Respublica rem suam constabilisset, & regio fœderi derogatum esse nulla nobis querendi occasio præbita esset. Nec item vos factum velare, interpretando excusare, vexare vos & alios nunc necesse haberetis. Tum sua quies huic genti immota mansisset. Verùm quo pacto ij qui hoc negotium confiendum susceperant, in eo versati sint, Gallicæ, Venetæ, Rhætici rationes, quod huc pertinet, toties ac tam vehementer conturbatæ palam faciunt. Et Rhætos quidem vestrum hoc fœdus apud Hispanos in tantam invidiam adduxit, vt de fœdere cum ipsis non tantum minaciter, sed, arce condita, iniuriosè, & violenter egerint. Atque adeò quoties de ea arce diruenda actum est, nam rex amicam, & fœderatam gentem tam graui onere alleuari vehementer cupiebat; & in eam rem incumbens vestros

ad præclari operis societatem inuitabat, tunc verò ipsi Italicæ quietis non turbandæ accersito prætextu, totam rem aspernati sunt. At etiam cùm de Valtellina aduersus euidens periculum præsidio firmanda ab consilio secreto actum est, non ante quicquam, quod vllius operæ pretium esset, inde extundi potuit, quàm vestris rex munificentissimus sua benignitate præisset. Hinc illæ populorum iræ, & seditiones, quibus Rhætica res quassata, & prope disiecta est. Quis eam hoc tanto periculo ereptam retraxit in tutum, nisi vnus rex? Annon potiùs, tali Rhæticarum rerum statu, ij qui hîc rem Venetam curabant, seorsim à nobis omnia senferunt? Annon sciri voverunt, nobis, & sibi nullam esse eorum consiliorum societatem, quæ sola ad horum fœderatorum indemnitate præstandam pertinerent? Tu ipse illorum vestigiis insistens huc venisti, vt paucula pecunia per multæ

speciem dispergenda , & speciosis,
promissis , & fingendis rumoribus
hanc gentem nobis subtractam tra-
heres ad vestras partes , resque no-
stras hîc quidem quâ posses , labe-
factares. Ecquas machinas non mo-
uisti , vt regiæ maiestatis cultores
ab antiquo cultu auocares ? Rhæ-
ticam multitudinem in regis bene-
ficiosos immitteres ? vniuersos in
sui excidium impelleres ? Annon
Rhætis persuadere voluisti , exstare
promissum , quo se rex ad rogan-
dam vestri fœderis renouationem
adstrinxit ? Exin id promissi deri-
uasti in personam legati regij , cùm
tamen à neutro vobis quicquam pro-
missum fuisse , tu ipse fateri necesse
habueris. Hoc cùm Rhætis , vt rex
calumniæ eriperetur , aperiri necesse
fuerit , repente exclamare occœpi-
stis , indignam rem esse , sic à nobis
Venetę Reipublicę rationibus obsi-
sti. Eâdem is , qui aduersario scu-

tum opponit, iniurius dicatur, quòd ei iugulum non præbuit. Annon propalam dixisti, Si eius regij promissi effectus non appareat, sibi Venetos personam detracturos? Quid, ea detracta, peius facere potestis, quàm ea quæ facitis? Annon apertæ malignitatis illud est quod tui dissipant, Studia Rhætorum nequam vobis deesse, atque adeò regem hoc vestrum fœdus renouari cupere. Sed me vnum esse vobis obstaculum oppositum. Hoc pacto aut regem animo imbecillo fingitis, qui me ad sua iussa redigere non possit. Aut me prauissimo hominem ingenio dicitis, qui voluntati, iussisque regis domini mei obniti audeam. At tute tibi ad hæc omnia è postremo, & recente huius gentis decreto responsum fume. Nisi mauis sciscitari famam, & inde cætera coniicere. Tiguri, & in aliis Heluetiæ locis de nobis, &

rebus Rhæticiſis quicquid ſibi collibitum fuit , diſſeminarunt , omnia contra fidem. In primis illud infigne beneficium , quod tibi nomine regis obtuli , ſilentio tramiffum. Id quod Heluetiis permirum accidiffe , ij memorant , qui inde huc veniunt. Hîc , hîc tuos oportuit eſſe dicaces ; tantique regis benignitatem palàm prædicantes eorum , per quos tranſirent , aures implere laudibus eius, non vbicunquæ eſſent , malignis , & mendacibus ſermonibus meliores violatum ire. Illud quoque dicere non dubitarunt, Eam tranſitus facultatem à me tibi oblatam fuiſſe , quòd metuerem , ne ſine vlla ope noſtra de fœdere rem conficeres. Hîc verò , quid ego tibi multa dicam ? Rem tibi autorem habere ; & inde abundè cognofce quid abſque ope noſtra conficere poſſis. Si lubet , perge quâ cœpiſti. Quò magis procedes , hoc tibi

liquidius constabit, mihi tunc nullam fuisse, ac ne nunc quidem ullam causam esse metuendi ista vestra sonora magis quam metuenda. Mirum certè fuit, illum hæc omnia auditu tam aspera tamdiu attentum, ac tacitum auscultasse, nec ad ullam earum rerum respondisse, ad quas, si veræ non essent, exarsisse debuit. Verùm ita est, Cui conscientia defensionem denegat, silentium imperat. Tantùm dixit, fieri posse, ut multa mihi dicta fuerint, quæ non sint vera. Qui est receptus illorum, qui è laqueis veritatis excusatè elabi student. Dixit quoque, se nondum Rhatos rogasse fœdus; hoc innuens, si petiisset, obtineri potuisse, & adhuc posse. Senatus Venerus, inquit, lenta, & cauta consilia subitis antehabet. Nihil quidem acturus est, quod regi displiciturum sit, cui suam singularem obseruantiam cupit esse perspectam. Iam tempus, inquam,

esset, veterem istam, ac tritam orationem mutatione mentis, & consilij comprobari. Postridie Curia discedens suas ædes ita instructas reliquit, vt citò redeundi animum hinc proderet.

Transactis paucis diebus, iussus sum petere à Rhætis eam delectus partem, quam ea gens Helueticis militibus adiungere solet, quoties regi ex fœdere scribuntur sex millia militum. Eum delectum Rhæti impigrè habuerunt.

Eodem anno noua de causa iuxta seditionem ventum. Sanè maiori metu Rhætiam conterritam, quàm motu concussam constitit. Eius nouitatis initium fuit in pago Cicercio. Inde transit in Trimontanum. Protestantes in vtroque pago ecclesias ritibus catholicis antiquitus destinatas sibi concedi licentiùs flagitabant. Catholici respondebant, ea templa à maioribus idcirco fuisse condita, vt in iis catholici ritus celebrentur. Anteaçtis quidem temporibus vsque ad eum diem nullum

alium Dei cultum eò inductum fuisse, extra eum, qui apud catholicos in usu est. Hoc ius vetustate corroboratum sibi adimi non passuros. Si sibi vis fiat, se verò iusta iniustam repressuros. Còtra, protestantes dicere, vtrisque communes esse maiores, qui sibi, & posteris illa templa ædificauerint ad vota nuncupanda, non distincto, quo ritu. Sibi quidem non esse eam mentem, vt iis templis catholicos arceant. Verùm nec æquum esse, se, eorumdem maiorum, posteros inde excludi. Omnes pariter, sicut eiusdem iuris confortes iisdem templis vti oportere, haud minùs quàm eodem foro, aliisque locis, quæ ibi sunt publici iuris. Vicibus tamen, ac temporibus discriminatis, ne alij aliis impedimento sint. Eodem iure nixi partem reddituum ecclesiæ æquum censent cedere pro mercede ministris debita, qui sibi sint id ipsum quod presbyteri catholicis. Sanè ecclesiasticis hominibus ea bona le-

gata fuisse dicunt, qui sibi non sint presbyteri, sed ministri. Catholici neutrum fieri posse firmant. Nam quibus maiores dicant esse eosdem, his hodierno die esse diuersa sacra, quæ priscum illud ius mutant. Cæterum si huic nouitati locus sit, & fraudem, & vim fieri iis, quæ testatores iusserint. Hos enim constat, non alios ibi ritus, quam vsitatos, & catholicos induci uoluisse. Qui ergo, veteribus damnatis, nouos accersunt, hi noua sibi templa, propriosque ministrorum alimentis redditus statuunt. Catholicis templis, ac redditibus abstineant. Cùm hæc iurgia in dies gliscerent, occasione Trimontanæ ecclesiæ prope ventum ad manus est. Sed cùm protestantes, illic adducto secum, & inducto, catholicis nec opinantibus, ministro, paratiores venissent, hæc in pago Trimontio catholicis paganis quiescendi causa fuit. Qui interim, vt qui numero superetur, sibi vim fieri apud suos gra-

uiter queruntur. Et verò protestantes tunc quidem catholicos vt sibi viribus impares, magis, magisque despectabant. Iam seditio, iam omnis pestis erumpebat, cùm, quibusdam viris bonis adhibitis, cogitare cœpi, qua ratione nascens hoc malum proteri posset. Et iam ad hos rumores nonnulli Curiam conuenerant. Hos consecuti sunt alij, qui in vtraque parte antesignani dicerentur. Vt adfuerunt, ægrè ab eis impetraui, vt concórdiam *litibus* anteponerent, & *pacem* quàm turbas mallent. Pactionibus rem transigi posse dixi, si, vt inter consanguineos populos fieri par est, res tractationi mandetur. Hanc rationem si sequantur, multo sanguini parcitum iri. Verùm ea tunc erat inflexibilis quædam vtriusque partis, & peruicax indignatio, vt iræ, minæ, questus acerrimi tractationi, & quietis colloquiis intercederent. Catholici audentiùs agebant, vt iure superiores. Protestantes ferociùs vt vi-

ribus potiores. Denique cùm inter hos & illos medius vtrosque modestiæ admonerem, & omnibus idemtidem subiicerem, quanti apud ipsos publica, & priuata salus esse deberet; iamque illa vtriusque partis ferocia per quædam interualla detumesceret, tenui vt in ædes publicas vtrique conuenirent. Ibi articulis ordine scribendis ab omnibus pariter opera data. Deinde singulis articulis diligenter perpêsis, quid quisque super singulis dicendum haberet, quieti, & attenti vicissim prompserunt, & audierunt. Post hæc exordia me impensè rogarunt, vt ea tractatio domi meæ, meque præsentem, & arbitro, optato aliquo fine terminari posset. Annui. Nec ipsis meas ædes tantùm ad opus tam salutarem vt patenter, concessi, sed & me ipsum ei tractationi assiduum præbui. In primis, omnes monere non destiti, vt, positis simultatibus, in medium consulerent. Publicam incolumitatem omnes sibi

aspectandam ducerent. Hanc frustra alibi quæri, quàm in concordia eorum, qui sunt ciues vnius ciuitatis. Me ergo præfente, acribus vtrinque studiis res est agitari cœpta. Interdum cõfidebant. Pars quandoque in aliud triclinium secedebat. Ibi seorsim à ceteris consultabant. Vbi res postularet, coibant, & capita conferebant. Vbi vbi essent, eis arbiter, & siquid pertinacioris dissidij inter homines sententiis tam discrepantes oriretur, conciliator, & moderator aderam. Cùm de aliquot articulis iam consensissent, ad alios simili ratione tractandos accedebant. Ad postremum, de omnibus ita conuenerunt, vt neutris vlla discordiæ materia relicta fuerit. Pacta & conuenta in codicillos redacta, & vtrinque consignata fuerunt. His tam periculosis certaminibus tandem sedatis, omnes ad sua remearunt. Vniuersa gens tanti muneris auctori Deo gratias egit.

In aula regis Venetus legatus acriùs instabat, vt Veneti fœderis capita adnotarentur, ea quę Gallico fœderi repugnare dicerentur, nimirum, vt communi consilio reformari possent. Re ab regina ad regis consilium reiecta, magis ex dignitate visum, priusquam id fœdus articulatim disquireretur, ex eo legato elici, quinam esset sensus Veneti principis super iis, quæ in hoc negotio attendi potissimum, & expendi oportet. Eæ sunt primariæ causæ, quibus adnexæ sunt illæ, propter quas vtrique fœderi sine euidenti alterius fœderati detrimento locus esse non potest. Verùm is ad hæc nihil respondit. Hæc ego etsi idoneis locis dispersim memorauim, hîc tamen strictim repetere, & sub vno aspectu ponere, me nonnullum operæ pretium facturum puto. Vulgo quidem hæc iactabantur, vetustam regum Christianissimorum, & Venetæ Reipub. amicitiam desiderasse, vt nulla gens regibus

antiquitus fœderata non dico impelle-
retur, sed ne inuitaretur quidem ad se
cuiquam vllò fœdere adstringendam,
nisi ipso, non dico non nescio, sed rem
desiderante rege. Quippe vix fieri pos-
se vt non nouo fœdere nonnulla conti-
nerentur, quæ regis rationes vehemen-
ter obscurent, & minuât. Fac hoc non
esse. Solo fœdere quomodocunque
ictum, scriptumque sit, antiquiori fœ-
deri tantum derogari constat, quan-
tum nemo amico detractum velit. Ni-
si, si dicere libet, hodie inter amica im-
peria pudorem, & respectum esse vo-
cabula demonstrantia virtutem ple-
rumque compendiis inimicam, pro-
fusque inutilem. Certè cum centum ab
hinc annis reges Galliæ flagrantibus
gentis Rhætiæ studiis culti fuerint, hoc
Veneto fœdere perfectum est, vt pars
eius gentis, veluti à cætero corpore
abscissa, regi sit adempta. Quæ Rhætis
sit perennis, & creberrima ciuilibis dis-
sensionis materia. Hinc regi suum fœ-
dus non

dus non solùm inutile , & superuaca-
 neum redditum esse , sed damnosum ;
 ac dispendiosum. Non esse facinus ho-
 minis amici amico scientem incom-
 modare. Et quod ad Rhætos attinet ;
 ab vno duobus operam dari non pos-
 se ; vel eo optimo maximo locupletissi-
 mo teste , cuius hoc dictum est. Etsi
 enim is addidit dominis , ea tamen sin-
 gularitas non minùs est amicorum ,
 quàm dominorum propria , cùm
 multò minus sit amicorum , quàm
 dominorum. Esto , si huius tan-
 tùm respectus nulla habita ratio est.
 Dicebatur , regis nec moniti , nec audi-
 ti nomen & auctoritatem ab eius fœde-
 ris conditoribus falsò apud communi-
 tates vsurpatam , quæ sine accersita hac
 regij nominis , & auctoritatis mentio-
 ne , ne auribus quidem illud admissu-
 re fuerint. Ergo nihil miri esse , si fœdus
 his auspiciis inchoatum , pactum &
 ictum ex in ei genti semper ferale fuit.
 Ne quis dubitet , vix esse , vt non mala

principia infelici exitu terminentur.
Certe antè illud fœdus nullam Rheticę
genti cum vicinis tam periculose con-
trouersię occasionem vnquam fuisse.
Vnà cum fœdere emerfit arx Mótec-
chij, & illa soror arcis Mediolanensis
tractatiõ, ingentium malorum scatu-
rigo. Quæ si vera sunt, annon palam
est, huius fœderis nouatione in eum-
dem lapidem impingi? Hęc quoque
fuerunt illa ipsa, quę consilium regis
Veneti senatus prudentiæ tunc qui-
dem se dixit expendenda relinquere,
antequam Veneti fœderis capita sin-
gillatim excuterētur. Omne hoc nego-
tium tunc Veneto legato creditum, vt
id Veneto senatui pro sua fide referret.
Neque verò existimatum est, tali re,
stricto iure agendum cum iis, apud
quos & pudorem plurimùm posse, &
iplos regiæ moderationis imitatores
fore credibile erat. Cęteram quòd in
scripto fœdere Veneto nihil tunc qui-
dem, propter ea, quæ dixi, excussum

fuit, id nunc mihi faciendum duco. Eius ergo fœderis capita carptim persequar. Et in iis ea signabo, quibus si locus esse pergat, Gallicum fœdus eò redactum constat, vt pro superuacaneo, & nullo sit.

Primo fœderis capite mentio fit eius amicitia, qua vtraque gens Veneta & Rhætica vinciri debet. I

Altero Rhæti delectum suorum militum Venetis concedunt, summum ad hominum millia sex, minimum ad mille quingentos. Hæ copię Venetę Reipub. militabunt, nimirum in acie, & in campis patentibus; aut erunt in præfidiis. Oblessæ vrbis muros machinis decussos non superuadent. Mare, nisi transitus gratia, non tramittent. Venetam Rempub. propugnabunt contra quoscunque. Quę duo vltima verba sunt illa ipsa, quæ Latinè fœderi sunt inserta; cum reliqua omnia Italico sermone sint exarata. II

Tertio sex mille milites rediguntur III

ad quatuor millia , quoties integrum delectum rex rogauerit. Ne proprio, inquit, milite Rhætica gens , cui incumbit cura tuendi suos limites , exhauriatur.

- IIII Quarto continetur, qua ratione militare stipendium pendi debeat, & quicquid eo pertinet.
- V Quinto mittendi milites ratio definitur. Tum dicitur , quæ eis, finita militia, præmia futura sint.
- VI Sexto cautum est , ne militares copię diducantur.
- VII Septimo Rhæticus miles Venetis præfectis iubetur esse dicto audiens.
- VIII Octauo dicitur , licitum Rhætis suum militem domum reuocare , si quis ipsos aperto bello aggressus fuerit. Id quoties euenerit, Venetis eam pecuniam redditum iri , quam milites acceperint.
- IX Nono stipendiõrum modus continetur.
- X Decimo consulitur militibus infirmis.

Vndecimo expressum est, quid Venetis incumbat, si militi stipendium non solutum sit.

XI

Duodecimo dicitur, tribunos militares, quibus nomen est coronellis, ac præfectos cohortium, quos vocant capitaneos, oportere esse oriundos è Rhætia. Illos à Venetis, officiales à capitaneis electum & nominatum iri.

XII

Decimo tertio dicitur, liberum fore inter vtramque gentem commercium.

XIII

Decimo quarto dicitur, transitum copiarum militarium vtriusque gentis, non distincto in qua gente sint lectæ, per vtramque ditionem fore liberum; seruata, nimirum, ea transeundi specie, quam ea Respublica præscripserit, cuius concessu transitus vsurpatur.

XIII

Decimo quinto statuitur, vt vtriusque Reipub. arma opponantur ei, quisquis ille futurus est, qui illà transitum sibi molietur, si alterutri

XV

hostis fuerit. Aduersus hunc vtraque
coniunctis & animis, & viribus con-
sistat.

XVI

Decimo sexto Veneta Respublica
Rhætis adesse, eisque necessariam opem
ferre tenetur aduersus eum, qui eos
aperto bello lacefferit, dummodo
Rhæti sibi vt subueniatur, petant.

XVII

Decimo septimo Veneta Respu-
blica Rhætis, quoad fœdus fuerit, pen-
dere tenetur sexcentos super ter mille
coronatos aureos annuos, & bellica tor-
menta, quos vocant moschetos quin-
quaginta annuos.

XVIII

Decimo octauo cuius Rhæto licet,
vtrius religionis; sit, liberè commea-
re per ditionem Venetam, nullo nec
metu, nec impedimento Inquisitio-
nis. Ita tamen, vt nec se loquendo,
nec disputando prodat. Nullum item
librum, cuius lectione, & vsu interdi-
ctum sit, circumferat; neque quic-
quam contra religionem catholicam
admittat.

Decimonono cautum est, vt atrocium criminum reis neutrobi sit asy-
lum, aut receptaculum. Quin tales in-
uicem tradantur. XIX

Vicesimo vtrunque libera tritici ex-
portatio, & inuectio vsque ad certum
modum permittitur, quamuis illud
tritici in exera ditione coemptum sit. XX

Vicesimo primo sali pretium statui-
tur, si quod è Veneta ditione in Rhæti-
cam vectari contigerit. XXI

Vicesimo secundo fœderi terminus
definitur; deque eius continuatione
agitur. XXII

Vicesimo tertio forma iudicij expri-
mitur, vbi quidpiam dissidii inter
vtramque Rempub. ortum fuerit. XXIII

Vicesimo quarto forma iudicij conti-
netur, quoties quidpiam iurgij inter
priuatos vtriusque gentis homines ex-
titerit. XXIV

Vicesimo quinto dicitur, eorum
quæ hoc fœdere continentur, effe-
ctui nullo præcedente fœdere inter-
XXV

cessum iri. Tum illud, Donec hoc
 fœdus manebit, neutri reip. licitum
 alij fœderari, & adstringi iis pactio-
 nibus, quæ alteri detrimento esse pos-
 sint.

XXVI Vicesimo sexto Rhæti excipiunt
 omnia fœdera, pacta, & conuenta,
 pacem perpetuam, ac temporariam,
 quæ vsque ad eam diem fuerit. Iis
 hoc fœdere præiudicium fieri no-
 lunt. Hæc acta sunt Tauosij die ter-
 tia Augusti, Anno millesimo, sex-
 centesimo tertio. Nos in hoc fœdere
 ea, quæ infra scripta sunt, signa-
 mus.

II In altero huius fœderis capite duo
 aduertimus, quæ intendunt se in Gal-
 licum fœdus aduersaria. Si enim
 huic promisso Rhæti satisfecerint, si-
 mulque patriam necessario præsidio
 firmarint, vbi regi suus delectus fu-
 turus est? Nemo gnarus eius regio-
 nis inficias ibit, Rhætia aduersus
 externam vim præsidio firmandæ.

haud minus hominum sex millibus
relinqui oportere. His adde sex mil-
lia , quæ Venetis Rhæti se missuros
pollicentur. Iam conficiuntur duo-
decim millia. Quis, præter hanc ma-
num, delectus inde (Clauenam Val-
tellinam , Bormium excipio) edu-
ci potest, nisi exiguus, & infirmus, certè
is, qui in acie nihil momenti facturus
sit? Annon hoc solum fœderis caput
manifestum facit, Veneti fœderis con-
ditores Venetæ Reipub. nucleum sepo-
suisse, vt regi, aliisque fœderatis puta-
minarelinquerent? Sanc vniuersi no-
minis Heluetici, quod & Rhæticum, &
plerasque alias ciuitates complectitur,
maximus delectus, qui regi ex fœdere
suppeditatur, est hominum sexdecim
millium. Et vna Rhætia Venetis mittet
sex hominum millia? Nimirum, rem
omnem ad hos calculos vocamus, quos
iam diu subductos constat, Trium fœ-
derum, quæ est vniuersa Rhætia, eam
rationem esse, quæ est trium pagorum

Helueticorum, non maximorum, & potentissimorum, non item minimorum, & infimorum, sed mediocrium. Helueticis pagis adiice fœderatas, & pagis intermissas ciuitates, Vrsellas, Rapisuillam, Sangalli abbatem, & urbem, Valesios, Milehusam, Nouum castrum cum proximo Valengino, alios. Pone sanè, horum omnium rationem esse eam, quæ est quinque pagorum. Iam conficiuntur octodecim pagi. Quotam huius tanti corporis partem Rhætos esse dicas, nisi sextam? At non tanquã à sexta, sed propemodum vt si Rhætia sit altera pars totius nominis Heluetici, vni fœderatorum suorum pollicetur delectum sex milium militum. Quàm æqua proportione, si Veneti fœderis conditores attendissent, nec se tam largiloquos, nec tam largificos eius quod præstari non potest, præbuisissent. Pro modo copiarum Rhæticarum suum militem fœderatis polliciti essent. Re omni parciùs

& veriùs estimata, magnificis, & pompaticis promissis abstinuissent; & fœdus bona fide fultum, non fucis oblitum pepigissent. Proinde nec nouos, nec antiquos fœderatos his artibus elussissent. Quippe & Venetam Rempub, specioso, & fallaci promisso delusam, & regis vetustum fœdus in hac parte constat esse conuulsum. At etiam, vt regix, & Helueticę amicitix aliquem respectum habuisse videantur, addunt mirificam tertio capiti æquitatem. Ibi enim illa sex hominũ millia rediguntur ad quatuor quandocunq; rex integrũ delectum petierit. Ne, inquiunt, patria milite exhauriatur. Ridiculè, & nugatoriè. Quippe, delibatis in Rhætia, & præceptis quatuor hominum millibus, non eos dico, qui per statem arma ferre possunt, sed qui & animo, & viribus in acie aduersus hostem consistere audent, super eos, quos patriæ præsidio relinqui necesse est, ecquod dicas esse in reliqua turba momentum? In illis

III

quidem quatuor millibus, & sex millibus præfidiariis, aut paulò plus eo, verè dixeris esse omne robur Rheticæ pubis. Huc accedit, quod ibi permulti, quamlibet validi, longinquæ militiæ muneribus fatigari nolunt, si non vberiori lucro à capitaneis prolectantur. Hinc frequentia illa è finitimis Germanis cohortium malè plenarum supplementa, quoties inde miles in Galliam mittitur. Quid, si omne nomen Helveticum, tum Bernenses, & Valesij seorsim à cæteris auxilia rogauerint? Nam vtraque Respub. est Rhetis singulari fœdere coniuncta, Quid tunc regi, Quid Venetis fortè vno, & eodem tempore idipsum rogantibus reliqui fiet, nisi segnibus aliquis, imbellis & imbecillis numerus? Num vnâ Rhetiam tot delectibus prius exinanitâ præstandis promissis suffecturâ putant? Alterum quod in illo ipso articulo, seu capite detestabilius est, illis verbis continetur nominatim adiectis, cõtra quoscunque. Etiam

ne contra regem? Qui quoscunque dicunt neminem excipiūt; omnes, qui qui illi sint, hac dictione complectuntur. Horret animus hac sola cogitatione, Gentem, quæ centum ab hinc annis Christianissimis regibus continuo fœdere coniuncta fuerit, non solùm nullo tanti fœderati factò, de quo quisquam queri possit, à tali amicitia abduci, verùm etiam obstringi ad tantum amicum armis persequendum. Scilicet hoc ibi dicitur, Si rex irascendi Venetis, aut alij alicui causas habuerit, hostetque suos bello persequens hac suos exercitus in Italiam miserit, tali re, non solùm non concedatur ei transitus, verùm etiam eum Rhæti arceant, & pro Venetis arma capiant; sintque ad eò Venetæ Reipub. satellites, eiusque cateruas suppleant. Sanè quod olim accidit, rursus euenire posse numquid miri esset? Carolo octauo, qui ius suū in Italia persequeretur, nunquam de Venetis malè merito infidias Veneti,

concitis in ipsum Italiae viribus, cum in Galliam rediret, instruxerunt, in quas parum abfuit quin precipitatus fuerit. Sed rex bellicosus sua, & suorum virtute, quamvis itineri verius quam praelio paratus, iis fortiter se, & feliciter euoluit. Annon tunc regi satis causae fuit, quapropter infensis animis Venetos insidiatores ultum iret? Redeo ad rem. Promissum transitus Gallico foederi adscriptum hoc capite eludi manifestum est; quicquid fremant illi italium nequitiarum architecti, quibus vnis rem huic ab se promissam, aut etiam venundatam alij promittere, & venundare licet.

XIIII Decimo quarto Alpiū Rhæticarum transitus Venetis conceditur. Quid, si antea regi vsque eò promissus est, vt eadem facultate suos amicos, vt dictū est, participare possit? Quid, si rex, aut ex regis amicis quispiam, & Respubl. Veneta, id quod euenire potest, inimicentur? Vtri ex foedere Alpium

Rheticarum claustra pandentur? Vtrum fœderatum Rhætica gens alteri præferet? An antiquum vicino? An vicinum longinquo? Ergo, tali re, ex suo quisq; ingenio, aut prout huic, aut illi fauebit, fœdus interpretabitur? Tanti ergo erit, redintegrari seditiones, nimirum, vt liqueat, ecquæ fœderis conditoribus mens fuerit, his ad hunc, illis ad alium rem trahentibus? An potiùs hoc certamen ipsi fœderati in ipsis Alpium faucibus dirimere necesse habebunt, dum hi in Italiam, illi ex Italia huc tendent? An Rhætica auxilia contrariè tunc acies in vtraq; parte habituræ sunt? Ibi ergo se inuicem consanguinitates conficient?

At etiam decimo quinto capite continetur, vt vtraq; Respublica in quemlibet, qui per has Alpes id aget vt transeat, arma capiat. Quisquis, inquiunt, alterutri hostis fuerit, eum à transitu suis quæque viribus arceat. Si vetustioris fœderati isti aliquam rationem ha-

XV.

buiſſent, annon ſingularem eius exceptionem hoc capite complexi eſſent? Certè hoc pacto liquido ſciri poterat, quem eſſe cum aliis promiſcuũ, quem item exceptũ vellent. Vbi eſt ſermo ille antiquus antiquę ſimplicitatis index? Nimirum, vnà cum veritate, & ſimplicitate exactum apparet. Hodiernus quidem, cuiuſmodi iſtorum eſt, quantum eſt callidarum, & perplexarum interpretationum admittit. Ac proinde iurgiorum fator eſt. Ne multa; Quamẽ iſti illud fœdus ſcripſerint, non poterant euidentiũs declarare, quàm quibus verbis ſe hĩc oſtenderũt. Perinde enim eſt ac ſi dicat, Eoſdem vtramque Rempub. amicos inimicoſque habituram. Aut fanè hoc, Si rex contra Venetam Rempub. hoſtilia induerit, tum noſ regi noſtras Alpes non ſolum obſtruemus, ſed ibimus cominus, & ſi res poſcet, in arce aduerſus eũ Venetorum commilitones conſiſtemus. Hanc ſibi mentem fuiſſe, quàm verum

rum fit, sequenti articulo disertim exprimunt, qui est ordine vicesimus quintus, vbi dicitur, Nullum fœdus, (ipsi tractationem vocant) quod huic præcesserit, hisce pactationibus intercessurum; quæ videlicet, his verbis vsque eò muniuntur, vt nullo anteriori iure perfringi possint. Quicquid, inquam, antea pactum, & conuentum sit, nolunt esse tantarum virium, vt eorum, quæ nunc aguntur, effectus & executionem impediat. Hæc præuallere iubent. Qua re num quicquam improbius, aut impudentius dici potest? Leges æquum censent, eum, qui tempore prior est, esse potiolem iure. Simili ratione qui politica tractant, tradunt, Quod prius pactum, & conuentum sit, totam rem trahere. At isti noui iuris conditores contra statuunt. Posterioribus priora eiusdem generis destruunt. Illorum, quàm horum conditionem deteriolem esse iubent. Atque adeò quò iuri & naturali, & scri-

XXVI

pto iniuriosius illudant, sequenti & ultimo capite, quod est sextum, & vicesimum, generali exceptione comprehendunt fœdera superiora, quorum singularem mentionem consultò vitauerunt. Quæ, inquam, anteriorum fœderum iuribus conuellendis improbè statuunt, quò firma, validaque sint, anxie, atq; adeò verbis non è vernacula allocutione, sed è media latinitate desumptis, vt significantioribus, exprimunt. At ea, quæ pristinis fœderibus aduersus recentia pacta firmandis nominatim signari, & excipi oportuit, ea ne leui quidem mentione digna ducunt. Cæterùm si est, vt huic generali exceptioni locum esse velint, quid præcedenti capite opus fuit, cùm se hæc inuicem destruant? Quid ita ibi dicunt quod hîc dictum nolunt? Ibi recens fœdus aduersus omnia vetusta præualere volunt. Hîc vetera omnia recentioribus potiora ducunt. Quod penultimo capite disertim aiunt, id ip-

sum postremo disertim negant. Non semper nequitia est ingeniosa. Sæpe hebet, sæpe ipsa se & nesciens, & nolens prodit. Quæ alia huius fœderis conditoribus mens fuit, quàm perfida, & alienæ simplicitati insidiatrix? Si proximo superiori capiti locus est, regi, scilicet, suum fœdus planissimè periiit. Si huic vltimo, Venetis improbissimè illuditur. Quippe hac generali exceptione quicquid ipsis promissum est, euertitur. Cuperem audire quomodo se extricent.

Cum Rhati Barbadigum Tiguri diutiùs commorari viderent, nec sciri posset, an is Curiam quamprimùm rediturus esset, necne, nam ea de re rumor incertus erat, de eo Communitates per literas à Triumuiris consultæ statuerunt, vt si is Curiam remearet, ei Triumviri significarent, ipsi in Rhætia diutiùs agere non liciturum, & ibi vllas res novas moliri. Quippe Rhætiam gentem constanter ea tueri

quæ ab se super Veneto fœdere decreta sunt. Deque ea re literas per hominem certum ad Venetum senatum datum iri.

Cùm per eos dies & quotidianis nuntiis, & multorum literis percrebuisset, non deesse qui R hætici statum tunc quidem quietum iisdem illis artibus sollicitare auderent, quibus ante vndecim annos eam gentem afflixissent, de eo periculo pittagum meo more admonendum putavi, vt ij patres ad curam publicæ salutis capeffendam expergerent. Nam si res nouentur, indeque pericula iis similia, quæ ante eum diem exhausta sint, ex integro renascantur; si denique nouo aliquo vulnere obductæ cicatrices rumpantur, vtique ipsis reputandum fore, regem esse extra omnem noxiam. Non ergo æquum, ac ne vllum quidem operæ pretium facturos ipsos, si aduersus ea, quæ sibi ipsi contraxerint, eius opem implorent, cui bene monenti non obtem-

perauerint. De hoc me postremùm eos admonitum venisse dixi , & quod afferrem scripto comprehendisse; scilicet , vt eius exempla mitti ad communitates possint. Hos monitus tunc quidem tempestiuos , certè salutare si in animum demississent, si vetustis ac certis amicis , si fidei toties exploratæ fides habita esset, enimvero execrabilis illa tyrannis , quæ ibi ante biennium in bonorum capita , famam , fortunaſque atrocissimè sæuiit , nunquam caput exertare aula esset, nec ibi illud intriuisset quod nunc sibi vniuersi exedendum intelligunt.

Paulò post , decennali propemodum tempore in laboriosa illa , & spinosa statione veriùs quàm legatione circumactò , regis permissu in Galliam redij. Et Rhætos , quos , cùm illò adueni , in tricas nouorum fœderum coniectos , & ea gratia inter se, & cum potentissimis vicinitatibus tu-

MDCXIV LEGATIO RHÆTICA.

multuosiùs , & periculosiùs agentes
offenderam, discedens pristinæ quieti
redditos reliqui.

F I N I S.

SVMMA PRIVILEGII.

REGIS priuilegio edicitur, Ne quis,
quacunq; patet regnum Galliae C A-
R O L I P A S C H A L I I regis in sacro confi-
storio consiliarij vllum opus sine ipsius P A-
S C H A L I I permisso edat, aut alibi editum ve-
numdet. Qui secus faxit, huic multa dicta
est ea, quę regio diplomate continetur dato
Parisiis Kal. Iunij anno M D C X X.

Errata ne te pigeat emendare ad
hunc modum.

- A pagina 33. vsque ad paginam 41. & 43. omnes numeros
emenda. Nam falsi sunt.
pag. 33. linea 12. lege præfecto legati
pag. 44. l. 16. l. deliberatio
pag. 49. l. 17. l. impensis precibus
pag. 55. l. 13. l. Galliam
Eadem pag. b. l. 6. l. regis
Eadem pag. l. 14. l. vniuersis
pag. 59. b. l. 19. l. consuerant
pag. 95. b. l. 23. l. hæcem
pag. 162. l. 3. l. postulatur vt
pag. 105. b. l. 14. l. Beli
pag. III. l. 1. l. morbo
Eadem pag. b. l. 2. l. pestem
pag. 122. l. 17. l. aula degit
pag. 129. l. 11. l. mitigatz
Eadem pag. b. l. 15. l. restingui
pag. 162. l. 9. l. adid
pag. 164. l. 6. l. adrepfisser.
pag. 166. b. l. 15. l. mihi hæc
pag. 168. b. l. 24. dele hæc, nullam vllius principis
pag. 169. l. 1. dele hæc, principis negotium suscepturum
pag. 173. b. l. 24. l. At tribus
pag. 179. l. 24. l. ipse
pag. 184. b. l. 18. l. nona
pag. 192. b. l. 12. l. excerpta
pag. 210. l. 14. l. responsum suppress.
pag. 214. l. 23. l. communibus
pag. 232. b. l. 6. l. Rhætica
pag. 238. b. l. 19. l. Num vnam

786742

162

172

